

**MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
Munkafüzetek 93.**

Kiss Enikő - Anwar Aimen - Csiszár Anita

Az ISZLÁM Magyarországon és Közel-Keleten

Tanulmányok a magyarországi és iszlám világ muszlimjainak életéből

© Kiss Enikő - Anwar Aimen - Csiszár Anita, Budapest, 2002.

Szerkesztette: Kiss Enikő

Sorozatszerkesztő: A. Gergely András

ISSN 1416-8391

ISBN 963 9218 79 0

**MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont
Budapest, 2002.**

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények vitáit és terjedését. A publikációk a szerzők véleményét tartalmazzák, amelyért maguk a szerzők vállalnak felelősséget. E tanulmány megjelenését az ELTE BTK Szimbiózis Alapítványa, és az MTA Politikai Tudományok Intézetének segítségével tette lehetővé. Kiadásához az OTKA T 035241 számú kutatási keret biztosított anyagi háttérrel.

Kiadni, másolni csak a szerzők engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: iszlám, adaptáció, kultúra, felekezeti közösség, kulturális antropológia, értékrend, rítusok, zarándokhely, viselkedési stratégiák, életmód, mecset, rokonsági rendszerek, szokások, hagyomány, iszlám testvériség, Korán, nemek közti kapcsolatok, földrajzi: Budapest, Szaúd-Arábia, Mekka, Szíria.

TARTALOM

Kiss Enikő Muszlimok Budapesten

Bevezetés
A mecset
A közösség
Vallási élet
Közösségi élet
Befejezés
Függelék
Felhasznált és ajánlott irodalom

Dr. Anwar Aimen Zarándoklat

Bevezetés
A zarándoklat lényege és helye az iszlámban és a muszlimok életében
A zarándoklatra való készülődés és legfontosabb feltételei
A zarándoklat lépései, állomásai röviden összefoglalva
Az ihram állapota
A Kába körbejárása (tawwaf)
Szafa és Marwa
Arafat hegye
Muszdalifa
Mina
Állatáldozat
A zarándoklat hatása a muszlim egyénre és a muszlim társadalomra
Irodalom

Csiszár Anita A társas kapcsolatok jellemzői a szíriai arab muzulmánoknál

Bevezetés
1. FEJEZET: A CSALÁDI KAPCSOLATOK
1.1. A szülőkkel való kapcsolatok alakulása
1.2. Testvérek közötti viszony; rokonság
1.3. Házastársak kapcsolata és a gyermeknevelés kérdése
2. FEJEZET: BARÁTSÁG KÉRDÉSE
3. FEJEZET: IDEGENEKEL SZEMBENI VISELKEDÉS
3.1. A viselkedési normákról
3.2. Vendégszeretet
3.3. Egymás segítése
Irodalom

Kiss Enikő Muszlimok Budapesten

*„Ti hívők! Ha elhangzik a hívás a pénteki istentiszteletre,
akkor siessetek Allah megemlékezésére és hagyjátok a
kalmárkodást! Ez jobb nektek, ha tudásotok van”*

Korán 62:9

BEVEZETÉS

„Szajid Tantavi, Egyiptom legfőbb vallásjogásza (...): Mivel a nép az iszlám befolyása alatt áll, az állam sem lehet az iszlámtól független. Az államnak és a vallásnak egy egészet kell képeznie, mivel az iszlám magában foglalja a vallást és az államot is.” (HVG, 2000. október 28.)

„A külvilágtól magát előszeretettel távol tartó Szaúd-Arábia óvatosan, de biztosan halad afelé, hogy az eddigénél sokkal jobban kitarja kapuit a külföldi befektetők előtt. (...) A világ legnagyobb ismert kőolajtartalékával rendelkező és az iszlám mélyen konzervatív irányzatát, a vahabizmust követő Szaúd-Arábia két évtizede most először szánta rá magát a gazdasági reformokra” (HVG, 2000. július 29.).

„Jeruzsálem óvárosa a legszentebb helyek egyike a három monoteista vallás, a judaizmus, a kereszténység és az iszlám számára, ezért a városról való megegyezés az izraeli-palesztin béketárgyalások kulcskérdése. (...)

A hetedik században élt vallásalapító, Mohamed a szent próféták városának tekintette Jeruzsálemet, ahová őt a Korán szerint Gábiel arkangyal kísérte. A muszlimok szerint Mohamed pontosan arról a kőről szállt a mennybe, ahol Ábrahám áldozatul felajánlotta fiát istennek. A muszlimok ezért az arab hódítást követően itt építették fel a mai Jeruzsálem egyik szimbólumának tekintett aranykupolás Szikladómot. A mellette emelt Al-Aksza mecset a dómmal együtt Mekka és Medina után az iszlám harmadik legszentebb helye, amely pontosan ott terül el, ahol annak idején a két zsidó templom is állt. (...) A palesztinok remélt államuk fővárosának szeretnék Kelet-Jeruzsálemet (...)”. (HVG 2000 szeptember 30.)

„Algériai származású futballsztár, mint a francia nemzeti tizenegy vezéregyénisége; hatalmas új nagymecset Zágrábban, arab nyelvű műholdas televízióadás Londonból: a muszlimok millióinak jelenlétéről számtalan jel tanúskodik Európában.

A Balkánon a török hódítás nyomán nagy létszámú mozlím közösségek alakultak ki, amelyek közül a legfontosabb a bosnyákoké: Bosznia ma az egyetlen olyan európai állam, ahol az iszlámnak meghatározó politikai szerepe van. (...)

Nyugat-Európában csak a huszadik században jöttek létre nagyobb muzulmán közösségek, elsősorban bevándorlókból (...). A mozlím bevándorlók zöme Franciaországba Észak-Afrikából és Fekete-Afrikából érkezett. Nagy-Britanniában többségük indiai, pakisztáni, bangladesi, nigériai vagy arab. Németország és a Benelux államok jobbra török, kurd és marokkói bevándorlók célpontjai voltak. (...) A tipikus muzulmán bevándorló Nyugat-Európában szegényebb és rosszabbul képzett, mint a helyi, fehér lakosság átlaga, ami az ilyen helyzetből következő szokásos előítéletek és sztereotípiák sorát hívja elő a többségi lakosságból (...).

A számtalan nyugat-európai mecset, mozlím kulturális, sport- és jótékonyági szervezet, arab és más nyelvű lap és Internet honlap tanúsága szerint (...) az iszlám ilyen vagy olyan formában, de immár végleg része az európai valóságnak” (*Népszabadság, 2000. szeptember 9.*).

„A másfél száz éves oszmán uralmat, a három részre szakadt Magyarország törökök szállta időszakát - kőben, írásban, szóban - számos emlék idézi: minaret Egerben, Malkocs bej dzsámija siklóson, Tinódi, Balassi, Zrínyi verssorai, de akár Hóbiárt basa legendája is Szegeden. (...) A legszámosabb és a legjobb állapotban megmaradt műemlékek Pécsen rögzítik az idegen hatalom egykori képviselőinek nyomát. A minden turista által ismert főtéri Gázi Kászim dzsámi mellett több más szakrális építmény - köztük Jakováli Hasszán pasa dzsámija és Idrisz baba türbéje - őrzi az egykor itt élő és tevékenykedő egyházi és világi török személyiségek emlékét” (*Népszabadság, 2001. április 14.*).

„Az iszlám kultúra európai intézményrendszerének erősítése és támogatásának módjai képezik a központi témáját annak a háromnapos kulturális fórumnak, amely tegnap kezdődött Budapesten. A konferencia hangsúlyozottan nem politikai rendezvény, az előadók neves iszlám szakértők és vallási személyiségek. A mintegy kétszáz résztvevő és előadó európai és közel-keleti államokból érkezett. A magyarországi mozlím közösség tagjai is bekapcsolódtak a fórum munkájába.

A kiemelt témák között szerepel a Nyugaton élő muzulmán kisebbségek vallási-kulturális életének fejlesztése és támogatása, az európai iszlám kulturális központok, szervezetek szerepének tisztázása, a mérsékelt vallási eszmék erősítése és a vallás békés terjesztésének kérdése. A békés együttélés, az emberi jogok és a kisebbségek témájával ugyancsak foglalkoznak az iszlám kulturális fórumon. (...) Közép- és Kelet-Európában Magyarország az első ország, amelyet a rendezvény helyszínéül választottak” (*Népszabadság, 2000 szeptember 9.*).

A fentiekhez hasonló cikkek, írások jelennek meg nap mint nap a nemzetközi és magyar sajtóban egyaránt. Az iszlámmal kapcsolatosak, iszlám kulturális rendezvényekről tudósítanak, bizonyítandó, hogy az iszlám, mint kézzelfogható valóság van jelen napjainkban a nyugati világban.

Magyarország és az iszlám kapcsolata nem mai keletű, hiszen a törökökkel vívott harcok során, illetve a török uralom alatt kapcsolatba került az iszlámmal és annak képviselőivel. Az iszlám jelenlétéről számos műemlék tanúskodik.

A Nyugatra irányuló bevándorlás eredményeként Magyarországra is egyre több külföldi jön a letelepedés szándékával. A bevándorlók között jelentős hányadot képviselnek az iszlám országokból érkezők. Ezt bizonyítja, többek között, a keleti jellegű éttermek egyre növekvő száma, az egyetemeken itt tanuló diákok, az utcán kendőt viselő nők jelenléte stb. vallásuk gyakorlása érdekében közösségekbe tömörülnek, melyeknek fő célja egyrészt a vallás megőrzése, másrészt annak terjesztése a többségi társadalomban.

A fenn felsoroltak is mutatják a muszlim közösségek, illetve az iszlám kutatásának aktualitását és szükségességét, hiszen úgy a befogadó társadalomnak, mint az újan érkezetteknek érdeke a reális kép kialakítása egymásról. Életüket, itteni közösségeiket, szokásaikat bemutató kutatások segíthetnek a kölcsönös előítéletek legyőzésében és összekötő kapcsot jelenthetnek a két fél között.

Itt Budapesten könnyen fel tudtam venni a kapcsolatot muszlimokkal, hiszen a Nagytétényi Kollégiumban, ahol lakom, kazah nemzetiségű muszlim fiatalok is laknak. Velük folytatott beszélgetés, illetve interjúk után - melyek közül a függelékben olvasható az egyik diákkal készített interjú - megadták a mecset címét, megmondták kit kell keresnem és mintegy ajánlólevélként felajánlották, hogy nyugodtan hivatkozhatok rájuk. A következő lépés a

mecset felkeresése volt, ami egy péntek déli imát megelőző órában történt. A mecsetbe ekkor még nem engedtek be, javasolták, hogy szombaton menjek, akkor „többen vannak és emberekkel is tudsz beszélni”. Ennek megfelelően a terepmunkát szombatonként végeztem és az egész szombati napot igénybe vette megközelítőleg két hónapon keresztül. Munkámban közlöm a terepmunka befejezése óta (2000. március végétől 2001. márciusáig) a mecsetben beállt változásokat is. Kb. tíz emberrel készítettem interjút, ebből öt beszélgetést tartalmaz a függelék. Magában a dolgozat szövegében előforduló és az interjúkból vett idézetekhez megadom annak a személynek a nevét, akitől a szöveg származik. Ahol ez elmarad, ott személyes kérdésnek teszek eleget. Jelentős könnyebbésséget okozott, hogy valamennyien az általam megkérdezettek közül beszéltek magyarul. Bizonyos nehézségekbe is ütköztem; így pl. a péntek déli ima idején - amelyről a későbbiekben még lesz szó - nem mehettem be magába az imaterembe. Ez a tény elsősorban nemi akadályként fogható fel; másodsorban nem muszlim voltomnak köszönhető. Annak a ténynek, hogy nem vagyok muszlim számos előnye is volt. Nagyobb mozgásteret engedtek meg nekem, mint egy muszlim nőnek általában; így pl. az *id-al-adha*, az Áldozat Ünnepe alatt a férfiak között tartózkodhattam, illetve fényképezhettem azzal a feltétellel, hogy fejemet valamivel elfedem; olyan dolgokról beszélgettek velem, amelyekről szintén nem beszélnek egy muszlim nővel; így pl. beszélgetéseink során nem egyszer fordult elő a „csak neked mondom el” kifejezés.

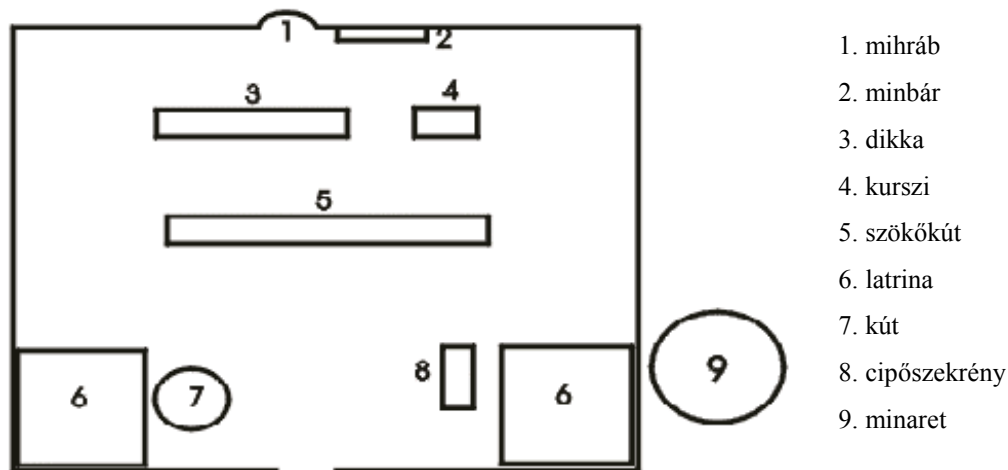
Munkámban megpróbálok általános képet adni a Budapesten élő muszlimok vallási és közösségi életéről. A vallási élet területén a vallás gyakorlásában felmerülő nehézségekről fogok beszélni, melyeket - mint látni fogjuk és az interjúkból is kiderül - más-más módon küzdenek le. Továbbá szó lesz még a péntek déli imáról és az *id-al-adhá*-ról, az Áldozat Ünnepről, valamint a Ramadan-havi böjtről. A közösségi élet keretében egy esküvőről, illetve a szombatnak mint közösségi napnak a funkciójáról fogok beszélni.

A MECSET

Összehasonlításként közlöm egy hagyományos mecset szerkezetét.

A mecset alaprajza és jellegzetességei mind a nyilvános istentisztelet funkciójának felelnek meg. A mecset alapjában véve egy fal, amely egy nyitott belső teret fog közre, amelyet gyakran árkádok öveznek. Az imacsarnokot gyakran pillér vagy oszlopcsarnokként képezik ki. A Mekka-i irányt, amely irányba fordulva a muszlimnak az imát végeznie kell, a falban kialakított mihráb (imafülke) mutatja. Az épület alaprajza többnyire négyzet alakú. A mecset szerves részét alkotja a minaret, ahonnan a müezzín imára szólítja a hívőket. Nem alapkövetelmény, hogy a mecsetnek minaretje legyen, sok helyen a tetőről, valamelyik falról vagy az udvarról szólítanak imára. Mindazonáltal a városokban, kivált a központi iszlám területeken a mecsethez többnyire minaret is tartozik. Általában egy van belőle, de az uralkodói alapítványok esetében több minaret is tartozik egy mecsethez. Ugyancsak a mecset alapvető alkotórészét képezi egy kútszerű szökőkút a rituális mosakodáshoz, amit folyóvízben kell elvégezni. Általában elegendő a részleges mosakodás, de nagyobb szennyezettség esetén (pl. nemi érintkezés) a teljes, tetőtől-talpig történő mosakodást szolgálják a mecsetben kialakított latrinák. A mecset további elemei: a cipős szekrény; a minbár vagy pulpitus (szószék), amely a mihrábtól jobbra helyezkedik el. A minbár a mecset elengedhetetlen kelléke, amely körül a hívők a péntek déli istentiszteletre gyülekeznek. Az imám, aki az istentiszteletet vezeti, innen tartja meg igehirdetését. A dikka vagy dobogó rendszerint egy vonalban áll a mihrábal. Az ún. feleletadók innen közvetítik az imám testhelyzetét a tömegnek és megadják a válaszokat. A kurszi, azaz olvasópult a dikka mellett helyezkedik el, ez tartja a Koránt, amelyből a kántor (qári) recitál.

Egy mecset vázlatos alaprajzához lásd az alábbi ábrát:¹

1. ábra

¹ Az alaprajz Francis Robinson 1996; 184. oldal származik.

A budapesti mecset bemutatása

Budapesten több muszlim imahely található: egy a Keleti Pályaudvarhoz közel helyezkedik el egy bérelt pince formájában; egy másik a Róbert Károly Körúton található az Iszlám Diák Egyesület keretében. A törököknek külön imahelyük van, mely a Török- Magyar Barátsági Klub keretében működik. Az általam vizsgált mecset a Bartók Béla út 29 szám alatt található. Valamennyi fenn említett imahely közül² ez a legaktívabb. Megközelítése a 47/49-es villamossal lehetséges. Régebben a XXII. kerületben működött egy másik mecset a Magyar Iszlám Jótékonyági Alapítvány keretében, amely külön ház lévén nagyobb volt és kerttel is rendelkezett. Fő adatközlőm, Abdul Muttalib Huszein szerint - aki a mecset ügyintézője - azért költöztek át a Bartók Béla útra, mert a régi mecset nagyon messze volt és „kevés ember jött el a mecsetbe. Ez itt közelebb van, könnyebben megközelíthető és az emberek is szívesebben jönnek ide”. A mecsetet 1996-ban alapították; a Magyar Iszlám Jótékonyági Alapítvány keretében működik, kb. 300 tagot számlál. Egy kínai étterem és egy lakóház között fekvő udvaron keresztül lehet megközelíteni, szomszédságában egy pékség található. Az érkezőt egy kétnyelvű, arab-magyar, az alapítványt hirdető tábla fogadja. Ezt a táblát mára egy magyar nyelvű tábla váltotta fel, melyen a Magyarországi Muszlimok Egyháza felirat olvasható. A lépcsőn felmenve jobbra haladva érjük el a mecsetet, amelyet tulajdonképpen egy lakóházból alakítottak ki. A helyet maguk a muszlimok nevezik mecsetnek. Mivel megtalálható benne minden, az imához szükséges feltétel - mint ezt látni fogjuk - ezért én is ezt a kifejezést használom megjelölésére. Ahogy belépünk a mecset ajtaján jobbra található a férfiak imahelye - a legnagyobb helyiség a lakásban -, amely fölé egy galériát építve alakították ki a nők imahelyét, amely rövidebb és így nem fedi teljesen az alsó termet. A nők imahelyét a bejárati ajtóval szemben elhelyezkedő lépcsőn lehet megközelíteni. A férfiak imatermében a mekkai irányt - mintegy a hagyományos mecsetekben kialakított mihrab-ot helyettesítve - egy kivilágított tábla jelzi a hitvallás szövegével.³ A falakon körben a Koránból vett idézetek helyezkednek el fekete alapon arany hímzés formájában, 25x40 cm-től kezdve 100x50 cm-ig, amely a legnagyobb. A padlót vörös fülkés szőnyeg borítja. A fülkéket zöld alapon fehér-vörös növények szegélyezik. A fülkék szintén a mekkai irányt hivatottak jelezni. Balra - a mekkai irányhoz viszonyítva - egy kis beépített könyvespolc található a szent Korán különböző kiadásával és magyarázataival, a Prófétáról szóló könyvekkel, a Próféta tanításaival; a mekkai mecset bekeretezett képével és egy mecset alakú órával. A könyvespolc kinyitott szárnyán egy újabb óra látható, valamint egy, az imarendet jelző órátábla, rajta hét db. óralap papírból, amelyek az imaidőt jelzik. Jobbra egy, a falra felfüggesztett üveges szekrény látható audio- és videokazettákkal. E két utóbbi elem a hagyományos mecsetben, magán az ima színhelyén nem figyelhető meg.

A férfiak imatermével szemben - tehát a bejáratától nézve balra - egy cipőtartó mellett egy kisebb terem helyezkedik el. Padlóját a már fennebb leírt szőnyeg borítja. Ebben a teremben folyik a gyermekek oktatása, de imahelyül is szolgál a péntek déli ima idején. Az utóbbi időben funkcióváltás figyelhető meg a teremmel kapcsolatban. Míg korábban ez is oktatási helyiség volt, mint ezt már korábban említettem, mostanra a galéria mellett ez a terem lett a nők fő tartózkodási helye, amit a „Női szoba” elnevezés is kifejez. Ebben a szobában is kialakítottak egy galériát.

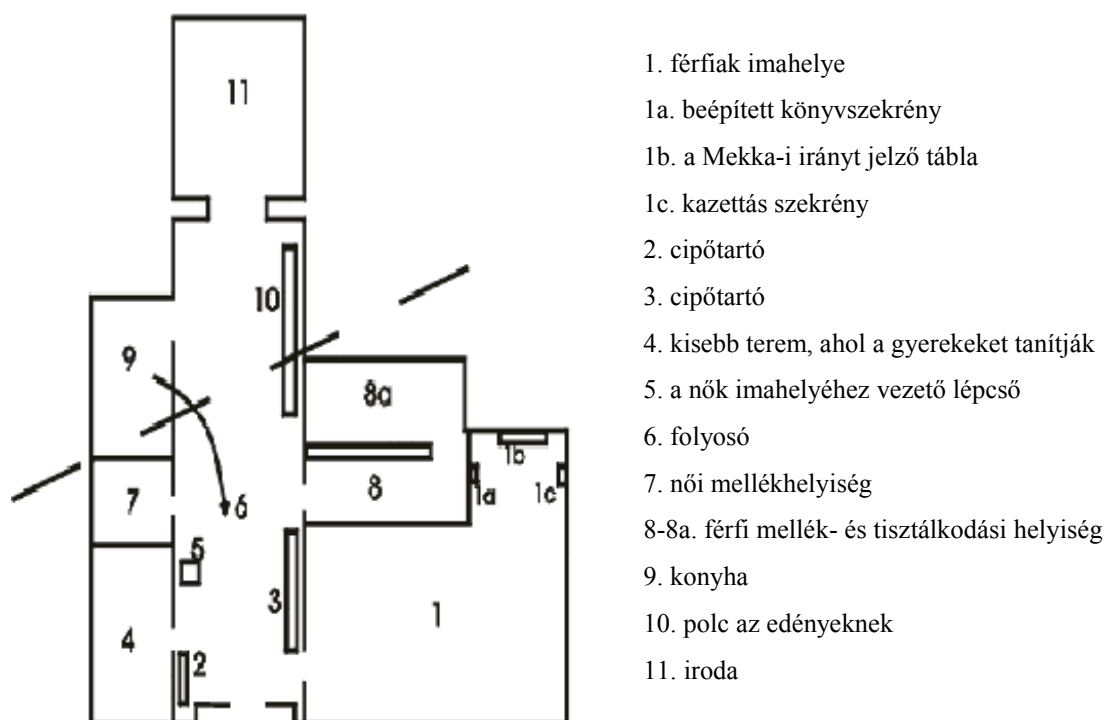
² Nem tartozik ide a törökök imahelye, mivel ez nem képezte vizsgáldásom tárgyát.

³ Hitvallás = saháda: arab szó; „tanúságtétel”-t jelent: „Nincsenek istenek csak az Isten és Mohamed, az Isten prófétája”. A hitvallás szavait gyakran megelőzi a „Tanúsítom azt, hogy...”. (William Montgomery Watt: 2000: 92. old.)

Befelé haladva balra van a galériára vezető lépcső, jobbra még egy cipőtartó. Ezután következik kétoldalt, egymással szemben, jobbra a férfiak számára, balra a nők számára kialakított mellékhelyiség, illetve tisztálkodási hely mosdókagylóval a részleges, és zuhanyzóval a teljes tisztálkodás elvégzéséhez.

Még bennebb haladva balra egy konyha, jobbra pedig egy polc helyezkedik el mindenféle edény, illetve étel tárolására. Az egészet egy iroda zárja le, amelyben egy kisebb könyvtár is található.

A galérián, mint már említettem, a nők imahelye található. Padlóját az említett szőnyeg borítja. Itt folyik a felnőttek arabra tanítása, kezdetben itt tartották az előadásokat, a gyerekek is itt játszanak. A mecset alaprajzához lásd az alábbi ábrát:

2. ábra

Összehasonlítva a mecsetek fent közölt hagyományos alkotórészeivel világosan látszik, hogy hiányzik a minden mecset elengedhetetlen alkotórészét képező kút, amely az Isten által a sivatagban bolyongó Hágár és kisfia számára fakasztott forrást jelképezi. Ezt az a tény teszi lehetetlenné, hogy az imahelyet egy lakásban alakították ki. Hiányzik továbbá a minbár, amelyről az imám igehirdetését mondja el; a dobogó, a Korán tartó és a minaret. A minaret hiányából adódóan az imára hívás a férfiak imatermében történik. Mint már említettem, a mihrab-ot a kivilágítható tábla helyettesíti.

Ugyanakkor új elemek is megjelennek. Ilyen a magában az épületben található konyha, amely hagyományos környezetben külön épületben helyezkedik el. Ilyen az iroda is, mely tulajdonképpen a mecset és az alapítvány ügyintézésének a helyszíne.

Mint a mellékelt alaprajz is mutatja, az épületet két részre lehet osztani: egy szakrális részre, szakrális szférára és egy profán szférára - a felosztást a rajzon a szaggatott vonal jelzi. A

szakrális rész az imahelyeket, az oktatási termet, illetve a tisztálkodó helyeket foglalja magába. Ezek azok a helyiségek, amelyek valamilyen, ugyanezt a funkciót szolgáló, de a fentitől különböző formában, így: szökőkút, latrina - megtalálhatóak a hagyományos mecsetekben is. A profán rész a konyhát és az irodát foglalja magába. A konyha funkciója kettős lehet - a rajzon nyíllal jelölve: nem tartozik a mecset hagyományos alaprajzához,⁴ de mivel a közösség céljait szolgálja abban az értelemben, hogy itt készülnek az ételek a különböző ünnepek alkalmával, kapcsolódik a vallási élethez és így a szakrális szférához is, mintegy kiszolgálja azt. Az iroda, mint a mecset és az alapítvány ügyintézésének helyszíne, túlmutat a vallási életen és szorosabb kapcsolatban áll a vallási életen kívüli eseményekkel, illetve a vallási életen kívüli világgal. Ennek alapján egyértelműen a profán szférába tartozik. Ugyanakkor nem szakad el teljesen a vallási élettől, illetve szférától, valamint a hívektől, hiszen a benne található könyvtár által kapcsolódik az említettekhez.

Funkció

A mecset helyet és alkalmat teremt a közös imára, mely 27-szer jobb, mint az egyéni ima.

A mecset elsődleges funkciója tehát az imahely biztosítása. Emellett a jótékonyság központja is, amely - fő adatközlőm bevallása szerint - „nagy mértékben függ az anyagi lehetőségeinktől”. Ez több formában valósul meg: pl. ha valaki beteg, csoportos látogatást szerveznek; az áldozat ünnepén itt osztják szét a húst. Ramadan-ban, a böjt hónapjában minden este közös vacsorát tartanak /iftár/, amelyre mindenkit meghívnak, mint mondták „nem csak azért, hogy egyenek, hanem, hogy járjanak mecsetbe, halljanak jó szót, találkozzanak ismerőseikkel és jól érezzék magukat az emberek”. A mecsetben Korán oktatás és arab nyelvoktatás is folyik, úgy gyerekek, mint felnőttek részére (4-5. kép). Ugyanakkor közös kirándulásokat szerveznek, előadásokat tartanak, melyekről a későbbiekben még szó lesz. Végül, de nem utolsó sorban a mecset a vallás terjesztésében is szerepet játszik. Ezt szolgálják az alapítvány különböző kiadványai az iszlámról általában, az iszlám jogról és törvénykezéséről, az imádkozás módjáról stb. szórólapok és kis füzetecskék formájában. Az alapítvány kapcsolatot tart fenn más, külföldön létesült muszlim közösségekkel; ilyen pl. a Bukaresti Iszlám Kulturális Központ (Centrul Cultural Islamic București), melynek kiadványai szintén megtalálhatóak a mecsetben.

A budapesti mecset legfontosabb funkciója, hogy lehetőséget és helyet teremt az imádkozásra, összefogja ezt a soknemzetiségű közösséget, valamint közösség-teremtő erővel rendelkezik.

Fenntartás

A mecset anyagi hátteréről nem sokat sikerült megtudnom. Nagyrészt adományokból tartják fenn. Az adakozók vagy maguk a hívek - így pl. a különböző számlákat különböző üzletek-berek fizetik ki -, vagy külföldi adományozókról van szó - pl. az Áldozat Ünnepén a 39 db. birkából 26 külföldi adományból származott.

Ugyanígy adományokból származnak a könyvtár könyvei is. Hasonlóan adományokból származik az élelem a közös vacsorák alkalmával. Így pl. egy szombat este a kenyeret a gyros készítéséhez használt zsemlelének levágott darabjai helyettesítették. Mint később kiderült, az egyik hívőnek gyros-sütődéje volt, és a zsemleléről levágott darabokat, amelyeket egyébként semmire nem tudnak használni és kidobják, a mecsetnek adományozta.

⁴ Mint fenn már említettem, hagyományos környezetben, ha van konyha, a mecset mellett egy önálló épületben helyezkedik el.

A KÖZÖSSÉG

A közösséget nem azonos nemzetiségű egyének alkotják. Különböző muszlim országokból érkeztek; Líbiából, Egyiptomból, Szíriából, Afganisztánból, Kazahsztánból, Pakisztánból és több afrikai országból. E legkülönbözőbb nemzetiségű emberek vallásuk és közös imahelyük révén alkotnak közösséget. Valamennyien az iszlám szunnita ágába tartoznak, bár saját bevallásuk szerint nem zárják ki maguk közül a síitákat sem, őket is szívesen látják bizonyos alkalmazkodási feltételek mellett.⁵ Többségük az értelmiségi rétegbe tartozik: mérnök, orvos, tanár stb.; sokan közülük doktori képzésben vesznek részt és sok a nappali képzésben részt vevő egyetemi hallgató is.

A mecsetbe járó nők többségükben az iszlám hitet felvett magyar nők, akiknek férje muszlim. Azok az eredetileg is muszlim nők, akikkel az esküvőn, illetve az Áldozat Ünnepe⁶n találkoztam, családdal együtt érkeztek Magyarországra. Ők nagy többségükben nem beszélnek magyarul. A nők nagy része nem dolgozik, hanem a muszlim nő hagyományos szerepkörét tölti be: gyereknevelés, háztartás, a család harmóniájának és összetartozásának fenntartása.

A gyerekek magyar iskolába járnak. Szombaton folyik arabra tanításuk a mecsetben. A gyerekeknek - megfigyeléseim szerint - nagy „szabadságot” engednek, abban az értelemben, hogy játszhatnak, futkározhatnak amikor csak akarnak. Ezt kihasználva a gyerekek még ima közben is élnek a lehetőséggel. Meglepett az a türelem, amellyel a gyerekekhez viszonyulnak: nem szólnak durván rájuk, nem kiabálnak velük, még ima közben sem zavarja őket a gyerekek féktelensége. Saját bevallásuk szerint ez a türelem „a magyar hatásnak, az idegen környezetnek tulajdonítható, hiszen az arabok nagyon türelmetlenek a gyerekekkel szemben”.

A mecsetbe járók között két kategóriát lehet megkülönböztetni: van, aki a kultúráját próbálja megtalálni a mecset és a közösség keretében, igyekszik megteremteni azt a mikrokörnyezetet, amelyben otthon élt és ennek módját a hagyományok ápolásában és vallása gyakorlásában találja meg.⁶ A másik kategóriát azok alkotják, akik mint hitet gyakorolják vallásukat.

Kérdésemre, hogy miért járnak a mecsetbe, volt, aki azt válaszolta, hogy imádkozni; volt, aki azt, hogy itt találkozik az ismerőseivel; más beszélgetni stb. „Ha valami problémánk van, ide jövünk és megbeszéljük. Véleményt nyilvánítunk mindenről, így pl. a házassulandó felekről. Amikor ide jövünk, erősítjük, biztatjuk egymást. Próbáljuk átadni a kívülállóknak is azt a világot, amelyben élünk. Próbálunk segíteni egymáson, akár anyagi, akár más természetű gondokról van szó. Itt mindenki érzi, hogy egy láncolatnak a része, amely összefogja a családot, a közösséget és nem hagyja elkallódní az egyént, nem hagyja széthullani a családot. Tehát kicsiben ugyanazok az erők működnek itt és ugyanúgy, mint amelyek az arab társadalomban, összefogva a családot, a társadalmat” hangzott az egyik adatközlőm, Fatima válasza.

A közösség keretében érzem szükségesnek, hogy pár szót szoljak a ruházatról is. A férfiak valamennyien európai ruhában járnak. Van, aki a péntek déli imára magával hozza hagyományos viseletét, rituális tisztálkodás után magára ölti és abban végzi el az imát és hallgatja meg az igehirdetést.

⁵ Ilyen pl. a kis földdarab elhagyása, amelyet a síiták ima közben homlokukkal érintenek és amely valamely szentjük sírjáról származik.

⁶ Van olyan személy is, aki bár otthon nem tartotta vallását, Magyarországra kerülve rendszeresen jár mecsetbe.

A nők általában hosszú szoknyát vagy hosszú bő nadrágot, hosszú ujjú blúzt hordanak, fejükre kendőt (khímár) kötnek. Vannak nők, mint pl. a fenn már említett Fatima, akik a hidzsáb-nak nevezet ruhát viselik. Ez két részből áll: a kendőből (khímár) és egy egyszerű, többnyire fekete, bokáig érő ruhából (dzsilbáb). Ezt hordják az utcán és akkor, ha idegen férfi megy lakásukba.

Egy szombati alkalommal egy síita nő is volt a mecsetben. Ima alatt magára öltötte a táskájában hozott csadort.

A gyerekek is európai ruhákban járnak. A nagyobb lányok, kb. tíz éves kortól, azonban már szoknyában és fejükön kendővel jelennek meg.

VALLÁSI ÉLET

Mint már említettem, a vallási élet területéről négy jelenségről fogok beszélni: a vallás szabályainak betartásába ütköző nehézségekről; az imáról általában, ennek keretében a péntek déli imáról, amelyen személyesen is részt vettem és ebből az alkalomból számomra felmerült nehézségekről és akadályokról, és végül, az id al-adhá-ról, az Áldozat Ünnepről és a Ramadan-havi böjtről.

Az iszlám öt pillérre (arkán al-iszlám) épült. Ezek: a hitvallás (saháda); napi ötszöri ima (szalát); alamizsna (zakát); a ramadan havi böjt (szijám) és a zarándoklat (haddzs). A napi ötszöri ima a következő időszakokban zajlik: reggel, délben, a délután közepén, napnyugtakor és este. Az ima módja röviden a következő: az ima idejétől függően két vagy négy meghajlásból (rak'a) áll. A reggeli ima két, a déli ima négy, a délutáni ima négy, a napnyugtatori ima három, az esti ima négy rak'a-ból áll. Az ima kezdetekor az imádkozó egyenesen áll, kezeit mellén egymásra helyezve. Ezután a két kezét szétnyitott tenyérrel a füle magasságába emeli, kijelenti az Isten felsőbbrendűségét (Allah akbar = Allah a leghatalmasabb), majd a mellkason összekulcsolt kézzel recitálni kezdi a Korán nyitó szúráját, a Fatiha-t.⁷ A bevezető rész egy vagy több szúra recitálásával fejeződik be. Az első szertartásos mozdulatsorozat (rak'a) kezdetekor újra „Allah akbar”-t mond, majd előrehajol. Ezután az imádkozó ebben a testhelyzetben megérinti kezével a térdét. Ezt követően rövid ideig felegyenesedik, majd leborul és homlokával megérinti a földet. A sííták az imaszőnyegre helyezett kis földdarabot érintik meg homlokukkal. Az első leborulás után rövid időre visszaül sarkára, majd másodszor is leborul. Ez jelenti az első meghajlás mozdulatsorozatának végét. Utána feláll, hogy egy újabb meghajlást végezzen el. Az utolsó mozzanat végén azonban a sarkain ülve marad és elismétli a sahadát, majd először a jobb, majd a bal oldalán ülő személyeknek asz-szalám alajkum-ot („Béke legyen veletek!”) mond. Ezzel ér véget imája.

Az általam megkérdezett muszlimok elmondása szerint - akik valamennyien vallásosnak tartják magukat - a reggeli és esti ima elvégzése nem okoz különösebb nehézséget, hiszen azt otthonukban, elindulás előtt és hazaérkezés után, nyugodt körülmények közt el tudják végezni. A többi ima - kinek-kinek változó, hogy mely ima ideje esik éppen munka, illetve iskola időre - elvégzését ki-ki sajátos módon oldja meg. Valamennyien már első munkanapon közlik munkaadójukkal, hogy ők muszlimok, kiemelve azt, hogy a péntek déli imát a mecsetben kell elvégezniük.

Az imákat rendszerint szünetekben, egy-egy félreeső helyen - ki egy lépcsőfeljáró alatt, ki irodában - végzik el, azon az imaszőnyegen, amelyet magukkal visznek munkahelyükre. Egy másik megoldás - és ez a szerencsésebbek osztályrésze - abban az esetben lehetséges, amikor a munkahely vagy az egyetem közel van otthonához és munkaszünetben vagy előadások között haza tud menni az imát elvégezni. Van, aki az imákat összevonva végzi el. Ami a környezet erre történő reagálását illeti, valamennyien elmondták, hogy munka, - illetve tanuló társaik tisztelettel néznek rájuk és azt, hogy „a Magyarországon tapasztalt tolerancia megkönnyíti helyzetünket. Az emberek kedvesek, nem csúfolódnak, tisztelnek, amiért ennyire tartjuk vallásunkat”.

⁷ „Allah, a könyörületes és az irgalmas nevében. / Dicsőség Allahnak, a teremtmények Urának, / a könyörületesnek és az irgalmasnak, / aki az Ítélet napját uralja! / Néked szolgálunk és hozzád fordulunk segítségért. / Vezess minket az egyenes úton, / azoknak az útján, akik iránt kegyesnek mutatkoztál, / s ne azokén, akiket haragvások sújt, sem a tévelygőkén!” (Simon Róbert 1994; 5. old.).

Mint már fenn láttuk, a mecsetben megvannak a kellő feltételek az ima előtti rituális tisztálkodás - úgy a részleges mosakodás (wudu),⁸ kisebb tisztátalanság estén, mint a teljes fürdés számára, mosdókagyló, illetve zuhanyzó formájában.

Amikor az imaidő elérkezik, elhangzik az adzan, az imára hívás, mely - hagyományos mecseteknél - a minaretből történik. Mivel a budapesti imahelyhez nem tartozik minaret, az imára hívás a férfiak imahelyén hangzik el, oly módon, hogy egy személy arccal Mekka irányába fordulva a többi hívó elé kiáll és elénekli az adzant, mintegy ellátva ezáltal a müezzín funkcióját. Az imát mindig más-más, a közösség által tudása⁹ alapján kijelölt, illetve köztisztelőben álló személy vezeti. Amikor a mecsetben sejk tartózkodik, akkor ő vezeti az imát.

Ezen a helyen érzem szükségesnek, hogy pár szót szoljak a péntek déli imáról is. Az ima egy órakor kezdődik. Ezt az imát minden muszlim igyekszik a mecsetben elvégezni. A nőktől jó néven veszik, ha mindezt otthon végzik el. Az ima két részből áll: egy közös, négy rak'a-ból álló imából és egy ígehirdetésből. Összehasonlítva a szombati nappal - amelyről a továbbiakban lesz még bővebben szó - a muszlimok zárkózottabbak, távolságtartóbbak, mondhatni hűvösebbek, nem szívesen fogadják az idegen és - mint tapasztaltam - főként az idegen, azaz nem muszlim nő jelenlétét a mecsetben. Ezért ottlétemet bizonyos feltételek mellett engedték meg, így pl. fejemet, már az első percektől kezdve kendővel kellett elfednem és a fényképezésnek is határt szabtak. Az ima teljes időtartama miatt és voltam az egyedüli nő a mecsetben, hiszen, egyrészt a fenn már említett ok, másrészt a hely szűkösége miatt ezt az imát a nők, ha nem otthon, akkor a Róbert Károly körüti mecsetben végzik el.

Ez az ima, ez az esemény tehát a befelé fordulás, a kizárólag csak a vallással való törődés, a hit ápolásának alkalmá, szemben a szombattal, amely az idegenek felé történő nyitás, a kifelé fordulás ideje, illetve erre teremt lehetőséget. A szombathoz képest sokkal többen jönnek el a mecsetbe, az iroda kivételével - mely az ima alatt az én tartózkodási helyem volt, és amelyet egyébként sem használnak imádkozásra - minden, imádkozásra alkalmas helyiséget elfoglaltak az imádkozók. Az ima megkezdése előtt - amíg még nagyobb mozgástérrel rendelkeztem és így megfigyelhettem dolgokat - minden muszlim a rituális tisztálkodás után elvégzett egy két rak'a-ból álló imát, majd utána a közös ima megkezdésére várva, vagy a Koránból olvas, vagy ismerőseivel halkán beszélget.

Az ima munkahelyi elvégzésén kívül más nehézségekkel is találkozok egy idegen környezetben élő muszlim. Ilyen probléma pl. a húsétel kérdése. Az előírások csak az olyan hús fogyasztását engedik meg, amelyet Istennek ajánlottak fel, azaz az állat vágása közben Isten nevét mondták és vérért elfolyatták, és tiltják a disznóhús fogyasztását. Mivel az utcán, a piacon és hentesboltban árusított húsok esetében nem állnak fenn az említett feltételek, ezért vagy kóser boltban vásárolják maguknak a húst (hiszen az említett két feltétel a zsidóság körében is fontos előírás), vagy speciális, a muszlimok által fenntartott élelmiszerüzletben, melyek száma az utóbbi időben egyre bővül.

Az étellel kapcsolatban újabb nehézség az étteremben történő étkezés, mert „hiába, hogy nem disznóhúst adnak, de mindenféle rántott húst egy helyen, egy olajban sütnék és így tisztátalanná válik az a hús is, amely tulajdonképpen nem disznóhús”, hangzottak fő adatközlőm, Huszein szavai.

⁸ Ez a következő elemekből áll: kézmosás háromszor; szájöblítés háromszor; orrmosás háromszor; orrfújás háromszor; arcmosás háromszor; jobb és bal kar mosása könyékig háromszor; fejbőr megdörzsölése vízzel; fül mosása kívül, belül; jobb és bal láb megmosása bokáig.

⁹ Ez a tudás magába foglalja a Korán, a hagyomány, a Próféta életének és tanításainak ismeretét, stb.

Ehhez hasonló problémát jelent az alkohol, pontosabban van, akinek problémát jelent, van, akinek nem. Nagy többségben nem fogyasztanak alkoholt, de lazulnak az alkohollal kapcsolatos szigorú előírások. Így pl. az előírások tiltják, hogy egy muszlim olyanokkal üljön egy asztalhoz, akik alkoholt fogyasztanak. Többen bevallották, hogy ezt nem tartják be és alkoholt fogyasztó barátaikkal, ismerőseikkel ugyanahhoz az asztalhoz ülnek.

Legtöbbjük számára a ramadan havi böjt megtartása nem okoz különösebb nehézséget és ezt a muszlimság kifejeződésének egyik legfontosabb megnyilvánulási formája.¹⁰ A ramadan-havi böjt /szijám/ az iszlám öt pillérének egyike. Ez a böjt minden muszlim számára kötelező, aki jó egészségnek és fizikai állapotnak örvend, ha az érett korhatárt elérte, és ha a böjt betartását különböző körülmények /pl.: utazás, idős kor, betegség, szellemi beszámíthatatlanság vagy különösképpen a nők menstruációja, terhessége vagy a szülés/ meg nem zavarják.

A böjtölés Ramadán havának harmincadik napjáig tart. Ez idő alatt napfelkeltétől napnyugtáig az igazhívőknek tartózkodniuk kell az evéstől-ivástól, dohányzástól, illetve a szexuális érintkezéstől, de mindezek a cselekedetek megengedettek az éjszaka folyamán.

2000. november 27 és december 25 között volt lehetőségem megvizsgálni a vallásnak ezt a megjelenési formáját. A böjt alatt „intenzívebb aktivitás” figyelhető meg a Bartók Béla úti mecset és közössége életében is. A mecsetet sokkal több muszlim látogatja, mint a böjten kívüli időben. Aktívabb vallási és közösségi életéről beszélhetünk. A böjt alatt a mecsetben minden nap közös étkezés/vacsora zajlik. „Ramadanban, a böjt hónapjában minden este közös vacsorát tartunk a mecsetben, amelyre mindenkit meghívunk, nem csak ezért, hogy egyenek, hanem, hogy járjanak mecsetbe, halljanak jó szót, találkozzanak ismerőseikkel és jól érezzék magukat az emberek”. A napnyugta körüli időben - rendszerint 16 óra körül - van a nap első étkezése: pár szem datolyát fogyasztanak el. Ezután rendszerint a közös délutáni ima következik, majd ezt a közös vacsora követi. van, aki közvetlenül a vacsora, illetve a közös ima előtt érkezik a mecsetbe, de olyan is van, aki napjának nagyobb részét itt tölti: a Koránból recitál /egyedül vagy segédlettel, egymást javítva/; imádkozik és vallási elmélyedéssel erősíti hitét. Ezt az egyéni vallásosság megnyilvánulásának tartom. A közös imákon való részvétellel, a tarauíh ima meghallgatásával a muszlim a közösségi vallásosság formáját gyakorolja. Míg egyesek vallási elmélyedéssel töltik idejüket, addig mások az esti vacsora, illetve „közösségi együttlét” előkészületeivel foglalatostkodnak: takarítás, ételek előkészítése. Ebben a hónapban a napi ötszöri ima kiegészül még egy, az esti imát - isha-követő, tanítással egybekötött imával. Ez a tarauíh. Az esti ima rendszerint 18:30-kor, a tarauíh ezt követően, 19 órakor kezdődött. A tarauíh imát három részre lehet osztani: az első rész két rak'a-ból áll. A sejk a Fatiha-t, a Korán nyitó szúráját recitálja mindegyik rak'a után, majd ezt a Korán egy másik szúrájának recitálása követi. A második rész a prédikációt, a tanítást foglalja magába. A sejk a számára előkészített fotelben foglalt helyet. A többiek vele szemben, a földön ülve helyezkedtek el. A tanítás arab nyelven folyt. A magyar anyanyelvű hallgatóság számára a sejk beszéde után egy tolmács röviden összefoglalta a beszéd tartalmát. Eközben teát szolgáltak fel. A beszéd után újra rak'a-k következtek, a fent már leírt módon.

A böjt alatt fontos szerepet töltött be a Bartók Béla úti mecset életében a Mekkából, a szent városból érkezett sejk. Ez idő alatt mintegy ő volt a közösség vallási vezetője. Az ő vezetésével folytak az imák.

¹⁰ A vegyes házasság egyik érdekes következménye a ramadan havi böjtöt lezáró id al-fitr ünnepén megjelenő karácsonyfa. „Feleségem kezdetben ragaszkodott a külön karácsonyhoz, de idővel sikerült megértetnem vele, hogy az egy keresztény ünnep. Mivel a karácsonyfáról semmiképp nem akart lemondani, így ezt a megoldást választottuk”, hangzott kérdésemre a válasz.

A Ramadán alatti közös vacsoráknak - megfigyeléseim szerint - sajátos funkciója a közösségi kötelek erősítése. /Ugyanilyen funkciója van a különböző munkák - vásárlás, ételkészítés, testvérek látogatása, stb. - vállalásának is/. A vacsora alatt különböző beszélgetések zajlanak, vallási és nem vallási téren egyaránt. A Ramadán alatt mindvégig a vallás, a hit a központi kérdés.

Az adományozás formáiról már fenn szoltam és az id al-adhá leírásának keretében még lesz róla szó.

A férfiak számára - saját bevallásuk szerint - nehézséget okoz a nők állandó, közvetlen jelenléte, különösen nyáron a lenge öltözet miatt. Volt, aki kérdésemre őszintén bevallotta: „Én gyenge ember vagyok és nem tudok a nőknek ellenállni”. Az „ellenállást” segítő technikákról is hallottam; így pl. van, aki nyáron éjszaka sokáig dolgozik és napközben szintén sokáig alszik, hogy minél később kelljen az utcára kimennie.

Id al-adhá: az Áldozat Ünnepe¹¹

Az Áldozat Ünnepe dzúl-hiddza 10.-én tartják, a zarándoklat utolsó fázisában az Arafat hegyi táborozás alakalmával. Akár három vagy több napig is eltarthat. A világ bármely részén található muszlimok ugyanabban az időben ünnepelnek, mint azok, akik Mekkában vannak a zarándoklaton. Az ünnep eredete Ábrahám prófétára vezethető vissza, és annak emlékét őrzi, hogy a próféta Isten kedvéért hajlandó lett volna akár fiát, Izmáelt is feláldozni. Az ünnepséget közös imával kezdik, majd feláldoznak egy bárányt, egy tehenet vagy egy tevét, rendszerint a hús egyharmadát megtartják, a többit a szegények között szétosztják. Az ünnepet egynapos böjt előzi meg. Aki ezt megtartja, annak előre és visszamenőleg egy évig megbocsátatnak bűnei.

Március 16.-án, reggel hét órakor kezdődött az ünnep, mely két részből áll: egy ünnepi részből, mely közös éneklésből, imából és igehirdetésből áll; és egy rítusból, mely a birkavágást foglalja magába. Az ünnepséget napfelkelte után kezdik. Mivel a mecset nem alkalmas nagyobb tömeg befogadására, ezért az ELTE Körösi Csoma Sándor Kollégiumában egy nagy kiterjedésű bérelt teremben zajlott le az ima és az igehirdetés. A nők számára külön helyet biztosítottak a teremnek egy, a férfiaktól függönnyel elválasztott részében. A gyerekek a nők között kaptak helyet. A résztvevők létszáma kb. 500 személyt tett ki.

Ahogy a muszlimok érkeztek, mindegyikük elvégzett egy, két rak'a-ból álló imát és csak azután foglalt helyet a földön Istent dicsőítő fohászt¹² éneklő férfiak között. Ezt a fohászt az Áldozat Ünnepe követő három napban minden ima után elismétlik. A közös ima után, amely négy rak'a-ból állt, az igehirdetés következett. A szónokot a már említett módon választják ki, hiszen mindaz, amit mond nagy felelősséggel jár és éppen ezért nagyon felkészültnek kell lennie. Az igehirdetést egy kiválasztott téma köré építi ki. Az igehirdetés alatt a nőket elrejtő függönyt elhúzták, hogy ők is hallják a szónok beszédét. Megjegyezendő, hogy a gyerekek mindez idő alatt féktelenül játszottak. Az igehirdetés után mindenki köszönti ismerősét; boldog ünnepet kíván és bocsánatot kér tőle, még akkor is, ha történetesen semmit nem követett el ellene. Ezután közös reggeli következett.¹³

¹¹ Az ünnepen megfigyelő szerepkörömet túllépve, az étel kiporciózásában is segítkeztem.

¹² A fohász szövege így hangzik: „Isten a legnagyobb (háromszor) / Nincs más Isten, csak az egy igaz Isten / Isten a legnagyobb (kétszer) / Istené a dicsőség” (a fordítás egyik adatközlőtől származik).

¹³ Az ünnepen síita nők is részt vettek. Őket a már említett földdarabról lehetett felismerni. Én csak azzal a feltétellel mutakozhattam és fényképezhettem a férfiak között, hogy a fejem betakarom egy kendővel. Mivel kendő nem volt nálam, e célra a sálamat használtam.

Úgy érzem, szükséges egy mondat erejéig az öltözetéről is beszélni. A férfiak nagy többsége öltönyben volt és a nők is díszesebb ruháikban jelentek meg, díszesebb kendőiket kötötték fel.

Az ünnep rítus részén, a birkavágáson nem vettem részt, ezért fő adatközlőm szavaira támaszkodva próbálok képet alkotni róla. A rítus alkalmával 39 db. birkát áldoztak fel, ebből 26 birkát, azaz a birkák vásárlásához szükséges pénzüsszeget külföldről, Katar-ból kapták ajándékba. „Pár nappal az ünnep előtt már elkezdtük keresni a birkákat, főként kosokat, hiszen Ábrahám is koszt kapott Istentől. Ügyeltünk arra, hogy se túl kicsi, se túl nagy ne legyen. Ha még szopós, nem jó, ha öreg, megint nem jó. Én személy szerint egy jó, virgonc, erős birkát választottam. Az áldozatnak egészségesnek kell lennie, minél szebb, annál jobb. Egy nappal az ünnep előtt elvittük a birkákat a Budapesttől nem messze fekvő Sós-kútra. A reggeli ima és igehirdetés után odamentünk. Az első birkát én vágtam le a Magyarországon élő muszlimok nevében. Az állatot oldalára, egész testével Mekka irányába kell fordítani. Vágás közben az: Isten nevében és Isten a legnagyobb szavakat mondjuk. A késnek élesnek kell lennie és gyorsan kell cselekedni mindkét ütőeret elvágva, hogy az állatnak minél kevesebb fájdalma legyen. A hús egy részét megettük, a többi részét szétosztottuk. Ez a szétosztás a következőképpen történt: aznap este vacsorát rendeztünk a mecsetben. Éjszaka a megmaradt húst a mecsetbe hoztuk. Másnap, péntek lévén, sokan jöttek el a mecsetbe. A mecset bejáratánál felállítottunk egy asztalt, kitettük rá a húst, és aki kért, annak adtunk belőle. Másnap, szombaton szintén nagy vacsorát rendeztünk”.

KÖZÖSSÉGI ÉLET

A közösségi élet területéről két aspektust: a szombatot és egy esküvőt mutatok be.

Szombat

A szombat, mint közösségi nap kettős szerepet játszik a budapesti muszlimok életében: egyrészt lehetőséget teremt az ismerősök találkozására, kötetlen beszélgetésekre ad lehetőséget, összetartva ezáltal a közösséget; másrészt a befogadó társadalom irányába történő nyitást segíti elő. A szombat főként a nők számára jelenti a találkozás lehetőségét. Ekkor tanítják az arab nyelv, valamint a Korán és a hagyomány ismeretére a gyerekeket. A felnőttek arabra tanítása is ekkor folyik és ez nyitva áll a nem muszlimok előtt is. Szintén szombaton tartanak különböző előadásokat az érdeklődők számára is, amelyek során mintegy megismertetik magukat és vallásukat az őket befogadó társadalom tagjaival. Ezt a célt szolgálják a már említett publikációk is. Ugyancsak a szombat teremt alkalmat a vallási elmélyedésre is, valamint a Koránnal kapcsolatos vitázásokra.

Egy ilyen átlagos szombati nap a következőképpen néz ki: délután 14 órakor kezdődik a felnőttek nyelvórája - ez most a haladó nyelvóra, a kezdők nyelvóráját áttették csütörtök délutánra - majd 15 órakor kezdődnek az előadások.¹⁴ Az első előadás után közös ima, majd utána ismét előadás következik. Ezalatt folyik a gyerekek tanítása. Ezután elvégzik a napnyugtakori imát. A nap végén mindenkit vacsorával vendégelnek meg.

Az érdeklődők, akikkel beszéltem, az iszlám iránti kíváncsiságtól vezérelve jönnek el a mecsetbe, meghallgatja az előadásokat. Általában ez az érdeklődés fokozatosan elmélyül, és a kíváncsiság mellett a mecsetben, a közösségben tapasztalt kedvesség lesz a másik vonzerő.

¹⁴ A következő sorok, melyek tulajdonképpen az előadások általuk megfogalmazott formáját, rendszerét tükrözik, az ún. Véleményfüzetből származnak, mely minden szombati nap végén körbejár a jelenlevők között és ki-ki beleírja véleményét. A szöveg szó szerinti idézet. „Elhámduillah, hogy a mai napon és az elmúlt szombatokon is ilyen szép számban eljöttek mind az érdeklődők, mind a muszlim testvéreink. Az érdeklődők szempontjából szeretném elmondani azt, hogy mielőtt elkezdjük az előadást, kellene őket köszöntenünk, megkérdezni, hogy ki van itt először és egy pár szóban elmondani, mikről is szoktunk itt mi beszélgetni és tanulni.

Az előadásokkal kapcsolatban:

- az első óra az ún. kezdőké
- a második óra az ún. haladóké.

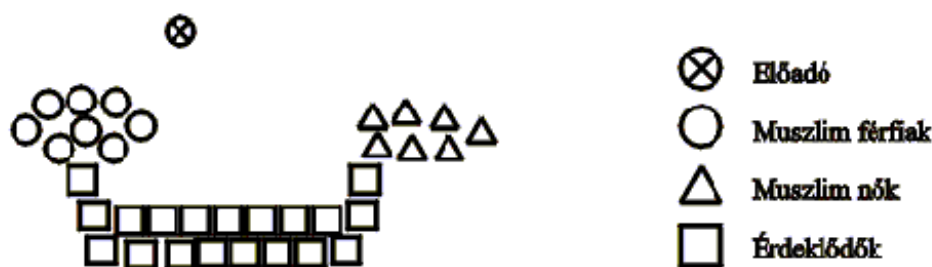
A kezdőknek tartandó órát, ha lehetséges, mindig ugyanannak az embernek kellene tartani, aki sokat tud az iszlámról, jól beszél magyarul, jó a kifejezőképessége, mindig felkészül az órákra és előadás végén párbeszédszerűen a feltett kérdésekre válaszol.

A haladóknak tartandó órákkal kapcsolatban: mindig más ember tartja és nem folytatólagos. Régebben nagyon jó volt, hogy itt is egy ember tartotta mindig az óra első részét, ami mindig folytatólagos volt. Pl: elkezdtek a Szúrát és 5-6 órán (értsd: alkalom) keresztül folytattuk. Az óra második részében pedig valaki önként jelentkező felkészült egy másik témából. Mindkét óra végén körbejárhat a Véleményfüzet.

A gyerekekkel kapcsolatban: kéne egy felnőtt férfi, aki minden alkalommal tanítaná a gyerekeket egy Szúrára, vagy az imádkozásra, vagy bármire, ami az iszlámmal kapcsolatos (2000. 02. 01.)”.

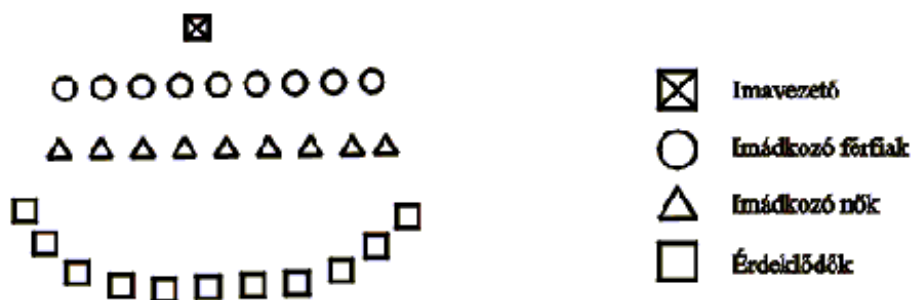
A mecsetben végzett terepmunkám alatt érdekes változás zajlott le az előadásokkal kapcsolatban. Kezdetben az előadásokat a nők imahelyén tartották, miközben a muszlim férfiak a nagy teremben beszélgettek. Az előadásokon az érdeklődők, a nők és a magyar muszlim férfiak vettek részt. Amikor az ima ideje eljött, úgy a muszlim, mint a nem muszlim férfiak, elhagyták a helyiséget, majd ima után visszajöttek a következő előadásra. A nők a vacsorát is itt fogyasztották el.

Az utóbbi időben azonban, az érdeklődők számának növekedése miatt, az előadásokat a férfiak imahelyén tartják. A nők is itt vannak. A résztvevők a terem hátsó felében foglalnak helyet és elhelyezkedésük a következő: a hallgatósággal szemben van az előadó. Egyik oldalon a muszlim nők, másik oldalon a muszlim férfiak találhatóak és a két csoport között, mintegy kiegészítve az így kialakuló félkört, foglalnak helyet az érdeklődők. Ezt az elhelyezkedést mutatja a mellékelt ábra is:

3. ábra

Ez a térelosztás szembeszökően módosul az ima alatt, amikor a teremben négyes térelosztás, illetve -használat, négy kisebb tér alakul ki: a legelső zónában az imavezető áll; mögötte közvetlenül állnak a férfiak. A férfiak mögötti zónát, egy sávot üresen hagyva, a nők foglalják el. A terem hátsó részében helyezkednek el az érdeklődők, férfiak és nők vegyesen. A résztvevők a terem egészét elfoglalják. A megváltozott térhasználatot lásd az alábbi ábrán:

4. ábra

Az új elhelyezkedési renddel kapcsolatban álljon itt egy muszlim nő véleménye a Véleményfüzetből, amely jól tükrözi a különböző kultúrák szokások találkozásakor felmerülő problémákat: „Nem értek egyet azzal, hogy miért vannak egy helyen a nők és a férfiak. Szerintem azért van a galéria, hogy a nők külön legyenek és ne érezzék rosszul magukat a férfiak között. Ráadásul vannak érdeklődő, nem muszlim férfiak, akik nem tudják az iszlám előírásokat és nincs elég tudásuk, ráadásul nem imádkozhatunk más férfiak előtt. Ha ezt a problémát meg lehetne oldani, hogy a nők és a férfiak teljesen külön legyenek, sok muszlim nőnek jelentene könnyebbéget (2000. 04. 01.)”.

A fenti időpont óta újabb változás állt be az előadások rendszerében. Két előadás folyik egy időben: az érdeklődők előadása a férfiak imahelyén, az újan áttértéké, mely inkább tanító jellegű, a galérián zajlik. Az érdeklődők esetében a szabályok lazábbak. ez abban nyilvánul meg, hogy pl. az előadás alatt a férfiak és a nők egymás mellett ülhetnek. Az újan áttért muszlimok esetében viszont már szigorúan figyelnek a nemek elkülönítésére: az előadás alatt a férfiak elöl, a nők hátul ülnek. A kívülállók az előadás során általános bevezetőt kapnak az iszlámról, míg a haladók egy-egy témát dolgoznak ki mélyebben.

Esküvő, mint a közösségi élet egyik megnyilvánulási formája

A közösségi élet egy másik kiemelt eseménye, amelyen részt vettem,¹⁵ egy muszlim esküvő volt. A vőlegény, aki iraki származású, több éve él Magyarországon. Maga az esküvői szertartás Irakban zajlott le, a vőlegényt apja képviselte. A szertartás után a menyasszony, illetve már feleség, Magyarországra jött. A közösség keretében egy ünnepséget rendeztek, amely a házasság kinyilvánítására, a közösség által történő elfogadására és ezáltal mintegy a közösség keretében elfoglalt új státusuk bejelentésére szolgált.

Az ünnepség délután négy órakor kezdődött egy bérelt teremben, a délutáni ima elvégzésével. A férfiak egy emeleti terembe vonulva végezték imájukat, a nők nem imádkoztak. A fiatal házaspár egy, külön a számukra berendezett és feldíszített sarokban foglalt helyet, szemben a nézőkkel, meghívottakkal egy pódiumon. A vőlegény öltönyt, az ifjú feleség egyszerű, bokáig érő szoknyát viselt, fejét kendő borította. A pódium másik sarkában egy szószék állt. Az esküvőn kb. száz személy vett részt, ebből kb. 10-15 személy kívülálló volt, azaz nem muszlim. A nők balra, a házaspárral szemben, a férfiak jobbra, a szónokkal szemben helyezkedtek el. Kivételt képeztek azok a nem muszlimok, akik párban jöttek. Ők együtt maradhattak és az utolsó sorokban foglaltak helyet. Egy rövid bevezető beszéd¹⁶ után, amelyben a szónok bemutatta az ünnepelt személyeket, a Korán több, házassággal kapcsolatos szúrójának éneklése következett. Ezt követően egy másik személy beszédet tartott a házasság szerepéről és fontosságáról, hangsúlyozva, hogy a házasság akkor lesz jó, ha a férj és a feleség is lemond egyéniségéről. Ha a család egységes, a társadalom is egységes marad. A családból nőnek ki a társadalom új tagjai: a gyerekek. A beszéd után újabb ének következett, melynek refrénét a férfiak közösen énekeltek. Ezalatt két marokkói nő nyelvél pörgő hangot adott ki, mely ha esküvőn hangzik el, jó szerencsét hoz, egyébként a sivatagban használják a démonok távoltartására, illetve elűzésére. Mindeközben az ajándékozók sorra odavitték ajándékaikat a házaspárhoz és jókívánságaikat fejezték ki. Ezután a torta felvágása következett; a fiatal házaspár egymás kezét fogva együtt vágta fel a tortát. Ezt követően férfiakból kisebb kör alakult és ütemes taps kíséretében istent dicsőítő, illetve házassági dalt énekeltek. A kör egyre nagyobb lett, bevonva a vőlegényt is. Végezetül a fiatal férjet vállukra emelve körbehordozták a teremben. Ezután a meghívottak megvendégelése következett szendvicsekkel, süteményekkel és üdítőitallal.

Összehasonlításképpen egy Egyiptomban zajlott esküvőről készült videofelvétel leírását közlöm, kiemelve a megegyező vonásokat. Az esküvőt egy Tanta nevű kisvárosban tartották, Alexandria és Kairó között félúton. Az ünnepség kb. két órát vett igénybe. A menyasszony és vőlegény európai viseletben vonult be a terembe, amelyben a meghívottak- szűk rokon és ismerősi kör, kb. száz személy- foglaltak helyet, az egyik oldalon a nők, a másikon a férfiak. A menet élén egy kürtös haladt. Utána, közvetlenül a pár előtt, egy kisfiú lépkedett nyitott Koránnal a kezében, „kisfiúsága” jelképezve az iszlám legfiatalabb vallás voltát. A pár mellett

¹⁵ Az esküvőn antropológiai tevékenységemen túlmenően, mint teremdiszítő is szerepet vállaltam.

¹⁶ A beszédek arabul és magyarul is elhangzottak.

két oldalt egy-egy angol katonának öltözött alak mintegy a pár biztonságát hivatott biztosítani. A pár mögött ókori egyiptomi viseletben két alak lépkedett, négyes fáklyát tartva kezében és teljessé téve Egyiptom történelmének felvonultatását. A pár a számukra elkülönített, feldíszített sarokhoz érkezett és helyet foglalt a vendégekkel szemben.¹⁷ Mögöttük virágokból nevüket írták a kifeszített vászonra. Mindeközben a Carmina Burana zenéjét lehetett hallani, lézershow és füst segítségével tették hangulatosabbá a helyiséget. Ezután a Titanic című film zenéje következett, melyre csak és kizárólag egyedül a pár táncolt, mialatt egy vetítövászonon magát a videoklippet játszották le és a táncoló párt mutatták. Az ajándékok odaadása a fenn már leírt módon történt. A nők nyelvükkel a fenn említett pörgő hangot adták ki¹⁸ és közben ütemesen tapsoltak. Férfiakból kör alakult és énekeltek, bevonva a vőlegényt és a menyasszonyt is. Végül tánc következett, amelyben részt vett a helyszínen tartózkodó magyar turistacsoport is, melynek jelenléte mintegy megtiszteltetésnek számított úgy a vendégek, mint a pár számára. Egy egyiptomi viseletbe öltözött lány, a két egyiptomi stílusú ruhába öltözött alaktól kísérvé, egy tárcán egy kis edényt vitt a párhoz. Annak ellenére, hogy sem az ünneplők, sem a pár a helyszínen nem fogyasztott ételt, a magyar turistacsoportot egy külön teremben megvendégelték.

Mint láttuk, a két esküvő lefolyásában számos idegen elem található, amelyek egyrészt az idegen környezet hatásának - a budapesti közösség esetében -, másrészt a Nyugat felé történt nyitásnak - Egyiptom esetében - tudható be. Ugyanakkor számos közös elem is megfigyelhető, így: a pár számára pódiumon elkülönített és kidíszített sarok; az ajándékok odaadásának módja; a nemek elkülönítése; a férfiak ütemes tapsra történő éneke.

¹⁷ Ez a motívum, mint láttuk, az általam megfigyelt esküvőn is megtalálható.

¹⁸ Ezt a hangot csak nők adhatják ki.

BEFEJEZÉS

Remélem, hogy e rövid munkában sikerült valamelyest átfogó képet nyújtanom a budapesti muszlimok közösségi és vallási életéről. Munkám során igyekeztem tiszteletben tartani kéréseiket arra vonatkozóan, hogy mit írjak le és mit ne. Még számos kutatási témát rejt magában a közösség, mint azt a függelékben közölt két utolsó interjú is megmutatja. Ilyen: az iszlámot utólag felvett személyek helyzete, mennyiben változott életük az iszlám felvétele óta, illetve által; ilyen a nők helyzete; a vegyes házasságok problémája; a gyereknevelés kérdései stb.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a budapesti muszlim közösség aktív vallási és közösségi életet él, igyekszik megtartani ünnepeit és ennek háttereként, alapjaként és mintegy támogatójaként áll a mecset, egyrészt, mint a vallási, másrészt, mint a közösségi élet színhelye és megteremtője.

FÜGGELÉK

1. interjú

Abdul Muttalib Huszein: 33 éves, líbiai származású, 1985 óta él Magyarországon. Földmérő mérnök, a Műszaki Egyetemen doktorál. Magyar felesége áttért az iszlám hitre, három gyerekük van. Főként a vallás gyakorlásába ütköző nehézségekről beszélgettem vele, de számos más dologban is segítségemre volt és ezúton szeretném megköszönni e dolgozat megírásához nyújtott szíves segítségét.

- Milyen nehézségekbe ütközik a vallás gyakorlása itt, idegen környezetben?
- Van pár dolog, ami itt nehéz. Pl. egy férfinak a nők. Az alkohollal nekem nincs problémám, de van, aki vágyik rá. Egy másik problémát jelent az étel: én mindig megkérdezem, hogy olajjal vagy zsírral sült-e. Az étteremben hiába, hogy nem adnak disznóhúst, de mindenféle rántott húst egy helyen, egy olajban sütnék és így tisztátalanná válik az a hús is, amely tulajdonképpen nem disznóhús. Az jó pont, hogy amikor megkérdezem ezeket a dolgokat, nem hazudnak, hanem őszintén válaszolnak.
- A munkahelyemen a főnöknek első nap kijelentettem, hogy muszlim vagyok és pénteken imádkozni kell mennem. Sokan ezt nem teszik meg, mert attól félnek, hogy ki fogják őket rúgni. Az imát a szünetekben tartottam meg, amikor a többiek kávéztak. Ez a többiekből érdeklődést váltott ki. Ha idegenben is megtartja az ember a vallását, nagyobb lesz a jutalma, hiszen nehezebb megtartani. Én örülök neki, hogy nem muszlim országban vagyok, mert a kihívás nagyobb. Rossz a gyerekek miatt, mert nem tanulnak arabul, az iszlám hagyományra is nehéz őket tanítani. Más értékeket látnak, más a beszélgetési stílus, nagyon hamar akarnak barátkozni.
- Sok pozitív dolog van abban, ha egy muszlim nem muszlim országban él. Lehet, hogy furcsán néznek rád az emberek, de itt könnyebb megtartani a vallást. Megpróbáljuk megteremteni a környezetünket; ezt szolgálja a mecset is. A muszlim közösségek, amelyek itt alakultak keverék közösségek: bennük inkább látod az igazi iszlámot, nem áll mögötte család, politika. Nem fogok hazamenni, mert a feleségem nem akar ott élni.
- Semmiért nem adom el a vallásomat, akármennyire is nehezebbnek tűnik más dolognál. Azért könnyű, mert az Isten nem vár tőlem többet, mint amennyit adni tudok.

2. interjú

Hanifa Ahmed: 34 éves, öt éve él Magyarországon. Szíriából érkezett. Vegyészmérnök, környezetvédelemből doktorál.

- Beszélj úgy általában az életeredől.
- Azért jöttem Magyarországra, hogy doktorátust tanuljak. Amíg hallgató voltam az egyetemen, az előadások között visszamentem a kollégiumba és ott imádkoztam. Amikor a PhD-t elkezdtem, ott kellett lennem az egyetemen egész nap. A többieknek megmondtam, hogy muszlim vagyok. Ők ezt tiszteltben tartották, és ez könnyítette a dolgomat. A laborban évvárót szoktunk tartani és ők olyan ételt készítenek nekem, amelyben nincs disznóhús és olyan italt, amelyben nincs alkohol.

- Az enivaló problémáját hogyan oldod meg?
- Amikor Magyarországra jöttem, egy hónapon át nem ettem mást, csak a magammal hozott konzerveket. Miután tanultam egy kicsit magyarul, a menzán mondtam, hogy nem eszek disznóhúst. Ma már ismerem az ételeket, így tudom, melyiket ehetem meg és melyiket nem.
- Beszélj a szórakozásról. Hogyan szoktál szórakozni?
- Nekünk nagyon nehéz igazi magyar barátokat találni. A legtöbben isznak, akárhová mennek és ez zavar. Barátaim inkább a muszlimok között vannak. Sportolok, moziba szoktam menni, zenét hallgatok, főként komoly- és népzene, vallásos énekeket, kávézóba is szoktam járni. Discoba elmentem párszor, de nem tetszett, így oda nem járok.
- Mit jelent az, hogy tudod itt gyakorolni vallásodat és az, hogy van ez a közösség?
- Lelki nyugodtságot ad, hogy ide jövök. Akik ide jönnek, jó emberek és én jól érzem magam közöttük. Nem érzem magam olyan idegennek és örömet okoz, hogy idegenben is tudom gyakorolni a vallásomat. A közösségben tudtam igazi barátságot kialakítani; kicsit pótolja az otthonomat, az otthoni baráti kapcsolataimat.

3. interjú

Kayrat: 18 éves, Kazahsztánból érkezett; másfél éve él Magyarországon, az ELTE jogi karának hallgatója. Saját bevallása szerint idegenbe kerülése vallásosságán és vallási gyakorlatain nem változtatott.

- Betartod a napi ötszöri ima előírását?
- Az itteni, kollégiumi körülmények között nem tudok naponta imádkozni. Ennek több oka is van: nem tiszta a szoba, az imához pedig tisztának kellene lennie. A szobában magyarok is vannak és ők sem tiszták, ők hitetlenek, megeszik a disznóhúst. Meg különben is azt hinnék, hogy meg akarom téríteni őket. Időm sincs arra, hogy naponta ötször imádkozzak, mert tanulnom kell és egész nap az egyetemen vagyok, ahol a körülmények nem teszik lehetővé számomra az imádkozást. Majd imádkozni fogok, ha lesz rá időm.
- Milyen gyakran jársz mecsetbe és mit jelent ez számodra?
- Egy hónapban kb. háromszor megyek mecsetbe a péntek déli imára. A mecsetbe menés azt jelenti számomra, hogy szent helyre megyek, ahol mindenki egyenlő.
- Fogyasztasz disznóhúst vagy alkoholt?
- Nem, mindkettőt fogyasztásától tartózkodom.
- Megtartod a Ramadán havi böjtöt?
- Nem tartom meg, mert nincsenek meg hozzá a kellő körülmények.
- Mit jelent számodra az, hogy idegenben gyakorolhatod a vallásodat?
- Azt jelenti számomra, hogy vallásos vagyok és nem térek át a ti vallásotokra.

4. interjú

Stangl Miklós: 27 éves, négy és fél éve vette fel az iszlámot.

- Beszélj arról, hogyan tartod be a különböző előírásokat és miben változott meg az életed az iszlám felvétele óta?
- Hajnalban felkelek és a reggeli imát munkába menés előtt végzem el. A munkahelyemen nem mindig vannak meg a kellő feltételek az ima elvégzéséhez. Néha sikerül egy öltözőbe félrevonulni; leteríték egy tiszta anyagot és azon imádkozom. Ha nem találok megfelelő helyet, inkább későbbre halasztom az imát. Amikor kezdtem barátkozni az iszlámmal csak bort nem ittam - már megvolt bennem az előítélet azelőtt is -, most már semmilyen alkoholt nem fogyasztok. Ahhoz sem járulhatok hozzá, hogy más igyon alkoholt, tehát én nem adok neki. A legjobb szembesíteni a többieket, hogy tőlem nem kapnak és ők tisztelnek azért, hogy ezt megtartom.
- Miben változtatta meg az életedet az iszlám? Hogyan reagált rá környezeted, szüleid, barátaid? Hogyan szórakozol?
- Az iszlám előtt felszabadultabb volt a kapcsolatam a lányokkal. Most nem csak a külsejüket nézem, hanem belülről, igazi értékeiket igyekszem megismerni. A változásnak gyakorlati és eszmei oldala is van. A gyakorlati oldalt az jelenti, hogy megszabadultam azoktól a dolgoktól, amelyek az ember pénztárcáját nyomasztják. Az eszmei oldalát pedig, többek közt, az jelenti, hogy megtanultam a szüleimet jobban tisztelni, jobban megkeresem azokat a dolgokat, amelyek miatt szeretem őket. Közelebb kerültem hozzájuk. Ami a környezet reagálását illeti, a szüleim féltenek azoknak a téves elképzeléseknek a következményeitől, amelyek az emberekben kialakultak az iszlámról. Akik gyerekkorom óta barátaim voltak, azok most is megmaradtak, a kapcsolatunkat nem rombolta az iszlám. Új barátokat is találtam a muszlimok között, könnyebben tudok barátságot kötni. Ami a szórakozást illeti, el szoktam menni közös összejövetelekre, de előbb felmérem mi lesz a kimenetele. Így pl. ha italozásra lehet számítani, inkább nem megyek el. A moziba menést és a tv-nézést is jobban megfontolom, jobban megválogatom, hogy mit nézzek meg. Új szórakozást jelent számomra a Korán olvasása, valamint a mecsetben szervezett közös kirándulások.

5. interjú

Fatima: 32 éves, vegyes házasságban született: édesanyja magyar, édesapja szíriai. Családjában egyedül ő tartja az iszlámot. Több nemzetiségű és több generációs nagycsaládban él. Szakmáját nézve fordító.

- Beszélj magadról általában, általában a nők helyzetéről és arról, hogy mit jelent számodra ez a közösség?
- Szeretek ide járni, mert itt a mecsetben érzi az ember, hogy valahová tartozik. Egyre több magyar család fordul hozzánk, mert azt mondják, hogy van itt valami, amit máshol nem találnak meg. Ha valami problémánk van, ide jövünk és megbeszéljük. Véleményt nyilvánítunk mindenről, így pl. a házasulandó felekről. Amikor ide jövünk, erősítjük, bátorítjuk egymást. Át próbáljuk adni a kívülállóknak is azt a világot, amelyben élünk. Próbálunk segíteni egymáson, akár anyagi, akár más természetű gondokról van szó. Itt mindenki érzi, hogy egy láncolatnak a része, amely összefogja a családot, a közösséget és nem hagyja elkallódni az egyént és nem hagyja széthullani a családot. Tehát kicsiben ugyanazok az

erők működnek itt és ugyanúgy, mint amelyek az arab társadalomban, összefogva a családot, a társadalmat.

A házon kívüli munka a nő számára nem kötelező, szabadon eldöntheti, hogy vállal munkát vagy sem. Joga van otthon maradni, így a családdal tud foglalkozni és ily módon jobban meg tudja teremteni a családi harmóniát. A társadalom pillére a nő és nem az elnyomott egyén szerepében jelenik meg, hanem tisztelik őt. Úgy érezzük, hogy sokkal elismertebbek vagyunk itt a közösségben, mint az a nő, aki ide-oda rohangászik a munkahelye és az otthona között. A nő dolgozhat, ha nem akar házon belül maradni vagy ha a családban anyagi gondok vannak. Nekem a munkahelyemen nincs problémám. Volt olyan munkahelyem, ahol még soha nem volt muszlim, de az ember megpróbálja szépen megmagyarázni, hogy ő muszlim. A többiek pedig általában tiszteletben tartják ezt.

- Szólj néhány szót az öltözetedről.
- A kendő neve khímár, a ruháé dzsilbáb, a kettőt együttesen nevezzük hidzsábnak. Én mindig ezt viselem az utcán és ha idegen jön be a lakásba, akkor is. A nő a kincseit takargassa. A testünk a kincsünk, nem szabad tönkretenni. A nőnek több szépség van a testén: magának a testének az alakja, haj, kezek, keblek és testét csak bizonyos személyek láthatják: apa, fiútestvér, nagybácsi, fiú, férj.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

Enzyklopaedie des Islam Bd. 1-4

1913-1934 Herausgegeben von: M. Th. Houtsma, T. W. Arnold, R. Basset und
R. Hartmann; Leiden: Verlagsbuchhandlung (vormals: E. J. Brill); Leipzig:
Otto Harrassowitz

Goldschmidt, Arthur Jr. 1997

A Közel - Kelet rövid története

Budapest. Maecenas Könyvek.

Goldziher Ignác 1980

Az iszlám.

Budapest. Magvető Könyvkiadó

Goldziher Ignác 1981

Az iszlám kultúrája 1 - 2.

Budapest. Gondolat Könyvkiadó

Korán 1994

Ford.: Simon Róbert;

Budapest: Helikon Kiadó.

Makai György 1980

Allah és gyermekei

Budapest. Kozmosz Könyvek.

Francis Robinson 1995

Az iszlám világ atlasza.

Budapest: Helikon Kiadó; Magyar Könyvklub.

Rostoványi Zsolt 1998

Az iszlám a 21. század küszöbén

Budapest. Aula.

Simon Róbert 1994

A Korán világa.

Budapest. Helikon Kiadó

Simon Róbert 1967

Az iszlám keletkezése.

Budapest. Helikon Kiadó

Simon Róbert 1981

Az iszlám „válaszai” az európai „kihívásokra”.

Magyar Tudomány 1981/9.

Montgomery Watt, William 1999

Az iszlám rövid története.

Budapest: Akkord Kiadó.

Dr. Anwar Aimen

Zarándoklat

Bevezetés

Kevés olyan rejtélyes, izgalmas, mindenkit érdeklő, közismert és egyben annyira félreismert, félreértéssel és tévhittel átszótt dolog létezik, mint a muszlimok mekkai zarándoklata. Sajnos, sokszor hallani tévhiedelmeket és helytelen ismereteket neves rádió- és televíziócsatornák műsoraiban, és gyakran olvashatunk ilyeneket neves újságok hasábjain is. Fontosnak tartom ezen tévhiedelmek eloszlatását, és azt, hogy tiszta, helyes, a valóságnak megfelelő képet nyújtsak a zarándoklatról anélkül, hogy belebonyolódnék a zarándoklattal kapcsolatos száraz, unalmas kérdésekbe.

E cikk megírásakor az is célom volt, hogy személyes élményeim alapján eljuttassak valamit a kedves olvasónak a zarándoklat ízéből, hangulatából, hogy úgy érezhesse, mintha ott lenne abban a rettenthetetlen, végeláthatatlan tömegben a mekkai zarándokkal együtt.

Önmagában a zarándoklatról írni azonban nem lehet. Ez az iszlám ötödik pillére, és hogy megértsük, elengedhetetlen tisztában lenni lényegével és az iszlámban, valamint a muszlim életében elfoglalt helyével. Ezután részletesen végigmegyek a zarándoklat főbb lépésein, helyszínein, az adott helyekhez fűződő (főként az iszlám vallás megjelenése előtti, például Ábrahám Próféta - Isten üdvözítse - idejéből való) eseményeken, és ezek alapján mutatom be az adott állomás jelentőségét, jelentését és a zarándokra gyakorolt hatását. Ahhoz azonban, hogy teljes képet kapjunk a zarándoklatról, elengedhetetlen, hogy azt a rá való készülődéstől kezdve egészen a megérkezésig mutassam be, beleértve annak a muszlim egyénre és az iszlám egész társadalmára minden korszakban szinte azonos módon gyakorolt nagyszerű és különleges hatásait, következményeit és előnyeit.

A zarándoklat lényege és helye az iszlámban és a muszlimok életében

A zarándoklat tulajdonképpen a Kábához és a hozzá közel eső helységekhez történő ellátogatásból álló hosszú imádság. A **Kába**, mint ahogyan arról majd részletesebben is írok, tradicionálisan az *egyistenhitre alapuló vallások zarándokhelye volt*. Az arabok azonban az idők során a politeista vallások zarándokhelyévé változtatták. Az iszlám monoteista vallási zarándokhelyé állította vissza. Tehát a zarándoklat nem csupán az iszlámból, hanem az *iszlám előtti időkben* (pl.: Ábrahám Próféta - Isten üdvözítse -) kinyilatkoztatott monoteista vallásokból származik.

Ez a tény nagyon szépen megvilágítja azt a gondolatot, amelyet a muszlimok a következőképpen fejeznek ki: az *iszlám, illetve Mohamed Próféta - Isten üdvözítse - a vallások, illetve a próféták pecsétje*. Ez kifejezi az iszlámnak egyik nagyon fontos központi gondolatát, azt, hogy a muszlimoknak hinniük kell az iszlám előtti Istentől kinyilatkoztatott monoteista vallások könyveiben (pl.: Tóra, Evangéliumok), ill. prófétaiban (pl.: Mózes, János, Jézus¹⁹ - Isten üdvözítse őket). Sőt, a muszlimok ezeket a vallásokat a maguk idejében iszlámnak tekintik és ami a prófétságot illeti, prófétaik és Mohamed Próféta között nincs különbség. Az iszlám ugyanis, amely az arab *szeleme* szóból származik, békét és engedelmességet jelent. Ez kifejezi az iszlám lényegét, vagyis Istennek való engedelmesség által elnyerni a lelki békét. Ebben az értelemben - tekintve, hogy minden vallás, illetve próféta az Isten imádatát, a neki való engedelmességet hirdette - már érthetővé válnak az imént mondottak. Az egyetlen különbség a vallások és prófétaik között, hogy azok az iszlámmal ellentétben - amely mindenkihez (minden nemzethez és egyúttal a jövő emberéhez is) szól - csak egy néphez küldettek el, tanítasik sajnos a Koránban foglaltakkal, illetve Mohamed prófétaéval ellentétben - amelynek minden betűje, illetve akinek egész élete és tevékenységének minden részlete hitelesen megőrződött - vagy teljesen elvesztek, vagy az idők során megváltoztak. Végül a köztük lévő különbséghez tartozik, hogy tanaik az iszlámmal szemben - amely az élet minden területére irányelvet nyújt (a fogmosástól kezdve az államalapításig),²⁰ és rendszerezetten tartalmazza, kiegészíti mindazt, ami mindig jó és alkalmazható volt tanításaikban - nem voltak teljesek és átfogóak.

A zarándoklat az **iszlám ötödik oszlopa**. Az iszlám öt oszlopa a következő: az Istenbe és Prófétaiba - Isten üdvözítse - vetett hitről történő tanúságtétel, a napi öt ima, a községközés, a Ramadán hónapban való böjt teljesítése és a zarándoklat elvégzése, amennyiben módunkban van megtenni az utat. A zarándoklatot tehát minden felelős korban (pubertás utáni kor)²¹ lévő muszlim férfinak és nőnek csupán egyszer kötelező megtenni életében, de csak akkor, ha mentálisan,²² anyagilag (tehetős) és fizikailag (elég jó egészségnek örvendő) képes rá. Az

¹⁹ Az iszlám szerint Jézus (Isten üdvözítse) Isten lelke és szava (igéje), ugyanis édesanyját, szűz Máriát nem érintette férfi. Isten azt mondta, hogy legyél és ő (Jézus) lett. Tudni kell azonban, hogy Isten lelke és szava (igéje) azt jelenti, hogy egy olyan lélek és szó (ige), amelyet Isten teremtett, tehát semmiképpen sem Isten, még csak nem is hasonlatos Istenhez. Jézus az öt kiemelkedő próféta egyike.

²⁰ Abu Al A'Ala Al-Mawdoudi (2001): Iszlám életmód, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest.

²¹ Ettől kezdve vonja Isten felelősségre az embert tetteiért, ami azt jelenti, hogy a gyermekek büntelenek, hiszen nem értik és nem látják át tetteik, bűneik súlyát.

²² A nem tiszta elméjűek, akik nincsenek tisztában saját tetteik súlyával, értelmével, ugyancsak mentesülnek tetteik számonkérése alól az Ítélet Napján.

anyagi tehetőség itt azt jelenti, hogy van elég pénze saját és hozzátartozói szükségleteinek kielégítésére, adósságainak kifizetésére, amennyiben azok visszafizetési határideje a zárándoklat ideje előtt lejárna. Ez azt is magában foglalja, hogy kölcsönből például nem lehet zárándoklatra menni, és hogy az indulás ideje előtt lejáró tartozásokat zárándoklat előtt fontos visszafizetni. A zárándoklat jelentősége és fontossága tehát nem kétséges, de csak azokra vonatkozik, akik képesek a megtételére.

Mivel az út költséges és nehéz, illetve csak egyszer kötelező megtenni, a legtöbb muszlim csak egyszer (sokan még egyszer sem) teljesíti. Ez, mint az életben minden **egyszer történő** esemény, különleges jelentőséggel és nyomatékkal ruházza fel ezt, a muszlimok hitéletében egyáltalában nem mindennapi eseményt. A zárándoklat jelentőségteljes hangulatát tovább fokozza, hogy a zárándok tulajdonképpen *Isten vendége*, és ha fohászkodik valamiért, Allah teljesíti neki, ha megbocsátásért könyörög, megbocsátást nyer, tehát annak, akitől Isten zárándoklatát elfogadja (ennek feltételeiről majd zárándoklatra való készülődés címszó alatt olvashatnak), **minden bűne megbocsáttatik**, és olyan tisztán tér haza, mint a ma született csecsemő.

A félreértések elkerülése végett azonban szükségét látom annak, hogy ennél a kérdésnél elidőzzünk egy keveset. Nem szabad azt hinnünk ugyanis, hogy egy muszlim ezek alapján azt gondolhatná, hogy minden bűnt elkövethet, aztán majd elmegy zárándoklatra, és az Isten akkor úgyis minden bűnét megbocsátja. Először is bármilyen ilyen jellegű gondolat (bűn elkövetése azzal a gondolattal, hogy majd bocsánatot kérek Istentől és akkor majd el lesz intézve) olyan dolog, amely önmagában is bűnbánatot kíván. Másrészt Isten az őszinte bűnbánatot fogadja el, és ilyen gondolat mellett elég nehézkes lehet az Istentől való őszinte bocsánatkérés. Másrészt a bűn elkövetése után akármilyen őszinte bűnbánatot is gyakorol az ember, már sohasem lesz ugyanolyan tiszta, mint amilyen azelőtt volt.

Az *őszinte bűnbánat három dologból* áll az iszlámban: először sajnálni, szégyellni kell a dolgot, amit elkövetett, majd bocsánatot kell kérni érte Istentől, és végül teljesen el kell távolodni magától az adott bűntől, tehát nem térhet vissza hozzá. (Ha valaki ezután mégis - esetleg többször is - újra beleesik ugyanabba a hibába, akkor az azt jelenti, hogy a bűnbánata nem volt őszinte és megint vissza kell térnie Istenhez és meg kell bánnia újra a bűnét azzal az őszinte szándékkal, hogy többet nem tér vissza ahhoz a rossz tettehez. És vajon ki bocsáthatná meg a bűnöket, ha nem a Megbocsátó, az Irgalmas és Könyörületes, Magasztos Isten. (Lásd az előző bekezdés Isten könyörületességéről szóló leírását!) Természetesen mindezt Istentől, Isten parancsának teljesítése végett kell tennie, és még azelőtt, mielőtt meglátná a halál angyalát, vagy bekövetkeznének az Ítélet Napjának biztos jelei. Honnan tudhatom ezek után, hogy mielőtt végleg kiszállna belőlem a lélek, vajon lesz-e lehetőségem elmenni zárándoklatra, és ha igen, az Isten valóban elfogadja-e tőlem a zárándoklatomat, (képes leszek-e úgy elvégezni, hogy Isten elfogadja)?

A bűnbánatról azt is tudni kell, hogy Isten a *mások ellen elkövetett hibáinkat* csak azzal a *feltétellel* bocsáthatja meg, ha az, *aki ellen vétkeztem* (pl.: hazudtam, a háta mögött pletykáltam és bármivel megkárosítottam vagy rosszat tettem ellene) *maga is megbocsátott*. Ugyanis ez az ő joga az Istennél, amiért hibáztam ellene. Ennek megoldásáról a következő részben fogok szólni. Mindezek fényében már világos, hogy Isten határtalan Könyörületességének tudatában sem vetemedhet egy muszlim féktelen aljasságokra, annak tudatában, hogy majd megbánja, vagy az Isten zárándoklat alatt majd úgyis mindent megbocsát. Mindezek ismeretében tehát senki sem gondolhatja azt, hogy az iszlámban csak azok a gazdagok üdvözülnek, akik megengedhetik maguknak a zárándoklatot.

A zarándoklatra való készülődés és legfontosabb feltételei

Az előző részben beszéltem a zarándoklat különleges helyéről az iszlámban, illetve a muszlim életében, valamint arról, hogy - mint ahogyan az életben csupán egyszer megtörténő jelentős, különleges és fontos események - a zarándoklat is különlegesebb jelentőséggel és nyomatékkal bír a muszlimok életében, hitéletében. Ezért, mint az élet különleges eseményeire, a zarándoklatra is nagyon fontos jól felkészülni, **megfelelően előkészülni**.

Az egyik legfontosabb dolog a **hittel történő számvetés**, ugyanis az ember könnyen gondolhat, hihet, feltételezhet olyat, ami miatt Isten előtt hitetlenné válhat. Egy iszlámot megszegőnek pedig teljesen felesleges zarándoklatra mennie, hiszen az Isten értelemszerűen nem fogadja el tőle a zarándoklatot, ráadásul ez az egyetlen dolog, amit az Isten senkinek sem bocsát meg. Érthető tehát a hittel történő számvetés mindenkor, különösképpen zarándoklat előtti fontossága. A teljesség igénye nélkül felsorolok néhány esetet, amelyek elkövetése az *iszlám hit megszegését jelenti*: Isten mellé társakat helyezni, Rajta kívül máshoz (pl.: Istennél való közbenjárásért közvetítőkhöz) esedezni illetve mindezt nem hitetlenségnek tartani. A hit megszegését jelenti az is, ha valaki nem hisz az isteni útmutatás, a prófétai tanítás, valamint az iszlám életmód és előírások (amelyek az élet minden területére kiterjednek kezdve az egyéni higiénét, rituálék elvégzésének módjától a gazdaságon, büntetőjogon keresztül, egészen a kultúra politika, államalapítás nagy kérdéséig) tökéletességében és helyességében, és úgy véli, hogy bármilyen emberek által létrehozott földi rendszerek jobbak lehetnek náluk. Ez a gondolat magában hordozza a zarándok, illetve az Istenhez visszatérő ember azon változását, illetve elhatározását is, mely szerint már a készülődéskor eltávolodik a régebben rendszeresen elkövetett bűneitől, és hazatérése után mindent megtesz, hogy megőrizze a lelki tisztaságát, és hogy egyáltalában ne térjen vissza a régi bűneihez. Ugyancsak hitetlenséget jelent az iszlám bármely részében, tételében, törvényében (pl.: isteni büntetésekben, jutalmakban, Végző Napban) való kételkedés, az azoktól való elfordulás, valamint a muszlimok ellenségeinek muszlimok ellenében történő támogatása.

A zarándoklatra való felkészülés során a hívők megtisztítják **szándékukat**. A tettek ugyanis a szándékuk szerint ítéltetnek meg az iszlámban. Tehát jelen esetben ez azt jelenti, hogy a zarándoklat csak és kizárólag Istenért, a neki való engedelmességért és senki másért, semmilyen más célból (pl.: mit mondanak rólam utána az emberek) nem végezhető el. Mindez összhangban áll a muszlim azon jellegzetességével, hogy az *életében minden dolgot* (aprót és nagyot) elsősorban *Istenért, tetszésének elnyerése végett* végez. Ez pedig, tekintve, hogy az iszlám az élet minden területére kiterjed, és egyensúlyra, középpútra int, azt eredményezi, hogy a muszlim egyén az élet *semmilyen* területét *nem fogja elhanyagolni* (a munkától, tájékozottságtól kezdve, a kulturális életen, sporton és egészséges életmódon - táplálkozáson, alváson - keresztül egészen a házasságig, a gyereknevelésig és más társadalmi munkákig). A különlegesség mindebben az, hogy szinte szándéka miatt az életében szinte mindent az *isteni jutalom és az Isten segítő támogatásának biztos tudatában* tesz meg.²³

Mindezek után szinte magától értetődő, hogy a zarándoklat feltételei közé tartozik a teljesítéséhez szükséges **anyagi forrás tisztasága**, vagyis hogy a pénz nem származhat semmilyen, az iszlám által tiltott forrásból (alkohol, drog, prostitúció, zsarolás, lopás, sikkasztás, védelmi pénz stb.), ugyanis az iszlámban a cél soha nem szentesíti az eszközt.

Hogy zarándoklatunk Istennél elfogadást nyerjen, és bűneinktől teljesen megtisztulhassunk - az előző részben leírt mások ellen elkövetett bűnök bünbánatának feltétele alapján -

²³ Abu Al A'Ala AlMawdoudi (2001): Iszlám életmód, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest.

szükséges, hogy *emberi kapcsolatainkat, adósságainkat, tartozásainkat* és más problémás **ügyeinket indulásunk előtt elrendezzük**, *vagyonunk és ügyeink felől* amennyiben nem térnénk vissza (út közben meghalnánk) *végrendelkezzünk*. - Azonban materiálisan gondolkodva is belátható, hogy ez elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy képes legyek elszakadni az otthoni létől, átlépni és fogékonynak lenni egy merőben más létformára, amely az egész zarándoklatot jellemzi. - Vagyis, akit megsértettem kiengeszteljem, és megelőzzem azt, hogy zarándoklat alatt, illetve után kötelességeim elhanyagolása miatt, bárkit is magamra haragítsak. Ide tartozik az, hogy a hittestvérek egymás közötti haragos viszonyaikat rendezzék, egymás hibáiért megbocsássanak és tiszta szívvel vegyenek búcsút egymástól. Mindez nem csak az egymástól elbúcsúzó hittestvériségének megerősödéséhez vezet, hanem az otthon maradókat is figyelmezteti, hogy rendezzék az esetleg megromlott hittestvéri kapcsolataikat és elintézzetlenné, lejárt tartozásaikat. (Ez jól tükrözi, hogy mennyire fontos az iszlámban a jól szervezettség, a mások iránti felelősség, az ígéretek megtartása, a tartozás visszaadása és a mások felé való kötelességek teljesítése.)

A felkészülés részét jelenti a zarándoklat szabályainak tanulmányozása és elsajátítása, hogy a zarándoklat kielégítő ismeretében keljek útra, mert ez összhangban áll a **szellem szabadságával és a tudás fontosságával** az iszlámban, azzal, hogy a *jó szándékon túl nagyon fontos, hogy megfelelő tudás, kielégítő mennyiségű információ és értelem birtokában cselekedjek az élet minden területén*.

A zarándoklat lépései, állomásai röviden összefoglalva

Miután a zarándok elindult otthonról és elért egy Mekkától bizonyos távolságra lévő helységet (*Mikat*), felveszi zarándokruháját. Ez a férfiak esetében két varratlan, szegetlen anyag, amelyet **ihramnak** hívunk. Az egyiket a derekuk köré csavarják, a másikat a hátukra terítik. Ezen a két anyagon kívül nincs rajtuk semmi. A zarándoklat egy jó részét ebben a ruhában kell elvégezniük, és viselése alatt külön viselkedési szabályokat (pl.: köröm- és hajnyírás, illatszerek használatának, nővel történő szexuális érintkezésnek a kerülése) kell betartaniuk.

Ebben a ruhában egy konkrét fohászt²⁴ (*telbija*) mondogatva mennek el a **Kábához**, amit fohászkodások és Isten dicsőítése mellett hétszer körbejárnak (*tawaf*). Ez után **Szafa és Marwa hegyéhez** mennek, ahol a *szájt*²⁵ végzik el. Majd ezután, hajvágásukat követően levehetik az ihramot, és élhetik a mindennapi életüket.

Ezután az iszlám holdnaptár szerinti *Dzul Hidzsa* 8-án újra felveszik a zarándokruhát, és elmennek **Minába**, aznap este ott is alszanak. Következő nap *Dzul Hidzsa* 9-en délben, egymásra vigyázva mennek fel **Arafat hegyére**. Innen napnyugtakor indulnak tovább **Muszdalifába**, ahol a szabad ég alatt, a sivatagban alszanak.

Másnap 10-én napkelte után telbiját mondogatva **Minába** mennek, ahol a *Dzsemretul akaba oszlopát* Isten dicsőítése közben hét kavicsal dobálják meg. **Levágják az áldozati állatot**, amelyet a szegények között osztanak szét, de természetesen ők maguk is ehetnek belőle. Végül pedig *levágják hajukat* (a nők egy ujjnyit vágnak belőle, míg a férfiak az egészet is leborotválhatják), ezután *vehetik csak le az ihram ruháját*, és a házastársukkal való érintkezést kivéve gyakorolhatják mindennapi életüket.

Ezután újra elmennek a **Mekkában** lévő **Kábához** (*tawaf elifada*) és **Szafa és Marwa hegyéhez** (*szájt*), és ezt az utat az elkövetkező két-három napon (*11, 12, 13-án*) is megtehetik. Az ott előírtak teljesítése után²⁶ a házastársal való érintkezés tilalma is feloldódik.

A Mekкаи feladatok teljesítése után **Minába** mennek vissza a zarándokok, ahol (*10, 11, 12, 13-án*) *két-három éjszakát töltenek*. Ezalatt a két-három nap alatt Isten dicsőítésének kíséretében mindhárom oszlopot (*dzsemrat*) hét kövel *megkövezik*. Végül visszamennek **Mekkába**, a **Kábához** és elvégzik a *tawaf awadaat*, vagyis a búcsú tawafot. Ezzel véget ér a zarándoklat és a zarándokok szép lassan haza indulnak.²⁷

²⁴ Az ima szövegét lásd később.

²⁵ lásd a Kába körbejárásának és Szafa és Marwa hegyének leírásánál.

²⁶ lásd Szafa és Marwa hegye leírásánál.

²⁷ Anwar Aimen, Anwar Klára: A Zarándoklat, A Gondolat, Iszlám Kulturális Családi Magazin, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest, 2001. április, 30. o.

A Gondolat (*Al - Fikrah*) Iszlám kulturális, családi periodikus magazin. Kiadja. „A Gondolkodás Háza” Kulturális és Média Alapítvány. Felelős kiadó és főszerkesztő: Mohamed Abdulgalil Al - Dubai. Levelezési cím: Mohamed A. Al - Dubai, A Gondolat, Szigetszentmiklós 2310, Szent Miklós útja 18/c II/6, e - mail: agondolatma@freemail.hu ; agondolkodashaza@iszlamnet.net. Tel: +3624443624, tel/fax: +3624440801, mobil: +36303161474, +36304546339.

Az ihram állapota

Miután elindultunk otthonról és elértünk egy Mekkától bizonyos távolságra lévő helységet, (*Mikat-Al-Muákit*) az **ihram állapotába** lépünk. Tulajdonképpen kilépünk a mindennapi szokásos létünkéből, és egy másfajta létállapotba lépünk át, amelynek során testileg és lelkileg teljesen otthagyjuk régi életünket, anyagi és társadalmi rangunkat, valamint mindazt, ami ezzel jár, sőt a megszokott mindennapi életünket sem gyakorolhatjuk. A férfiak két **varratlan, szegetlen**, többnyire fehér színű **anyagot viselnek**, amelyet ugyancsak ihramnak hívunk. A nők számára nincs külön ihram öltözék. Nekik elég az iszlám tanításának megfelelő öltözetet viselniük, amely arcuk és kezük kivételével egész testüket eltakarja. A zárándoklat egy jó részét tehát ebben a ruhában végezzük el. Az egyiket törülköző módjára derekunk köré csavarjuk, a másikat pedig a hátunkra terítjük. Ezen a két anyagon kívül nem viselünk semmi mást.²⁸

Mindannyian (minden férfi zárándok) szinte **teljesen ugyanolyan ruhában** vagyunk, szinte nem is tudjuk magunkat megkülönböztetni egymástól. Egy piciny pont vagyunk a hatalmas fehér leplet viselő embertömeg végeláthatatlan sűrűjében. Nem tesz különbséget közöttünk az életünkben szerzett vagyonunk, sem a társadalomban betöltött rangunk. Egyenlőek vagyunk, ugyanolyan ruhát viselünk, semmi különbség nincs közöttünk és senki sem tesz különbséget közöttünk. Alapjaiban érezzük át az *emberek egyenlőségének*, az *iszlám testvériségének* jelentését. Itt kell kiemelni, hogy az iszlám óva int mindenkit a faji és a származásbeli megkülönböztetéstől, ugyanis *az iszlámban minden ember egyenlő*, és ez a vallás nem tesz különbséget sem a bőrszín, sem az anyagi jólét, sem a társadalmi helyzet szerint.

Mindezeket ismerve nem nehéz elképzelni, hogy miért mondtam azt, hogy másfajta állapotban vagyunk a zárándoklat alatt. Különösen érthetővé válik ez akkor, hogyha megtudják, hogy zárándoklat alatt, az **ihram állapotában nem élhetjük a szokásos mindennapi életünket**. Nem élhetünk nemi életet, nem vágthatjuk a hajunkat, körmünket és nem illatosíthatjuk magunkat. A helyes kép kialakítása végett azonban megjegyezném, hogy az iheramba lépésünk előtt prófétánk tanítása szerint ajánlott megfürdeni, ápolni és illatosítani magunkat. Azt is tudnunk kell, hogy az ihram állapotában szándékosan semmilyen élő állatot sem ölhetünk meg. Ez tulajdonképpen a zárándoklat **legfontosabb témáját, a békét** (béke az Istennel, az ember lelkével, béke egymással és az állatokkal, a madarakkal és még a bogarakkal is) a megbékélést fejezi ki. Bárkivel, bármilyen teremtménnyel megbontani ezt a békét szigorúan tilos.²⁹

Ebben a hosszú (majdnem hétnapos) imádságban *egy új létformába kerülünk*, egy lelki meggazdagodást eredményező felszentelt állapotba, amelynek során a majdani Nagy Gyülekezésre, az *Utolsó Ítéletre emlékeziünk*, amikor végzetünkre várva mindannyian egyformán fogunk Istenünk elé járulni, és nem lesz felsőbbrendű faj vagy nép közöttünk. Az ember tulajdonképpen újjászületik a zárándoklat alatt.

²⁸ A félreértések elkerülése végett, mielőtt még bárki rosszra gondolna, kijelentem, hogy ez az öltözék teljesen befedi a térd és a köldök közötti területet. (Ez az a terület egyébként, amit egy muszlim férfinak, a felesége kivételével mások elől takarni kell.) Sőt azt is kiemelem, hogy zárándoklataim során egyszer sem, még a legnagyobb tömegben sem találkoztam olyannal, akiről lecsúszott volna ez a ruha.

²⁹ Talán itt kell megemlítenem a természettel való egyensúly, a *természetvédelem*, az *állatokkal való környөрületesség* és jó bánásmód fontosságát az iszlámban. (A nem zárándok muszlim csupán az emberek éhségének enyhítése céljából ölhet meg állatot, és akkor is a lehető legkönyörületesebb módon, úgy, hogy az állat a legkevesebbet szenvedjen.)

A Mikáttól - az ijrám felvételétől kezdve - egészen a Kába eléréséig (kb. 24 óra) fohász-kodással változtatva a következő szavakat (**telbija**) mondogatjuk: „*A hívásodra jöttem Ó Istenem, a hívásodra jöttem. A hívásodra jöttem, nincsen társad, a hívásodra jöttem. Bizony a dicsőség téged illet, és a jószág tőled jön, és Tiéd a királyság, nincsen társad.*” De mi is e gyönyörű szavak jelentése, és mire utalnak valójában? Miután *Ábrahám Próféta* (Isten üdvöztse) Isten parancsára felépítette a Kábát, a Mindenható megparancsolta neki, hogy hirdesse ki az embereknek, hogy meg kell látogatniuk azt távolból és közlelől egyaránt: „És hirdesd ki az emberek között a zarándoklatot, hogy jöjjenek hozzád gyalogszerrel vagy mindenféle sovány /tevé/, amelyek számtalan mélyen fekvő ösvényről jönnek elő”.³⁰ A telbija szavaival tehát *Isten hívására válaszolunk*. E gyönyörű és megható szavakat fohász-kodással változtatva, majd egy napig mondogatva jutunk el a Kábához. Így teljesen meglágyult szívvél, felhangolt lelki állapotban érzük el a zarándoklat színhelyét, szívünk mélyéből átérezve, hogy - mint az életben mindig, most is - csupán Isten tetszésének elnyerése végett és hitünk erősítése céljából hagytuk el anyagi érdekeinket, hagytuk hátra kényelmes otthonunkat, és indultunk neki ennek a hosszú útnak.

³⁰ Korán 22:26-27.

A Kába körbejárása (tawwaf)

Miután mi, zarándokok eljutottunk a Kábához,³¹ hétszer járjuk körbe, ezt a szertartást tawwafnak nevezzük. Tawwaf közben őszintén fohászkodunk, és az Istent dicsőítjük. A Kábával kapcsolatban számos félreértés létezik, amelyeket tisztáznunk kell.

Először is a **Kába**, amit gyakran tudatlanságból *Kába kőnek* neveznek, nem egy kő, hanem egy nagy ház, a Korán szavai szerint Isten háza, amely a hatalmas (majdnem Margit-szigetnyi nagyságú) alapterületű, háromszintes) **Mekkai Nagy Mecset** belső udvarában foglal helyet. Ennek a háznak (amelybe mi, a zarándokok sohasem szoktunk belépni) egyik sarkában van egy másfajta - a házat felépítő kövektől különböző - kő. Ez a fekete kő. Feltehetően ez az a bizonyos kő, amelynek hiányos tudással rendelkezők olyan nagy jelentőséget tulajdonítanak. A Kába ugyanakkor nem egyszerűen pusztá kövek halmaza, hanem Isten dicsőségének és nagyságának különleges jele. *Az iszlám, és ezzel együtt a tiszta monoteizmus* - itt most vissza-utalok arra a már kifejtett gondolatra, hogy az iszlám a vallások pecsétje - *igazi központja az egész világon*, amelyet Isten parancsára Ábrahám próféta (Isten üdvöztse) emelt, akit mind a zsidók, mind a keresztények, mind pedig a muszlimok is vezetőjüknek ismernek el.³²

A monoteizmus az iszlám hit alapja, az imádság ennek gyakorlati megvalósulása, a **Kába** pedig **az első ház**, amely **Isten imádásáért³³ emeltetett** az emberek számára. Ez a ház nem más, mint a monoteizmus erődítménye, amely felé fordulva minden muszlim naponta ötször imádkozik. Ennek ellenére nem szabad azt gondolniuk, hogy mi, muszlimok a Kábát imádnánk. Ez csupán egy szabály, amely összhangot és egyezséget teremt a hívők szíve között. Ezek alapján válik érthetővé lelkiállapotunk, amikor életünkben először meglátjuk a Kábát és elvégezzük a tawwafot. Olyan az *érzésünk, mint a hazatérő hazafinak* vagy győztes frontról hazatérő katonának. Ez nem pusztán egy jelképes magyarázat, hanem az előbbiekkal és a történelem tényeivel is kapcsolatos. Amikor a korai muszlimokat száműzték otthonaikból, és évekig távoli, idegen országokban kényszerültek élni, megfosztották őket attól a joguktól is, hogy a Kábánál, Isten létező legszentebb házában imádkozhassanak. Amikor száműzetésükből visszatértek, fő célállomásuk a Kába volt. Boldogan léptek be a szentélybe, széttörték minden bálványt, ami ott volt és elvégezték a zarándoklatot.

Másodszor: az egész zarándoklat és ezzel együtt a Kába körbejárása során tanúsított határtalan **áhítat** csak és **kizárólag Istennek szól**. A tawwaf nem más, mint egyfajta imádság, pont olyan, mint a napi öt ima. Mi, muszlimok tehát nem a követ megcsókolni megyünk Mekkába, nem is azért, hogy valamiféle sémi-istenséget imádjunk, hanem azért, hogy a Magasztos és Magasságos Istent dicsérjük és szolgáljuk. Hogy kifejezzem, hogy a **kőnek mennyire nincs hangsúlyos jelentősége** számunkra **az iszlámban**, Omar (Isten legyen vele megelégedve), a második kalifa szavai is ezt igazolják, aki így szólt, miután megcsókolta a fekete követ: „Én tudom, hogy te csak egy kő vagy, nem segíthetsz, és nem árthatsz nekem semmit, és ha nem láttam volna a prófétát ekként cselekedni, én se tennék így.” A kő érintése vagy csókja csupán

³¹ A Kábán kívül semmit sem szabad istentiszteletként körbejárni.

³² Korán 3:96.

³³ „Nem az a jámborság, hogyha orcáitokat Napkelet vagy Napnyugat felé forgatjátok. A jámborság az, ha valaki hisz Allahban, a Végső Napban, az angyalokban, az Írásban és a prófétákban, s aki javait - bármily kedvesek is azok neki - odaadja a rokonainak, az árváknak, a szegényeknek, az úton járóknak, a koldusoknak, s a rabszolgák kiváltására; aki elvégzi az istentiszteletet és megadja a zakátot; akik teljesítik kötelezettségüket, ha kötelezettséget vállalnak; akik állhatatosak a szükségben, bajban és megpróbáltatásban. Egyedül ők az igazak és ők az istenfélők” (Korán 2:177).

egy szabadon választott cselekedet, nem kötelesség, vagy előírás. Azok, akik a követ - amely az egyetlen, amely megmaradt a szent építményből, amelyet Ábrahám próféta, az arabok ősatyja (Isten üdvözítse) épített - megcsókolják vagy megérintik, nem azért teszik, mert hisznek a kőben vagy felsőbbrendű tulajdonsággal ruháznák azt fel. Egyedül Istenben hisznek.

Tehát, amikor megcsókoljuk vagy megsimogatjuk a fekete követ, akkor ezt csak a Prófétára (Isten üdvözítse, aki felújításakor a Kábába helyezte a követ) való emlékezősként, az iránta tanúsított tiszteletünk, szeretetünk kifejezésésként tesszük. Olyan ez, mint amikor hosszú, hosszú idő után a messzeségből hazatérő jó hazafi szeretett hazájának határát elérve megcsókolja az anyaföldet, vagy mély érzéssel telve megöleli az első honfitársát, akivel találkozik. Ahogyan ezt normálisnak fogadjuk el, és nem gondolunk arra, hogy imádja vagy isteníti a földet vagy honfitársát, ugyanúgy kell ezt a zarándokok esetében is elfogadnunk, értenünk.³⁴ Tehát a Kábához történő zarándoklat nem más, mint Isten muszlim feletti joga, avagy a muszlim Istenével szembeni kötelessége.

Végül pedig kiemelném, hogy a zarándoklat során megismerjük Mohamed próféta (Isten üdvözítse őket) szellemi és történelmi körülményeit, amely által inspirációra és hatalmasabb hitre teszünk szert. Egyben Ábrahám és Iszmael (Isten üdvözítse őket, akik elsőként zarándokoltak Isten első házához a földön) által megtartott isteni rituálékra is emlékezünk, felszínre hozva az érzést, mely szerint az iszlám valóban nem más, mint a vallások pecsétje.

³⁴ Hamudah Abdulati (1995): Fókuszban az Iszlám, ALUAKF Iszlám Alapítvány Humanitárius Célokra, Miskolc.

Szafa és Marwa

A tawwaf elvégzése után a Kábához közel fekvő Szafa hegyhez igyekszünk, ahonnan Istenről való megemlékezés után Istenhez való fohászkodás közepette Marwa hegyéhez megyünk. Itt ugyancsak megemlékezünk Istenről, majd Róla történő megemlékezés közepette visszamegyünk Szafa hegyére. A két hegy közötti utat összesen hétszer tesszük meg. Ezt az imádságot szájnak (futásnak) nevezzük.

Hogy megértsék ennek az istentiszteletnek a jelentését és jelentőségét, **Ábrahám, Hágár és Ismael** (Isten üdvözítse őket) megható **történetét** kell felelevenítenem. *Ábrahám* (Isten üdvözítse) ugyanis Isten parancsát teljesítve egy kevés élelmiszerral és ivóvízzel *Mekka* völgyének kietlen *sivatagos pusztájában hagyta* feleségét, *Hágárt* és gyermekét, *Ismaelt*, majd visszaindult Palesztinába. Felesége kérdésére, hogy hova megy, otthagyva őket egy kietlen völgyben, ahol egyáltalán nincs senki és semmi, amit élvezni lehetne, még csak hátra sem nézett. Majd amikor a felesége megkérdezte tőle, hogy ez Isten parancsa-e, akkor azt válaszolta neki, hogy igen. A rendes feleség felelete pedig az volt erre, hogy akkor az *Isten nem fog elhanyagolni minket*. A probléma azonban nem oldódott meg: a kevés étel és ivóvíz hamar elfogyott, és a szoptatós anya piciny gyermekével együtt hamar szomjas lett. Nem bírva nézni csöpp gyermeke hányódását és iszonyú kínjait, felmászott a legközelebbi hegyre, Szafa hegyére, és sóvárgón kémlelte a sivatagot, talán talál valakit, de nem látott senkit sem. Majd lement a hegyről, és mikor elérte a völgyet, mint egy bajjal és gyötrellemmel sújtott ember szaladt végig a völgyön, míg csak Marwa hegyéhez nem ért, ahol újra sóvárgón kémlelte a messziséget, talán talál valakit, de senki sem volt, aki segíthetett volna neki. *Hétszer ismételte meg ezt a futást Safa és Marwa hegye között*. Mikor utolsó alkalommal Marwát elérte, egy hangra lett figyelmes, amely újra és újra megismétlődött. És íme, Isten parancsára egy forrás tört elő a mélyből. Ez a *Zemzem forrás*, amelyből mind a mai napig isznak a zarándokok. Itt élt anya és fia, míg csak egy *arra felé vándorló törzs* egy állandó pont felett köröző madárra nem lett figyelmes. Tudták, hogy a madár csakis egy ismeretlen forrás felett repkedhet. Odamentek hát, hogy megnézzék a furcsa jelenséget, és ott találták Hágárt a gyermekével. Miután engedélyt kértek tőle, hogy ott maradhassanak, családjakkal együtt *letelepedtek* a völgyben, és Mekka völgyének állandó lakosaivá váltak. Ez Mekka völgyének valós története.

A szertartás alatt erről a **történetről és tanulságairól** emlékezünk meg, illetve éljük át. A történet egyik tanulsága az Isten felé való alázat, *bizalom, parancsának türelemmel való elfogadása* (Hágár válasza: Ha ez Isten parancsa, akkor Ő biztos, hogy nem fog elhanyagolni bennünket). Másik tanulsága az, hogy *Istenben bízva* mindig aktívan tevékenykedjünk egy probléma megoldásán, és még a *legreménytelenebb helyzetben se hagyjuk el magunkat*, ugyanakkor az Istenbe vetett bizalmunk soha se tegyen lustává bennünket. (Hágár a legreménytelenebb helyzetben sem hagyta le magát, Urában mindvégig bízva aktívan kereste a vizet. Nem mondta azt, hogy már úgy sincs remény, az Isten nem segít, nincs semmi értelme.) Végül pedig Hágár futása alatti lelkiállapotába mélyen belegondolva, szívünk mélyéből érezzük át, hogy *milyen érzés* az, amikor az ember egy iszonyatosan nehéz helyzetben csak és kizárólag Istenre van utalva, amikor semmilyen teremtet lélekre nem számíthatunk, és *egyedül csak Istenben bízhatunk*. Pedig *valójában mindig ez a helyzet*, tudnunk kell, hogy mindig - legyünk akár teljesen egyedül vagy segítőkész emberek tömegével körbevéve - *csak és kizárólag Istenben bízhatunk, és Rá hagyatkozhatunk*, de ezt sajnos csak az ilyen kiélezett helyzetekben érezzük.

Ez szoros összefüggésben áll az iszlám lényegével, ugyanis nekünk, muszlimoknak tudnunk kell, hogy az **Isten** Magasztos és **Bölcs, minden dolognak Tudója**, és mindannak, **amit tesz**, ami történik velünk, **megvan a maga oka**, még akkor is, ha ezt mi emberi fogyatékosságunknál fogva képtelenek vagyunk belátni. Lehet, hogy valamit (valamilyen velünk történő eseményt) utálunk, pedig jó nekünk, és lehet, hogy van, amit kívánunk, pedig rossz nekünk. És ebben az életünk legnehezebb helyzeteiben is szilárdan kell hinnünk. A kétség halvány árnyéka nélkül kell mindig tudnunk, hogy **ha Isten akar valamit**, akkor akármilyen hihetetlen legyen is az, **be fog következni**, ahogyan, az csodával határos módon Hágárral és Iszmaellel (Isten üdvözítse őket) is megtörtént, és ahogyan az a mi mindennapi életünk során is (bár ezt sokan nem veszik észre) megtörténik. Hiszen Ő teremtette az egész világot, minden Isten kezében van, és amit Ő nem akar, az egyszerűen nincs. Fontos tehát, hogy az *élet legnehezebb helyzeteit is Istenbe vetett bizalommal* legyünk képesek elfogadni.

Három oka lehet a **velünk, muszlimokkal történő rossznak** látszó, nehéz helyzeteknek: Isteni *próbatétel*, bűneinktől való *tisztítás* (e kettőnek, ha türelemmel viseljük, nagyszerű következményei lesznek) vagy saját *hibáink* és lustaságunk következménye. Ez a *hit távol tart a lustaságtól és hibáink állandó ismételtetésétől, és segít elviselni életünk nehézségeit, problémáit*. Hágárhoz hasonlóan, aki aktívan kereste a vizet és Ura segítségével bízva sem lustult el (vagyis nem gondolta azt, hogy mivel az Ő parancsát teljesíti, majd az Isten úgyis megsegíti, tehát semmit sem kell tennie), mi, muszlimok sem lustálkodhatunk az Isteni segítségben bízva, de nem is hagyhatjuk el magunkat soha. Ahogyan Hágárnak, nekünk is maximális képességünktől elvárható módon *mindent meg kell tennünk* azért, hogy *helyzetünk Isten parancsának, útmutatásának megfelelően a legkedvezőbb alakuljon*. (Tehát valami baj van annak a hitével, aki például nem készült a vizsgájára, majd a sikertelen vizsgája után abba a gondolatba menekül, hogy Isten biztosan próbára teszi őt. Ez a megnyugtató gondolat csak azoknak szól, akik képességüktől függően Isten elégedettségének elnyeréséért tettek meg mindent a siker érdekében). **Miután** azonban Istenbe vetett bizalommal, elégedettségének elnyerése végett, képességünktől és legjobb tudásunktól függően **mindent megtettünk, Istenre kell hagyatkoznunk**, és tudnunk, hogy ránk csupán a tetteink tartoznak, tőlünk csupán tetteinket kéri számon, az eredmény csakis a Magasztos és Bölcs Istenre tartozik. *Bölcs döntéseit* - még ha az adott helyzetben emberi fogyatékosságunk folytán képtelenek is lennénk elfogadni - alázatosan, türelmesen, és *a Belé vetett bizalommal el kell fogadnunk*, azok ellen soha sem lázadozhatunk. Jó tettünknek, még ha itt a földön nem is látjuk eredményét, biztosan meglesz a következménye, ha más nem, legalább *Isten elégedettségének elnyerése, a Pokol elkerülése és a Paradicsom gyönyörűséges jutalma*, amelyért minden dolgot teszünk.

Ez az a hit, amely oly sokszor még a legreménytelenebb helyzetekben is mind a mai napig képes volt aktivizálni, talpra állítani, reménnyel, türelemmel, kitartással és a végeredménybe való aktív belenyugvással³⁵ megtölteni a muszlimokat. Ez **az iszlám hit egyik fontos oszlopa**, a hit **gyakorlati megvalósulása**, amelyben nekünk, muszlimoknak mindennapi életünk során a gyakorlatban kell szilárdan hinnünk és eszerint cselekednünk.

³⁵ Az aktív belenyugvás azt jelenti, hogy egy az iszlám számára káros, „vesztes csata” ellenére tetteiből okulva tovább folytatja a „háborút”, de nem lázadozik Istene ellen, nem is hagyja el magát.

Arafat hegye

Dzul Hidzsa 9-én délre a Magasztost dicsőítve és telbiját mondogatva a Mekkától 15 km-re eső Arafat hegyére megyünk. Itt őszinte és alázatos fohászkodással, Korán-olvasással és Isten állandó emlegetésével töltjük a délutánunkat, majd napnyugtakor továbbindulunk Muszdalifába. Az Arafat hegyen fohászkodással, Isten dicsőítésével és imával eltöltött idő a zárándoklat legfontosabb része, amely egyébként Ábrahám próféta (Isten üdvözítse) örökségéből maradt ránk. A hely jellegzetessége, hogy nincsen rajta semmi. Ez összhangban áll azzal, hogy az iszlám egy egyszerű vallás, a szív vallása. A külső üresség gazdagsággal tölti meg a szívet. A többiek őszinte fohásza nagy hatással van ránk, és saját fohászainkban való nagyobb elmélyülésre buzdít. A szertartás részét képi, hogy a helyet naplemente után békésen, csendesen, Isten dicsőítésének kíséretében kell elhagyni. Hogy megértsük azt az erkölcsi felemelkedést, határtalan Istennek szóló áhítatot és békét, amely Arafat hegyét olyannyira jellemzi, ismernünk kell a hegy különös történetét.

Miután **Ádám és Éva** (Isten üdvözítse őket) elnyerték Isten bűnbocsánatát, és a föld lett a lakhelyük, a föld különböző részeire kerültek. **Hosszú** vándorlás és **keresgélés után itt**, ezen a hegyen **találkozott** és fohászkodott Istenhez az első emberpár a földön. E történet kapcsán kell megemlíteni, hogy az *iszlámban nem létezik eredendő bűn*, ugyanis *senki nem viseli, és nem is cipelheti a másik bűnét és senki sem vezekelhet vagy halhat meg más bűnéért, illetve más bűneiből történő feloldozásáért vagy nyerhet feloldozást más szenvedése, vezeklése által*. Az egyetlen dolog, amit az emberekért üdvözlésük végett tehetünk, hogy amíg élnek, a legszebb, legbölcsebb módon intjük őket, (ez kötelességünk is egyben), és kérjük az Istent, hogy vezesse őket az egyenes útra, miután pedig meghaltak, amennyiben hívők lettek, Isten megbocsátásáért fohászkodunk érdekükben. Isten kiengesztelődve fordult Ádám és Éva felé, miután őszinte bűnbánatot tanúsítottak, amiatt, hogy áthágták Isten parancsát, és ettek a tiltott fa gyümölcséből. Hogy miért kellett ezek után mégis kimenniük a Paradicsomból, arra vonatkozóan a Korán azt mondja nekünk, hogy Isten akarata az volt, hogy az ember a földön éljen³⁶ és őt szolgálja, ezért az első emberpárt kezdetben a Paradicsom lakójává tette, megtanította nekik az őszinte bűnbánatot, azt, hogy miután vétkeztek, hogyan térjenek vissza Hozzá.³⁷ Az első emberpár pedig, minthogy emberek, tehát jóra és rosszra egyaránt hajlók voltak, vétkeztek. Miután pedig vétkeztek, bűnbánatot tanúsítottak, hiszen minden ember hibázik, de a legjobb hibázó az őszinte bűnbánatot tanúsító. És ki bocsáthatná meg a bűnt, ha nem a Megbocsátó és Könyörületes Isten? Megbocsátott nekik, kiengesztelődött irántuk. Ez pedig egyben azt is jelentette, hogy az első emberpár megtanulta a leckét, azt, hogy miután vétkezik, hogyan térjen vissza Istenhez. Ettől kezdve a Sátán cselszövése és a Paradicsomból történő kiűzetés leckéje örök tanulságul szolgál az egész emberiség számára. Ettől kezdve pedig az ember helye a földön van, ahová Isten eredetileg szánta.

Erre a helyre jött le a következő **Korán** idézet: „...Ezen a napon kiteljesítettem nektek a vallásokat, teljessé tettem számotokra a kegyelmemet és kiválasztottam nektek vallásokat gyanánt az iszlámot...”.³⁸ Itt, ezen a helyen tartotta Mohamed Próféta **búcsúbeszédét**. Megható és szívet megindító nagy események színhelye ez. Ha elgondolkodunk azon a boldogságon, amit a hosszú elválás utáni találkozás öröme nyújt, ha belegondolunk abba, hogy mit jelentenek ennek a Korán-idézet a szavai és a Kiválasztott búcsúbeszéde, akkor

³⁶ „...Urad így szólt az angyalokhoz: «Egy helyettest fogok rendelni a földre...»” (Korán 2:30).

³⁷ Lásd korábban.

³⁸ Korán 5:3.

megérezhetjük a hely különlegességét. Azonban, hogy igazán megértsük, tudni kell a következőket: a **prófétai tanítások** tanulságaként elmondhatjuk, hogy *Isten szemében nem létezik Arafat napjánál jobb nap*. Ezen a napon a Mindenható és Magasztos Isten büszke a szolgálóira a földön, és azt mondja az ég lakóinak: „Nézzetek a szolgálóimra, közelről s távolról idejöttek kócos hajjal, és porral fedett arccal, hogy elnyerjék a könyörületemet, holott még nem látták a büntetésemet”.³⁹ Messze több ember menekül meg a Pokoltól Arafat Napján, mint bármely másik napon. Arról is olvashatunk igaz prófétai tanításokat, hogy az *Isten minden zarándoknak megbocsát, aki ezen a napon Arafat hegyén tartózkodik*.

Mi, zarándokok tehát azzal az **érzéssel és tudattal** tartózkodunk Arafat hegyén, hogy *Isten jelenlétében állunk a feltámadás után, amikor senki sincs, aki fohászkodna vagy közbenjárna értünk*. Teljes mértékben Isten könyörületességén múlik, hogy megszabadulunk-e a Pokol büntetésétől, és ez az egyetlen és talán az utolsó lehetőségünk, hogy fohászkodjunk, és Isten megbocsátásáért könyörögjünk. Így tehát teljes felelősséggel és hittel érezzük át minden pillanat értékességét, és ezért annyit fohászkodunk ezen a napon, amennyit csak bírunk. Fohászkodunk, hogy tegyen a Hozzá legközelebb állók közé, és hogy sohase távolodjunk el Tőle. Ráébredünk, hogy mennyire szeretjük Őt, hogy *Ő a legfontosabb az életünkben*, és hogy egyetlen célunk, hogy megbocsátását elnyerjük és szeretetét megszerezzük. *Isten előtti állandó, folyamatos fohászkodás, bocsánatkérés, vezeklés* és az őszinte bűnbánat érzése az, ami mindannyiunkat jellemez ezen a gyönyörű napon. Megértjük, hogy mindannyian közelről s távolról, a világ minden irányából ezért az egy nemes célért gyűltünk össze és, hogy egyetlen közösséghez, **ugyanahhoz az iszlám nemzethez tartozunk**.⁴⁰

A félreértések elkerülése végett tudnunk kell, hogy ez az érzés az **őszinte egyistenhitből fakad**, amely *Arafat Napjától függetlenül* mindig létezik. A hely egyszerűségével, szentségével és külső ürességével csupán hozzásegít a bennünk lévő hit és istenfélelem aktiválásához, mozgósításához. Ennek az *őszinte istenfélelemnek* tehát *mindig jellemeznie kellene* viselkedésünket, tetteinket, tulajdonképpen egész létünket, hiszen az iszlám alapvető lényegének része ez. Ugyanakkor nem szabad azt gondolni, hogy ez beszűkíti a muszlim gondolkodását, aki zarándoklat után imáiban elmélyülve remete módjára fordulna el az élettől. Pont ellenkezőleg: tekintve, hogy az *iszlám az élet minden területére* (személyes higiéné, imádság, agyunk pallérozása, tudásunk bővítése, tájékozottságunk fenntartása, család, környezetünkkel való viselkedésünk, kultúra, gazdaság, büntetőjog, politika) *kiterjed*, útmutatást nyújt, ill. kötelelességeket ró ránk; az **imáiban elmélyült** vagy zarándoklat alatt Istenhez közel került ember jobban átérzi a különböző dolgokkal kapcsolatos felelősségét, és ennek megfelelően **sokkal teljesebb életet él**. Az iszlám tehát a közösség, a társadalom vallása is egyben. *Az, aki kivonul a közösségből, a társadalomból, az Isten egy fontos parancsát, a társadalommal* (lehet muszlim vagy nem muszlim), a muszlimok közösségével *szembeni felelősségét tagadja meg*, ami nagy bűn. Feltehetően ez az a dolog, ami miatt Isten engedelmével képes volt az iszlám oly hosszú ideig vezetni a muszlimok társadalmát, illetve a világ egy jókora részét.

³⁹ As-Sayyid Sabiq (1991): Fiqh us-Sunna, American Trust Publications, Indianapolis, Indiana, USA.

⁴⁰ Ennek jelentését a következő fejezetben fejtem ki részletesen.

Muszdalifa

Dzul Hijja 9-én napnyugtakor Arafat hegyről Isten dicsőítésének kíséretében Muszdalifa völgyébe megyünk. **Muszdalifa egy kősvatag, ahol** az égvilágon semmi sincs. Itt mindannyian (két vagy akár három millióan) a **szabad ég alatt alszunk**. Másnap az első napsugarak megjelenésekor elvégezzük a hajnali imát, majd a reggeli világosság kiteljesedéséig Istent dicsőítjük, és Hozzá fohászkodunk. A reggeli világosság kiteljesedése után, de még napkelte előtt útnak indulunk Minába. *Amerre a szem ellát, különböző kinézetű, bőrszínű, szemű, hajú (más rasszba tartozó) és nyelvű, ellenben azonos, fehér ruhát viselő zarándokok végelláthatatlan tömege tartózkodik.*

Az elmúlt napokban és Muszdalifa hajnalán - tudva, hogy ez talán az egyetlen és utolsó lehetőségünk - mindannyian teljes áhítatban könyörögtünk a Mindenhatóhoz. Láttuk Arafat hegyén a másikat őszintén Ahhoz fohászkodni, Akit a legjobban szeretünk, és ez (a fohászaikban elmélyült hívők látványa) még mélyebb, erősebb fohászkodásra, bűnbánatra ösztönzött minket, amely hitünk további erősödéséhez vezetett. Ez a látvány (a hajnali ima után az Istenhez fohászkodó, és közben elérzékenyülő roppant tömeg látványa) és Arafat gyönyörű és felemelő napja utáni éjszaka (amelynek során mindannyian - mind a három millióan - egy érzéssel, egy helyen aludtunk a szabad ég alatt) és az előttünk meginduló különböző fehér leplekbe burkolózott hatalmas tömeg látványa egy különleges érzést, az **iszlám testvériség** érzését kelti bennünk, amely egyre inkább a hatalmába kerít minket. Ráébredünk arra, hogy mindannyian ugyanazt az egy Istent imádjuk, ugyanabból a célból jöttünk ide. Bár *bőrszínünk, nyelvünk és kultúránk egy része különböző, a bennünk lejátszódó folyamatok teljesen azonosak*. Bár beszélni alig tudunk egymással, imáinkban és istentiszteletünkben tökéletesen megértjük egymást. Mindeddig ismeretlen muszlim testvéreinkkel való kapcsolatunk, szeretetteljes viselkedésünk, egymás őszinte megsegítése, a többiek felé való türelem és tolerancia igazi testvéri kapcsolatot tükröz. Ez az iszlám egy nagyon fontos és oly gyakran emlegetett és félreértett pontjára, az iszlám testvériség, az **egységes iszlám nemzet és az iszlám egyetemességének** gondolatára mutat.

Hogy a **testvériség jelentőségét** megértsük az iszlámban, ismernünk kell az alábbi Korán idézetet: „...a hívők csak testvérek lehetnek...”⁴¹. Erre utal a következő prófétai tanítás is, amely a *testvériséget* az iszlám első pilléréhez, a *hithez kapcsolja*: „Nem teljes a hite senkinek sem egészen addig, amíg nem kívánja a testvérének ugyanazt, mint amit saját magának kíván”. Hogy a fogalom még kézzelfoghatóbbá váljék, a teljesség igénye nélkül megemlítek néhányat a **muszlimok egymás felé való kötelességei**, ill. jogai közül. *Meglátogatni*, ha beteg, ha meghal, kísérni a holttestét, ha meghív az esküvőjére, *eleget tenni a meghívásnak*, ha tanácsot kér, őszinte *jó tanácsot adni*. Nem szabad a testérem háta mögött olyat mondani, aminek nem örülne, ha jelen volna. A testvérről való felesleges pletykálgatás még akkor is, ha igaz, olyan az iszlámban, mintha a halott testvérem húsából ennék, és nagy büntetés jár érte a feltámadás után. *Nem irigykedhetnek* a muszlimok egymásra, és ha összevesznek, akkor is maximum csak három napig megengedett számukra, hogy ne szóljanak egymáshoz. És az a legjobb közöttük, aki a kibékülést kezdeményezi. Végül pedig egy prófétai tanítást szeretnék megemlíteni, mely szerint a kiválasztott az Éden lakójának nevezett egy muszlimot, akinek semmilyen különleges jó tulajdonsága nem volt, azt az egyet kivéve, hogy soha *nem feküdt le anélkül, hogy minden testvérének meg ne bocsátott volna*.

⁴¹ Korán 49:10.

A testvéri kapcsolat komolyságát mutatja az *iszlám korai időszakának példája*, amikor a Mekkából elmenekült muszlimok Medinába emigráltak. Isten parancsára Medinába vándorló, vagyonukat hátrahagyó mekkaiak és az első iszlám állam megalkotására kész medinaiak között nagyon szoros lelki, gyakorta még a vérségi köteléknél is erősebb kapcsolat alakult ki. Egyfajta *szociális háló* is volt ez egyben, sok medinai kész volt megfelezni vagyonát a Próféta által számára kijelölt mekkai hittestvéreivel, aki - bár a kezdeti időszakban még örökölhette is utána - nem használta ki testvére jóindulatát. Bár az ilyen fajta öröklés jogát Isten később eltörölte, és a későbbiek során nem is találunk példát a testvériség ilyen formában történő kijelölésére, a muszlimok egymás iránti lelki, pszichikai, anyagi felelőssége és támogatása mitsem változott.

Mindezek a dolgok többé-kevésbe talán hazánkban is elvárhatóak egy egymást ismerő és szerető baráti társaságban, de felhívom a figyelmet, hogy itt *egymást nem ismerő, különböző nemzetiségű, de azonos vallású emberek szinte megszámlálhatatlan tömegéről van szó*, ahol a másikkal való viselkedésemet és a felé irányuló kötelességemet egyetlen dolog határozza meg, mégpedig az, hogy neki is *ugyanaz az életfelfogása, hitvallása, erkölce és értékrendje*, mint az enyém. *Egy szent és nemes kapcsolat* ez, amelynek a feltámadás után nagy lesz a jutalma, és ezt számos Korán-idézet és prófétai tanítás igazolja. **Ez, a számunkra ismeretlen muszlim testvéreink felé irányuló szent kapcsolat az, amit a zarándoklat során megértünk**, és amit hazatérve minden teremtet muszlim lélek felé gyakorlunk. Az **iszlám testvériség** tehát *jó példája a hívők közötti szeretetnek és összetartásnak*, amely a Medinában újonnan létrejött zsenge **iszlám állam egyik oszlopa** volt, és *amely* Isten engedelmeivel *képessé tette ezen államot arra*, arra hogy *néhány évtized* alatt felvegye a harcot az őt támadó nagyhatalmakkal, és végül *a világ vezető nagyhatalmává váljék*.

Mindezek alapján tehát a muszlimok rassz, bőrszín, nyelvi vagy országbeli hovatartozástól függetlenül azonos életfelfogásuk, vallásuk és elveik miatt egy testet, **egységes iszlám nemzetet** alkotnak, amelynek ha az egyik tagja beteg, akkor az az egész testnek fáj. Az **iszlám** ugyanis **minden teremtet lélekhez egyformán szóló egyetemes üzenet** és elítél mindenféle születési alapon történő megkülönböztetést, legyen az rassz, bőrszín, nyelvi, országbeli vagy kasztbeli hovatartozástól függő megkülönböztetés. Ez **az iszlám antirasszista üzenete**. Az iszlám közösség tagjai mind ugyanazokat a jogokat élvezik, csak ilyen alapokon lehet a világ összes országában létrehozható testvériséget alkotni.⁴² Ugyanakkor kiemelendő, hogy mindettől függetlenül az iszlám **lakhelyünk, népünk, szülőföldünk szeretetére tanít**. Nem engedi meg viszont a nacionalizmust, és azt, hogy saját nemzetem, országom javára és hasznára másik nemzetet és országot igazságtalanul károsítsak meg, mint ahogyan ez Európa történelme során (indianok kiirtása, gyarmatosítás) oly gyakran előfordult. Ugyanakkor azt sem engedi meg, hogy pusztán vallási alapon igazságtalanul bánjunk, megkárosítsunk vagy megalázzunk egy másik nemzetet vagy országot.

Pont ellenkezőleg, a **nem muszlimok**, pontosabban a muszlimokkal megbékélők (a muszlimokat nem bántók, támadók) **felé való magatartásunkat** az alábbi Korán-idézet határozza meg: „Allah nem tiltja meg nektek, hogy jóindulattal és méltányossággal bánjatok azokkal, akik a vallás miatt nem harcolnak ellenetek, és nem üznek el lakhelyeitekről. Allah szereti azokat, akik méltányosan járnak el”.⁴³ Tehát az *udvariasság, figyelmesség, jóindulat, jóság, méltányos bánásmód*, igazságosságon túli *jámborság* kell, hogy jellemezze velük való viselkedésünket. A jámborság az igazságossággal szemben azt jelenti, hogy míg az utóbbi esetében, hiánytalanul juttatom az embert az őt megillető jogokhoz, az előbbi esetében lemondok

⁴² Abu Al A'Ala Al Mawdoudi (2001): Iszlám életmód, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest.

⁴³ Korán 60:8.

jogaimról és jogán felüli jóságból, és jótéteményből pluszhoz juttatom őt. A jót lehetőleg még jobbal, az üdvözlést pedig inkább még szebbel viszonzozzuk,⁴⁴ és nem illik kevésbé *bőkezűnek lennünk* velük, vagy náluk kevesebb erkölcsiséget mutatni felénk az iszlám tanítása szerint. E tanítás jelentőségét Mohamed próféta (Isten üdvözítse) következő mondásai is alátámasztják: „*Az a legtekélyesebb a hitében, aki a legerkölcösebb*”; „Küldetésemnek célja a nemes erkölcsök beteljesítése”.⁴⁵

⁴⁴ „Ha illendő köszöntéssel köszöntenek benneteket, akkor még szebben köszönjete vissza, vagy úgy viszonzozzátok, /ahogyan titeket üdvözöltek/! Allah minden dolgot számon kér” (Korán 4:86).

⁴⁵ Al-Ifta és Kutatások Európai Tanácsa: Gratuláció a nem muszlimoknak ünnepeik alkalmából, A Gondolat, Iszlám Kulturális Családi Magazin, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest, 2001. április, 32-33.

Mina

Dzul Hidzsa 10-ének reggelén Muszdalifából **Minába megyünk**, ahol **megkövezzük** az ott lévő három **oszlop** közül a Mekkához legközelebb esőt. Hét kavicsal dobjuk meg az oszlopot. Minden dobás előtt Allahu Akbar-t (Isten a Leghatalmasabb) mondunk. Ez után levágjuk az áldozati állatunkat, majd haját nyíratunk, és ezzel feloldódik az ihram első korlátja, a házastársunkkal való szexuális érintkezést kivéve mindent megtehetünk. Miután a Kába körül elvégeztük a tawwafot, az ihram második korlátja is feloldódik, ettől kezdve mindent megtehetünk, természetesen az iszlám határain belül. Dzul Hijja 11-ét, 12-ét és tetszésünktől függően akár 13-át is Minában töltjük, és az itt lévő mindhárom oszlopot megkövezzük a már leírt módon. Hogy megértsük ennek a szertartásnak az értelmét, ismernünk kell a hely érdekes történetét.

Az oszlopok kövel való dobálásának történelmi múltja van. Amikor Ábrahám próféta elindult, hogy Isten útján feláldozza a fiát, Iszmáelt, a Sátán háromszor próbálta útját állni ezen a helyen, hogy kétséggel töltse meg a szívét, hogy elcsábítsa, eltántorítsa őt az Isten útjáról. Az Úr azt parancsolta Ábrahámnak, hogy kövekkel dobálja meg a Sátánt, és így üzze el őt útjából. **Ábrahám próféta** tehát mindhárom alkalommal **kövel dobálta meg**. A három oszlop a **Sátán** megjelenéseit jelképezi. Az oszlopok kövel való dobálása erről az eseményről történő megemlékezés. Amikor a köoszlopokat kövel dobáljuk, Allahu Akbar-t (Isten a Leghatalmasabb) mondunk, és ezután az egyik kavicsunkkal megdobjuk az oszlopot. Hétszer tesszük meg ezt egymás után.

A kavicsdobálással tulajdonképpen **Ábrahámot követjük**, és kifejezzük, hogy hitvallását (tulajdonképpen az igazi egyistenhitet, az iszlámot) mindenáron követjük.⁴⁶ Az istentisztelettel egyúttal **Isten parancsának való engedelmségünk szándékát** is kifejezzük, és ezzel együtt a Neki való alázatunkat és szorgalmunkat is bebizonyítjuk. Ez az istentisztelet Istennel szembeni - önző, szellemi és érzéki élvezetek és vágyak pusztá nyomától mentes - őszinte szolgálatkészséget kíván. A ködobálás a **Sátán jelképes elutasítása** is egyben. Ekkorra jutunk el odáig, hogy képesek legyünk tiszta szívből, szívünk mélyéből utálni, illetve elutasítani a Sátánt és mindent, amivel kapcsolatban áll, valamint ezzel együtt szakítani a gonosz vágyakkal, gonoszságba, bűnbe sodró barátokkal és társakkal, akiket minden törekvésünk ellenére képtelenek vagyunk megváltoztatni. (Bár tudjuk, hogy Isten vezeti az egyenes útra azt, akit akar, és mi csupán eszközök vagyunk).

Ez (a Sátán önmagunktól való távol tartása), illetve az erre való törekvés egyébként egész zárándoklatunkat végigkíséri. A bűnös dolgok, *a felesleges és rossz beszéd, valamint a roppant tömegben a szinte elkerülhetetlen lökdösődés miatti hirtelen idegeskedés, agresszív viselkedés elkerülése nagyon fontos*. Világossá válik számunkra, hogy életünk legnagyobb ellensége a Sátán, aki gonosz sugalmazásaival megpróbál eltéríteni minket az egyenes útról. Állandóan (és itt most főként az otthoni időszakra gondolok) a fülünkbe sűg-bűg, hogy, gonosz gondolatokat ébresszen bennünk, hogy gonosz cselekedetre indítson, és hogy aztán eltántorítson minket a helyes, a sikerhez, az üdvözüléshez vezető útról, ezért Istennél - akit mindennél jobban szeretünk - keresünk menedéket előle. Sokan elgondolkodunk eddigi életünkön, életmódunkon és az életünk során elkövetett hibáinkon. A zárándoklat alatt, ebben a *másfajta létformában* és környezetben a *bűntelenség érzésével* és *lelki tisztaságunk megőrzésének* kimondhatatlan felelősségével teljesen *más nézőpontból látjuk a világot* és

⁴⁶ Visszautelek „az iszlám a vallások pecsétje” - gondolatra, amit a zárándoklat helye az iszlámban címszó alatt tárgyaltam.

eddiggi életünket. Mindez lehetőséget teremt arra, hogy **szembenézzünk önmagunkkal**, az életünk során elkövetett hibákkal, és következtéseket vonjunk le és fontos, nagy *elhatározásokra jussunk*. **Hazatérve Istennel való állandó kapcsolatunk**, beszélgetésünk és együttlétünk, a Könyöröltes létezése és jelei állandó érzésének, mindennapjaink során a Rá való maximális hagyatkozásunk és büntelenségünk **megőrzésére törekszünk**. Tudni kell azonban, hogy ez az **őszinte hit nem szűkít be**, bár életünket megváltoztatja, de nem borítja fel, nem tesz hanyaggá, sem könnyelművé, és dolgaink elhanyagolásához sem vezet, ellenkezőleg, egyfajta hármass egyensúlyt, az **iszlámban egyenlő mértékben fontos lélek, ész és test gyönyörű egyensúlyát teremti meg**.

Az **iszlám** ugyanis **az arany középút és az egyensúly vallása**. Furcsán hangzik, pedig **tiltásainak és kötelező előírásainak hatása az ész, a lélek és a fizikális lét egyensúlya és szabadsága**. A kötelező imádságok felszabadítják és egyensúlyba hozzák a *lelket*. A megfelelő egészséges táplálkozás, a házasság és ezen belül különösen a szexuális élet jelentősége és kiemelt helye fizikális szükségleteink megfelelő biztosításával egyensúlyba hozza a testet. A különböző *fizikai élettellel* kapcsolatos tiltások, mint például a dohányzás, a házasságon kívüli szexuális élet és a kábulatot, a józan gondolkodást gátló anyagok (pl.: alkohol, drogok) fogyasztásának, illetve az azokhoz történő közeledésnek a tiltása megakadályozza, hogy függővé (dohányos, szexmániás, alkoholista, drogos) váljunk. A függővé válás meggátolásával pedig testünk szabad lesz, ily módon érthetővé válik a testi szabadság is. Ezt szolgálja egyébként még a böjt is, hiszen a meghatározott hónapban a táplálkozás és szexuális élet napkelte-től napnyugtáig történő tiltása felszabadítja a testet, és képessé tesz minket az éhségünkön, szexuális vágyainkon való uralkodásra. Számos olyan dologról lehetne még beszélni, amely felszabadítja a testet, itt azonban csak azt kívántam érzékeltetni, hogy a vallási előírások és tiltások a szükségletek biztosításával egyensúlyba hozzák, illetve a függést okozó dolgokhoz való közeledés tiltásával (**megelőzés, amely az iszlám fontos jellemzője**) felszabadítják a testet.

Végül a *szellem szabadságáról*. A tudás keresése és megszerzése, a mindennapi dolgokban való tájékozottság különlegesen fontos helyet foglal el, illetve szerepet tölt be az iszlámban. A muszlimnak mindig, mindenkor jól informáltnak és tájékozottnak kell lennie. Az ész szabadsága azonban nem csak a világi, hanem a vallási dolgokra is kiterjed. Egyrészt a *muszlimnak ismernie és értenie kell a vallási előírásokat*, azok okát és értelmét, hogy azokat betarthassa, mindenapi életében megvalósíthassa. A vallási előírások ismerete és megértése azt is magában foglalja, hogy tanulmányozásuk következtében képessé válik átlátni, hogy az adott előírás valóban a legjobb megoldást nyújtja az emberiség problémái számára. Másrészt az értelem vallási dolgokban való szabadsága a vallási előírások megértésén túl, a szívből való hiten kívül az *ésszel való hitet is magában foglalja*, az iszlám ugyanis nem kíván vakhitet.

Az iszlámnak, mint ahogyan Isten minden vallásának, vannak **jelei**, amelyeken keresztül meggyőződhetünk arról, hogy az adott vallást az Isten küldte le. *Mózes* idejében a varázslat volt az, ami a korabeli társadalomban nagyon magas színvonalon szárnyalt, ezért Mózes csodái varázslat-jellegűek voltak, amik azonban nyilvánvalóan felülmúlták a varázslatot, mivel isteni csodák és nem varázslatok voltak. Jézus népe büszke és nagy volt a gyógyításban, így *Jézus csodái* a gyógyításhoz álltak közel, de persze jóval felülmúlták a korabeli gyógyítók hatásait, hiszen isteni csodán és nem gyógyításon alapultak.

Végül maradt az *iszlám*, amely a vallások pecsétje, a végső vallás az emberiség számára az Ítélet Napjáig. *Csodájának* olyannak kell tehát lennie, amely nem múlandó, amelyet az *idők végezetéig tanulmányozhatunk*, csodálhatunk, ez a csoda pedig a *Korán*, amelyet a Próféta idejében lejegyeztek és összegyűjtöttek és mind a mai napig nem változott semmit. A nem

arab anyanyelvű muszlimok is arabul olvassák, és a fordítását csak mint értelmezést forgatják. Csodája az arabok számára nem más, mint fantasztikus nyelvezete, amelyről messziről kitűnik, hogy nem emberi kéz műve. Ez különösen fontos volt a korabeli arabok számára, ugyanis ők az irodalomban voltak kiemelkedők, illetve verseikre voltak nagyon büszkék, a *Korán nyelvezete és szépsége* azonban messze túlszárnyal minden verset, hiszen nem is vers, hanem maga az isteni csoda. Azonban a Korán a mai kor nem arab anyanyelvű embere számára is számos csodával szolgál. Ez pedig a Koránban szereplő szemmel nem látható fizikai, biológiai, embriológiai, csillagászati, geográfiai stb. folyamatok tudományos magyarázata, amelyeket csak napjainkra sikerült megérteni. A Bibliát is kapcsolatba szokták hozni a tudománnyal. Azonban míg a Biblia esetén a benne lévő szemmel látható megfigyelések napjaink tudományával történő magyarázatára szorítkoznak, a Koránban a megfigyelések mögött zajló szemmel nem látható folyamatok, illetve azok *tudományos magyarázata* szerepel, illetve arra történik utalás.

Ily módon tehát a muszlim ésszel is meggyőződik választott vallása helyességéről, és nem hisz vakon. Ismeri és érti vallása előírásait, így módon képes betartani azokat. Tájékozott a körülötte zajló dolgokban, és az életéhez fontos dolgokban és különböző tudományokban megfelelő tudással rendelkezik. Ily módon kerül egyensúlyba, illetve szabadul fel a szellem az iszlám előírásai által. Feltehetően ez volt az, ami a muszlim tudósokat a tudomány rejtett világának intenzív felkutatására ösztönözte, melynek eredményeként oly hosszú időig az ő megfigyeléseik vezették Európát a tudományos világban (pl.: neves matematikusok eredményei, híres orvosok művei stb.), és amelyeken korunk tudományos tételei alapulnak. És feltehetően ugyancsak a szellem felszabadulása az, ami miatt a nyugati világ oly sok embere fordul az iszlám felé, és veszi fel ezt a napjainkban oly intenzíven terjedő vallást.

Állatáldozat

Mint említettem, a Minai *Dzsemretul akaba* oszlopának megdobálása után Dzul Hijja 10-től egészen 12-ig **levágjuk** vagy valakivel levágtatjuk **az áldozati állatot**, amelyet a szegények között osztunk, osztatunk szét, de természetesen mi maguk is ehetünk belőle. Ezután *hajat vágatunk*. (A férfiak az egész hajukat is leborotválhatják, ez azonban tiltott a nők számára. Nekik elég, ha csak pár centit vágnak belőle.) Ezután *vehetjük* csak *le az ihram* ruháját, és ezzel együtt az ihram első állapota is feloldódik, a házastársunkkal való nemi érintkezést kivéve gyakorolhatjuk mindennapi életünket. Tekintve, hogy a zarándoklat további imádságairól és azok értelméről a korábbi részekben már részletesen beszéltem, ebben a zarándoklat részeit tárgyaló utolsó fejezetben az állat levágását és annak értelmét szeretném megvilágítani.

Az Istennek bemutatott állatáldozattal Ábrahám és fia, Izmael jól ismert történetéről emlékezünk meg. A Korán a következőképpen kelti életre ezt a megható történetet. „*És miután annyira felserdült, hogy vele serénykedett, Ábrahám azt mondta neki: - „Fiacskám, azt láttam álomban, Isten előtt feláldozlak. Fontold meg hát, mi a véleményed!” - „Apácskám!” - mondta ő - „Tedd azt, amire parancsot kaptál. Ha Isten is úgy akarja, állhatatosnak találsz majd az állhatatosak között”. És amikor mindketten alávetették magukat Isten parancsának és Ábrahám homlokával a földre fektette őt, hangos szóval így szólítottuk meg őt: „Ábrahám! Immár valóra váltottad az álmot! Így fizetünk meg a jóra valóknak. Ez volt bizony a nyilvánvaló próbatétel. És mi egy óriási áldozattal váltottuk meg őt.” A fiú élete megkíméltetett, és Isten parancsára egy kos küldetett levágásra helyette. „És meghagytuk a későbbieknek, hogy így fohászkodjanak érte: „Békesség legyen Ábrahámon!” Így fizetünk meg a jóra valóknak. Bizony, ő a mi hívő szolgálóinkhoz tartozik. És hírül adtuk neki Izsákot és, hogy próféta lesz az igazak között. És megáldottuk őt és Izsákot. És az utódok között akad majd jóra való és akad olyan, aki nyilvánvalóan önmaga ellen vétkezik”.*⁴⁷

A történet kapcsán kell megemlítenem, hogy a **történet bibliai verziója** szerint Izsákot kellett feláldozni. Szerintünk, muszlimok szerint, viszont a Korán alapján egyértelműen Izmaelt kellett feláldozni. De csak akkor váltotta meg életét a kos, amikor ő és apja hajlandó volt végrehajtani Isten parancsát.

Az állatvágás során tehát Ábrahám Próféta tanulságos történetéről emlékezünk meg, és ezzel együtt megszámlálhatatlan adományaiért Isten felé irányuló **őszinte hálánkat** is kifejezzük, hiszen az állatok értékességük és számos hasznuk miatt Isten nagy áldásai és az emberek nagy értékei közé tartoznak. Isten nevével, „Istennek a Leghatalmasabbnak nevében”-t mondvá, csak Őérte áldozzuk fel a legkönyörületesebb módon⁴⁸ állatunkat, Istenért, aki egyedül áldott meg minket velük. A vágás tehát Isten dicsőségének kihirdetése, annak kifejezése, hogy Ő az igazi Birtokosuk, aki az ember szolgálatára rendelte őket. Tehát a levágással azt is tudatosítjuk, hogy mivel **Istené mindaz, ami a birtokunkban van**, bármikor képesnek kell lenniünk arra, hogy Ábrahámhoz hasonló módon *szívesen adjuk vissza Neki*, ha Ő úgy kívánja.

⁴⁷ Korán 37:102-111.

⁴⁸ Mohamed próféta (Isten üdvöztse) azt mondta: „Isten minden dologra nézve a kíméletet parancsolta meg... Ha állatot vágtok le, úgy kíméletesen vágjátok le: jól köszörüljétek meg a kést és engedjétek pihenést az áldozatnak”. Ez egyben az iszlám azon elvére is utal, amely könyörületes bánásmódra tanít a Föld minden élőlényével szemben. Az is fontos az iszlámban, hogy ne öljünk meg élvezetből feleslegesen egy állatot sem, hanem csak akkor vágjunk vagy vadásszunk, ha az valóban szükséges. A természet- és környezetvédelem fontossága pedig ezek után már magától értetődik. (Abu Zakarijja Jahja an-Navavi (1993): „Negyven Hagyomány”, Iszlám Diák Egyesület, Budapest).

Az állatok levágása tulajdonképpen az Isten felé való imádatunkat, imádságunkat és szolgálatunkat jelképezi. Mikor az *állatokat*, ezeket a kézzelfogható jelképeket *feláldozzuk*, Iszmaelhez hasonlóan mi is *úgy érezzük, mintha sajátunk helyett ontanánk az ő vérüket. Velük együtt saját gonosz vágyainkat is megöljük*. Elgondolkodunk azon, hogy mi Isten parancsa felettünk, hogy hogyan alakítsuk saját életünket és életmódunkat, hogy a legjobb módon szolgáljuk őt, hogy megszerezzük szeretetét, velünk való megelégedettségét, bejussunk Paradicsomába, és elkerüljük a Poklát. Átérezzük, hogy teljes mértékben **készen állunk** arra, hogy mindent, akár még **a számunkra legértékesebbet is**, ha szükséges, Iszmaelhez hasonlóan akár még az életünket is **feláldozzuk Isten tetszésének elnyerése végett**, valamilyen nemes cél érdekében az iszlám útján. (Mindezek nélkül az állatáldozatunk pusztán szokássá válik, és nem lesz többé imádság.) Efféle ígéret kifejezése és megtartása az őszinte hit - az iszlám mint hitvallás, élet és hivatás - alapvető záloga.

Így *élesztette fel* és tette állandóvá az iszlám **Ábrahám próféta áldozatának szellemét**, az önmagunkról való lemondást és az *Istennek szóló* határtalan áhítatot, *odaadást* az élet minden területén.⁴⁹ Mindezek alapján és az iszlám szelleméből következően érthető tehát, hogy az *állatáldozat alatt tanúsított istenfélelmen kívül semmi, sem az állat húsa, sem vére nem jut el Istenhez*.⁵⁰ A zarándoklat egy különleges megtiszteltetése és boldogsága ez az imádság, jelentősége vitathatatlan. A Könyörületes azonban a többi muszlimot sem fosztotta meg ettől az örömtől, valamint az érte járó gazdag túlvilági jutalomtól. A Dzul Hidzsa 10-e és 12-e közötti áldozat bemutatása tehát általános imádság, így minden tehetős muszlimnak ajánlott.

A fenti bekezdésekben megemlített gondolatok felvetik a **dzsihad** kérdését, amelynek rövid tárgyalását elengedhetetlennek tartom. A dzsihad szó **törekvést, igyekezetet jelent**, tulajdonképpen az egyéni teljesítőképesség határáig terjedő iparkodást jelöli. Egy ember, aki *testi vagy lelki erőfeszítéseket tesz vagy vagyonát* adja Isten ügyeiért, az eddigiekben tárgyalt Istennek tetsző életmód (pl.: a szomszédokkal, a munkahelyi kollégákkal való türelmes, jámbor, bőkezű viselkedés, a *feleséggel való tiszteletteljes, figyelmes, kedves és őszinte szeretetet sugárzó kapcsolat*, a gyerekek meleg, szeretetteljes családi légkörben történő magasszintű nevelése) megvalósításáért valóban dzsihadot végez.

A dzsihadról vagy **szent háborúval** kapcsolatban a teljesség igénye nélkül azt mondom, hogy napjainkban főként olyan helyzetekre vonatkozik, amelyet minden igaz *nem muszlim hazafi szabadsággharcként értelmezne*. Semmiképpen sem ad lehetőséget ártatlan emberek gonosz lemészárlására vagy terrortámadások végrehajtására, mint ahogy az Hirosimában, Irakban vagy az USA-ban 2001. szeptember 11-én megtörtént. A fegyveres dzsihad olyan helyzetekre vonatkozik tehát, amelyeket minden hazafias beállítottságú becsületes ember elfogadhatatlannak tartana, amelyek kapcsán minden józan ember fegyvert ragadna. (Pl.: Ha egy nem muszlim ellenség igazságtalanul megtámad egy muszlim országot, vallási kötelesség, hogy részt vegyenek a harcban, dzsihadban. Ha nem lennének elég erősek önmaguk megvédésére, akkor a szomszédos muszlim országok vallási kötelessége, hogy segítsenek nekik. Ha még így is gyengék lennének, akkor az egész világ muszlimjainak kötelessége a közös ellenség ellen harcolni.) *Ezekben az esetekben az előző bekezdésben kifejtettnek megfelelően az érintett országok muszlimjainak éppen olyan elengedhetetlen kötelessége a dzsihad-harc, mint a napi ima*, böjt vagy zarándoklat. Aki igyekszik kihúzni magát alóla, az bűnös, sőt kijelentése, miszerint ő muszlim, kétségesse válik. **Egy olyan esetben** tehát, amelyet egy nem

⁴⁹ „Mondd: az istentiszteletem, az áldozati állatom, az életem és a halálom az Istent illetik, a teremtmények Urát!, Nincs társa Neki. Ennek megvallására szólítottam föl, és én vagyok az első azok között, akik alávetik magukat (az Istennek)”. Korán 6:162-163.

⁵⁰ „Sem húsuk, sem vérük nem jut el Istenhez, ám a töletek jövő istenfélelem jut el Hozzá” (Korán 22:37).

muszlim hazafi szabadságharcként él meg, a **muszlimoknak egy plusz fegyverük is van, a tudat**, hogy nem pusztán magukért vagy földjükért, hanem a számukra legfontosabbért, az *Istenéért, a vallásáért harcolnak*, és ha ilyen őszinte szándék mellett megölik őket a harc közben, akkor a Paradicsom gyönyörűségei kertjeibe jutnak. És ha elmenekülnek a harcból, vagy menekülés közben megölik őket, akkor a Pokol szörnyű büntetése vár rájuk. Ez a tudat - amely egyébként az őszinte hit, a tiszta, teljes és az élet minden részére kiterjedő iszlám szerinti életmódból táplálkozik - az, amely oly sok csatában győzelemre vezette a muszlimokat.⁵¹

Az állatvágás kapcsán egy másik, gyakran félreértett dolgot, a levágott állatok húsa pazarlásának téves gondolatát kell még megbeszélni. Az első tisztázandó gondolat a pazarlás. Mint ahogyan a kedves olvasó már sejtheti, az iszlám számára a **pazarlás** minden formája és mértéke gyűlöletes. Ez olyannyira igaz, hogy a teljesség igénye nélkül az iszlám szerint minden *felesleges dologra költött pénz* pazarlásnak minősül, lett légyen az kevés, avagy sok, és a *pazarlók a Sátán testvérei*.⁵² Ennek megfelelően a levágott állatok húsát és egyéb dolgait maximálisan fel kell használni, és a *levágott állatok húsát a legjobb módon kell a szegények között elosztani vagy jótékony célra felhasználni*. Hogy hogyan lehetséges a pazarlás elkerülése akkor, amikor ilyen iszonyatos mennyiségű állatot vágnak le egy helyen, arra a válasz a következő. Először is a levágott főlösleges húst a muszlimok lefagyasztják, hogy a szegények egész évben felhasználhassák. Másodszor a húst transzport segítségével juttatják el a szűkölködő muszlimokhoz bárhol a világon. Az áldozati állatokat ugyanis levághatják Mekkában, és utána lefagyasztva, konzerválva vagy egyéb módon feldolgozva transzportálhatják a világ minden részére, ahol a muszlimok rászorulnak. Harmadszor, a fennmaradt húst eladhatják, és a pénzt felhasználhatják jótékony célokra helyben vagy nemzetközi keretek között. Ezek praktikus megfontolások, amelyek összhangban vannak az áldozás szellemével, amelynek értelmében a muszlimok az Istennek bemutatott áldozatot - amelyből egyébként ők is ehetnek - a szegényeknek adják, vagy más módon használják fel jótékony célokra.

⁵¹ Szayyid Abu-l-A'la Mawdudi (1999): Az Iszlám Alapelvei (Világnézet és Élet az Iszlámban), DAR-ALSZALAM Magyar Iszlám Jótékonyági Alapítvány, Budapest.

⁵² „És add meg a rokonnak, ami megilleti őt, és a szegénynek és annak, aki úton van! De nyaklő nélkül ne pazarolj! Akik pazarolnak, azok a Sátán fivérei. Bizony ő nagyon hálátlan Ura iránt” Korán (17: 26-27).

A zarándoklat hatása a muszlim egyénre és a muszlim társadalomra

A zarándoklat pár hete alatt, amikor tehát nem éljük a mindennapi megszokott életünket, időnket és szellemünket maximálisan az iszlám megértésére és Istennel való kapcsolatunk megerősítésére használjuk. Közelebb kerülünk Istenhez, és **jobban megértjük vallásunkat**, az iszlámot, annak lényegét, értelmét és szellemét. Más *szemszögből nézünk életünkre*, az iszlámra, problémáinkra, és azok megoldását is más, jobb módon képzeljük el. A zarándoklat ahhoz szoktat hozzá, hogy tetteinkkel és vagyonunkkal Isten tetszésének elnyerése végett az Ő útján fáradozzunk. Az Isten előírásának megfelelően kivitelezett vándorlás - tehát az, hogy nem maradok sehol sem, és sehová sem indulok, hacsak az Ő akaratának megfelelően nem - **rászoktat minket arra**, hogy mindig Istenért utazzunk, hogy életünkben (a felkeléstől a lefekvésig) *mindent* mindig *csak Őerte* tegyünk.⁵³

Egy hatalmas **világtalálkozó** ez, amikor több, mint 3 millió muszlim egy célból találkozik a világ minden tájáról. Az egymással való beszélgetés és egymás gondolkodásának, kultúrájának megismerése segít, hogy *gondolkodásunk kitáguljon*. Rászoktat és megszeretteti velünk az utazást, ez ugyanis nagyban hozzájárul szellemünk, értelmünk felszabadításához,⁵⁴ műveltségünk és kulturáltságunk megőrzéséhez. A különböző nemzetek színes forgatagának roppant tömegében megvilágosodik számunkra, hogy azonos célból vagyunk itt, egy az Istenünk, egy a könyvünk, egy a Prófétánk, azonos az imairányunk, az életcélunk, szomorúságunk és boldogságunk, tehát mindannyian egyazon szent közösség részei vagyunk. Bár az *iszlám a haza és a szülőföld szeretetére tanít*, mindannyian *ugyanahhoz az egy és oszthatatlan iszlám nemzethez* tartozunk. Ennek a bennünk végbemenő változásnak megfelelően hazaérve mindent megteszünk azért, hogy az iszlámra alapozva jobb, teljesebb, Istennek tetszőbb életet éljünk.⁵⁵

Ez a szemlélet pedig **hat környezetünkre**, ugyanis zarándoklat után az egész közösség olyan, mint egy test, amelynek szívét a zarándokok alkotják. Rengetegen vannak, akik szívük mélyéből kívántak elmenni Mekkába, de sajnos nem sikerült nekik. A *közösség a zarándokok körül összegyűlve, elbeszéléseiket hallgatva azt várja, hogy hozzájuk is eljusson valami a zarándoklat fényességéből*. A zarándoklat édessége, az iszlám gyönyöre és a hit fényessége pedig szinte az egész muszlim világhoz eljuthat. A hazatérő zarándokok ugyanis hatnak az otthon maradottakra. *Sokan a hazatérő zarándokok hatására kezdenek el imádkozni*, vagy hagyják el eddigi rendszeres rossz tetteiket (pl.: alkoholizmusukat).

A zarándoklat azonban más módon is hat az otthon maradókra. A próféta tanításának megfelelően az otthon maradók közül sokan böjtölnek Dzul Hidzsa első kilenc napján, és sokan állatáldozatot mutatnak be Istennek Dzul Hijja 10-e és 12-e között a szegények

⁵³ Ez, mint már említettem, nem vezet beszűkültséghez, hiszen az iszlám az élet minden területére mentálhigiénés szempontból is hasznos tanácsokkal lát el, így a muszlim semmit sem fog elhanyagolni, és képes lesz az életében mindent (még a házastársával való szexuális együttlétet is) Istenért végezni.

⁵⁴ Ennek régebben óriási szerepe volt, ugyanis lehetőséget adott arra, hogy különböző, egymástól távol élő emberek zarándoklat alatt a zarándokokon keresztül üzenjenek egymásnak. Ez hozzájárult az egymástól távol élő tudósok egymással való konzultációjához és felfedezéseik elterjedéséhez. Főleg a régi korokban volt jelentős más nemzetek szokásainak megismerése, az azokból hasznosítható dolgok átvétele és mindenféle hasznos tudás megszerzése, hazavitele és szétterjesztése.

⁵⁵ Ez Hágár történeténél tárgyaltaknak megfelelően hozzásegít minket ahhoz, hogy nehézségeinket aktív küzdelemmel, magunkat el nem hagyva oldjuk meg.

megsegítésére. **Ezek a napok tehát mindannyiunknak sokat adnak és nagyon fontosak.** A szent napok és a tudat, hogy sokan most végzik el a zarándoklatot, ezt a mindannyiunk számára édes és kíváncsú, hat minden muszlimra. Sok otthon maradó lélekben a zarándokkal van. Így nem csoda, hogy *sokan szinte már úgy érzik, mintha ők is elvégezték volna a zarándoklatot.* Mindezek tovább erősítik a hazatérő zarándokok hatását, akik a társadalom iránti felelősségüket átérezve mindent megtesznek *környezetük, társadalmuk jobbá alakításáért* és azért, hogy segítsenek a körülöttük lévőknek, hogy életüket az iszlám elveinek megfelelően vezessék. A zarándoklat ily módon közvetlenül vagy közvetve az egész iszlám világra jótékony hatással van.

Ezek tehát a zarándoklat egyénre és társadalomra gyakorolt legfontosabb hatásai, amely egyben annak jelenőségét és értelmét is megmutatja. Remélem, cikkemmel sikerült eloszlatni és megmagyarázni azokat a félreértéseket, amelyek a zarándoklatot és az iszlámot övezik. Örülök, ha Isten segítségével betekintést tudtam nyújtani a zarándoklat más helyen meg nem tapasztalható új élményekkel és érzésekkel teli sűrű és színes forgatagába. *Végül pedig kijelentem, hogy bármi jót írtam az csak Istentől jött és bármi rosszat írtam az csak magamtól és a Sától származott.*

Irodalom:

- Abu Al A'Ala Al Mawdoudi (2001): Iszlám életmód, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest.
- Abu Al A'Ala AlMawdoudi (2001): Iszlám életmód, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest.
- Abu Zakarijja Jahja an-Navavi (1993): „Negyven Hagyomány”, Iszlám Diák Egyesület, Budapest.
- Al-Ifta és Kutatások Európai Tanácsa: Gratuláció a nem muszlimoknak ünnepeik alkalmából. A Gondolat, Iszlám Kulturális Családi Magazin, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest, 2001. április, 32-33.
- Anwar Aimen (2001): Az Orvostudomány és a Hit Összefüggéseinek Vizsgálata (a különböző vallások ember- és egészségképe), Doktori Értekezés, Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Magatartástudományi Intézet, Budapest.
- Anwar Aimen, Anwar Klára: A Zarándoklat. A Gondolat Iszlám Kulturális, Családi Magazin, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest, 2001. április, 32-33.
- Anwar Aimen: Hitünk Erősítéséről. A Gondolat Iszlám Kulturális, Családi Magazin, Iszlám Kultúráért Egyesület, Budapest, 2000. december, 42.
- Anwar Musztafa: Az Iszlám. Kultúra és Közösség, 2001. IV.-2002. I. szám 92. old.
- Hammudah Abdulati (1995): Fókuszban az Iszlám. ALUAKF Iszlám Alapítvány Humanitárius Célokra, Miskolc, Hungary.
- Mohammad Yusuf Islahi (1997): Everyday Fiqh. Islamic Publications (PVT.) Limited, Lahore, Pakistan.
- Sayyid Sabiq (1991): Fiqh us-Sunna. American Trust Publications, Indianapolis, Indiana, USA.
- Simon Róbert (1997): Korán. Helikon Kiadó, Budapest.
- Szayyid Abu-l-A'la Mawdudi (1999): Az Iszlám Alapelvei (Világnézet és Élet az Iszlámban). DAR-ALSZALAM Magyar Iszlám Jótékonyági Alapítvány, Budapest.

Szerző: Dr. Anwar Aimen - Rezidens Orvos, Magyar Orvosi Kamara tagja, Magyarországi Muszlimok Egyháza Tanácskozó Testületének tagja, a témához kapcsolódó számos hazai és nemzetközi konferencia résztvevője és meghívott előadója.

Tartalmi, vallási lektor: Dr. Shubail M. Eisa - Minaret Iszlám Alapítvány, valamint a Pécsi Muszlim Közösség vezetőségi tagja

Nyelvi lektor: Dr. Kéri Katalin - Pécsi Tudomány Egyetem, Állami és Jogtudományi Kar, Tanárképző Intézet.

Csiszár Anita

A társas kapcsolatok jellemzői a szíriai arab muzulmánoknál

Bevezetés

Tanulmányom megírását két éves kutatómunka előzte meg, melynek témája a szíriai arab muzulmánok voltak. Az iszlámmal kapcsolatos vizsgálódásaim minden esetben a Közel-Keletre, az Arab-félszigetre irányultak, számomra ez a térség bizonyult a legérdekesebb kutatási területnek. Az itt élő népek ősei vették fel elsőként e vallást, ez az iszlám bölcsője és itt vannak a legfontosabb kultikus helyei (pl.: Mekka, Medina). Szíria kiválasztása több okból történt. A Magyarországon végzett terepmunkám során többnyire szíriai muzulmánokkal kerültem kapcsolatba, akik fő adatközlőim és interjúalanyaim lettek. Elsősorban egyetemistákról vagy már végzett, diplomás emberekről van szó, akik jelenleg hazánkban élnek. Azok száma körülbelül 10-15 fő, akik segítettek abban, hogy kultúrájukat minél jobban megismerjem. Szándékosan céloztam meg az értelmiségi réteget: a kommunikációs nehézségek elkerülése végett (az idegen nyelveket jól értik és beszélik, többek között a magyart is) valamint vallásuknak mind elméleti mind gyakorlati oldalát - esetenként kitűnően - ismerik, ami számomra fontos szempont volt adatközlőim megválasztásakor. Munkám kezdeti része tehát az interjúkból, és a szakirodalom feldolgozásából állt.

Elsőként a forrásokat dolgoztam fel, vagyis a Korán és a Hadiszok szövegeit. Fontosnak tartottam ezek alapos megismerését hiszen legyen szó az iszlámról bármilyen tudományos területen, mindig az eredeti kiindulópontot kell alapul venni, ami pedig nem más mint a szent szövegei a vallásnak. A Korán ily módon nemcsak vallástörténeti dokumentum, hanem értékes forrás, melynek olvasása segít megérteni az iszlám világát és a muzulmán arab kultúrát. Az iszlámközösség kialakítása, társadalmi- és magánéletének szabályozása a Koránra és a prófétai hagyományokra (Hadiszokra) épült. A muszlimok hiszik, hogy a Korán Allah szava, az isteni akarat közvetlen kifejezése. Az igazság mércéjének és a viselkedés legtokéletesebb modelljének tartják. Mindenről helyesen szól, s ráadásul a legtisztább és legszebb beszédforma az arab nyelvben. Az iszlámot Eickelman mégsem ortodoxnak nevezi, hanem inkább ortopraxiáról beszél, vagyis az iszlám közösségét olyannak véli, amely sokkal inkább a szokásokra és szertartásokra helyezi a hangsúlyt, a lezárt tanokhoz betű szerint való ragaszkodás helyett (Eickelman 1989: 262).

A szakirodalom feldolgozásában főként a Néprajzi Múzeum Könyvtárának és a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményének anyaga segített. Ezek részletes felsorolása a bibliográfiában található, valamint a dolgozatban folyamatosan hivatkozni fogok az adatok forrására.

Az elkészített interjúk kérdései a vallási élettel és szokásokkal voltak kapcsolatosak. Érdekes kutatási területnek bizonyult az a témakör, ami arra a kérdésre kereste a választ, hogy ha egy szíriai muzulmán idegen országba - jelen esetben Magyarországra - érkezik, hogyan sikerül beilleszkednie egy olyan számára új társadalomba, amely az ő kultúráját sok esetben nem ismeri. Kérdeztem őket alkalmazkodási stratégiáikról, arról, amit megtartottak eredeti szokásaikból, illetve amit átvettek új környezetükből. Érdekelt, hogy a magyarokkal való érintkezésükben mennyire idomultak a helyi szokásokhoz, amennyire ezt lehetőségeik (vallási és egyéb) engedték. Milyennek látják társadalmunkat, és hogyan határozzák meg helyüket benne? Mennyire akarnak és képesek asszimilálódni? Állnak-e honfitársaikkal szorosabb

kapcsolatban, mennyire alkotnak közösséget a magyarországi szíriaiak? Van-e társaságuknak magyar vagy más nemzetiségű tagja, ha igen milyen számban, és ha nem, akkor miért nem? A kérdésekre sikerült széles körben választ kapnom, de ezek leírását vagy elemzését nem a dolgozatban kívánom ismertetni. Kutatásaim során ugyanis a szíriaiak magyarországi helyzete mellett sokkal inkább az érdekelt, hogy otthoni környezetükben hogyan élnek. Kezdetben csak hipotézis, később igazolt tény lett előttem, hogy hazájukban teljesen más normáknak megfelelő az életvitelük, mely főként a család és lakóhelyük vallási közösségének hatására létrejött konformitás. Ennek az eredeti kultúrának megismerése volt számomra igazán fontos.

A szíriai arab muzulmánok antropológiai tanulmányozásában sokáig csak a szakirodalomra és adatközlőimtől szerzett anyagra tudtam támaszkodni. 1998. január-februárjában azonban sikerült egy másfél hónapos terepmunkára Szíriába utaznom. A terepmunka létrejötte főként az ELTE BTK Kulturális Antropológia Tanszéke által létrehozott alapítványnak volt köszönhető, ahová 1997. októberében pályázatot nyújtottam be, és munkatervemet elfogadván jelentős anyagi hozzájárulással támogattak. A Tanszéknek és azoknak is köszönettel tartozom, akik Szíriában segítették a munkámat.

A másfél hónapból 30 napot Damaszkuszban, két hetet pedig vidéken töltöttem. Megfigyeléseim tehát főleg a fővárosi életre irányultak de a falun eltöltött idő is nagyon sok megismeréssel, tapasztalattal gyarapított. Sőt, vidékről visszatérve Damaszkuszba sokkal inkább sikerült meglátnom mi az, ami tipikusan nagyvárosi és milyen különbségek vannak egy országon belül az egyes régiók között. Tartózkodásom különböző színhelyein mindig sikerült muzulmán családokkal kapcsolatba kerülni és, mint résztvevő megfigyelő közöttük élni. A kapcsolatfelvétel a fogadó családokkal részben már kiutazásom előtt megtörtént, de több helyre csak a kint adódott lehetőségképpen jutottam el. Így például nem szerepelt az előzetes munkatervemben a vidéki tartózkodás és a beduinok felkeresése sem, de mivel a lehetőség úgy hozta, hogy sikerült több helyre is eljutni, ezért úgy gondolom, feltétlenül élnem kellett ezzel.

Ezáltal tudtam hosszabb-rövidebb ideig betekintést nyerni a Szíriára jellemző három életmódba, amik pedig: a nagyvárosi, a vidéki és a sivatagi nomád. A terepmunkára szánt másfél hónap természetesen kevésnek bizonyult de egyetemi tanulmányaim miatt jelenleg erre volt csak lehetőségem. A rendelkezésre álló időt azonban igyekeztem maximálisan kihasználni és minél több anyagot gyűjteni. Kulturális antropológiai megfigyeléseimet a jövőben feltétlenül folytatni szándékozom Szíriában.

Jelen dolgozat az összegyűjtött anyagnak csak egy témakörét öleli fel, mely az interperszonális kapcsolatok alakulásával foglalkozik. A téma feldolgozása három oldalról megközelítve történt: *társas kapcsolatok a családban, barátok és idegenek között*. Megfigyeléseimet e három fejezetre lebontva csoportosítottam, mely fejezetek természetesen további alfejezeteket is tartalmaznak. Ezek a következők:

1. Család

- 1.1. Szülőkkel való kapcsolatok alakulása
- 1.2. Testvérek közötti viszony; rokonság
- 1.3. Házastársak kapcsolata és a gyereknevelés kérdése

2. Barátság kérdése

3. Idegenekkel szembeni viselkedés

- 3.1. A viselkedési normákról
- 3.2. Vendégszeretet
- 3.3. Egymás segítése

A terepmunka során alkalmazott módszerek:

- **RÉSZTVEVŐ MEGFIGYELÉS** az adott családokban: a családokról csak az általános információkat közlöm, személyüket adataik védelme érdekében nem nevezem meg. Az elsődlegesen megfigyelt család, akiknél damaszkuszi terepmunkámat végeztem, egy négy fős muzulmán család (férj, feleség és két fiú gyermek) akik noha külön lakásban éltek, de igen szoros kapcsolatban álltak a férfi nagycsaládjával, vagyis a szülőkkel, testvérekkel és azok családjával. Így résztvevő megfigyelésre e tágabb családi körben is lehetőség volt.

- **ALKALMAZKODÁS** a család vallási és egyéb szokásaihoz: pl. a böjt alatt a családtagok előtt nem étkeztem (tisztában voltak vele, hogy a böjtöt nem tartom - nem is várták ezt el tőlem - de mégis értékelték, hogy szokásaikat figyelembe veszem). A közös étkezéseknél megpróbáltam szintén alkalmazkodni, ha pl. a családtagok evőeszközt nem használtak, akkor én sem igényeltem azt. Kissé talán komikusan hangzik, de megállapíthatom, hogy az étkezési szokásaik átvételének nagyon nagy szerepe volt a kapcsolatok kialakításánál és a befogadásnál. Így aztán hamar rá kellett jönnöm, hogy ha tartani tudom vendéglátóim fogyasztási mennyiségét az étkezésnél, az igen örömdetes a számukra és már ezzel a „jó vendég” kategóriába kerülök. Ugyanis - mint arról később majd külön alfejezetben írok - a vendéglátást ők nagyon komolyan veszik mivel már a Korán is rendelkezett a vendégszeretet szükségességéről.

A családok nő tagjai otthonukon kívül szinte mindig kendőt viseltek, ezért ha a helyzet úgy kívánta, magam is viseltem azt. Ruházatom egyszerű volt és semmiképpen sem hivalkodó. Szíriai ismerőseim már itthon felhívták a figyelmemet arra, hogy a gyors és könnyebb alkalmazkodás érdekében fontos, hogy az öltözékem takarja minden egyéb testrészemet a kézfejen és az arcon kívül.⁵⁶ (Tekintettel a téli évszakra, ezt nem volt nehéz megoldani). Ennek ellenére elmondható - ahogy azt a fő adatközlő család tagjai is megfogalmazták: „Rám más szabályok vonatkoztak”. Ennek azonban véleményem szerint számos előnye voltak, melyek az információszerzés lehetőségeiben nyilvánultak meg. Személyes kapcsolatot tudtam kialakítani a nő és férfi tagokkal egyaránt.

- **SZEMÉLYEM MEGHATÁROZÁSA:** „Diáklány”-ként tartottak számon, aki az arab nyelvet tanulja és érdeklődik az iszlám iránt. Ezt néha „tesztelték” is, pl. Mohamed próféta életéről tettek fel nekem kérdéseket stb. Ez a tény erősítette az irántam érzett bizalmukat és szimpátiát. Azt hiszem ezzel a kulcsszóval egyben magyarázatot is kaptak arra a bennük felmerülő kérdésre, hogy miért érkezik egy nő - ráadásul egyedül - Szíriába. Tudományos célokat is gyakorta próbáltam elmagyarázni, de érzésem szerint ebből sokan (főleg a falusi emberek) csak annyit konstatáltak, hogy bizonyára hamarosan én is muszlim leszek. Ebbéli reményüket többen ki is fejezték.

- **INTERJÚK KÉSZÍTÉSE:** Interjúim kétféle módon készültek: egyrészt előre megbeszélt témával és kérdésekkel, diktafonnal rögzített interjúk. Másrészt pedig kötetlen beszélgetésekből kialakult interjúk, melyek csak később (emlékezetből) kerültek lejegyzésre. Ez utóbbi változat volt a gyakoribb.

⁵⁶ Ezt a tanácsot igyekeztem megtartani, és hogy ez tényleg fontos volt, azt a következő eset is példázza: Egy alkalommal az egyik faluban a ház előtt álldogáló fellah asszonyok megszólítottak. Beszélgetni kezdtünk és rövidesen kijött a házigazda is. Én akkor éppen nem viseltem kendőt, ami szemmel láthatóan zavarta a férfit. Meginvitált a házába, de felszólított, hogy kössöm be a fejemet. Vidéken tehát különösen ügyelni kellett a viseletemre, hogy az e fajta szituációkat elkerüljem. Damaszkuszban ezzel ellentétben nem volt arra példa, hogy bárki is szólt volna rám, ha nem volt rajtam kendő. Ott ugyanis már hozzászórtak az ilyesmihez a turisták láttán. Kivételt jelentett a mecsetek látogatása, ott az idegeneknek is be kellett öltözniük az erre a célra rendszeresített fekete vagy barna színű csadorba.

- FOTÓVAL TÖRTÉNŐ DOKUMENTÁLÁS: Kutatási témámat igyekeztem fotókkal megeleveníteni amennyire ez lehetséges volt. Fekete-fehér és színesfilmet egyaránt használtam. Körülbelül kettőszáz fotó készült, melyekből válogatva képmellékletet is csatolok a szigorlati dolgozathoz. Általában nem volt akadálya annak, hogy fényképezzek és többen kérték, hogy küldjek a már elkészült fényképekből, amit természetesen meg is tettem.

- RÉSZLETES TEREPMUNKANAPLÓ VEZETÉSE: A terepmunkanapló írása általában a késő esti órákra maradt, a napi program gyakori zsúfoltsága miatt. Ramadan idején amikor a vacsora utáni tévézés és beszélgetések hajnal háromig is eltarthattak, általában másnap reggel került sor erre. Naplóm szerkezete: még elutazásom előtt készítettem egy munkaterv vázlatot, melyben pontokba szedve szerepeltek a különböző kérdéskörök, fejezetek, amik megválaszolásra vártak. A naponta lejegyzett adatok e szerint lettek beszámozva, hogy a későbbi (ittthoni) anyagfeldolgozást ezzel megkönnyítsem.

Szíriáról röviden

Szíria közel-keleti ország, az Arab-félszigeten fekszik. Szomszédos országai Törökország, Irak, Jordánia, Libanon és Izrael. Területe 185 180 négyzetkilométer. Lakossága (1992) 13 millió, ami 2000-re várhatóan 17 millióra növekszik. A születéskor várható élettartam a férfiaknál 65 év, a nőknél 69 év, ez mindkét esetben meghaladja a világátlagot (64 ill. 65 év). A népsűrűség 1992-ben 70,0 fő/ négyzetkilométer volt, ami 2000-re 90,7 főre növekszik (Officina 1994:440).

Az arab nemzetiségűek aránya 89%, a kurdoké 8%. Szunnita a lakosság 75%-a, alavita 11%, keresztény 10%, drúz 3%. Több mint 600 ezer hívő végezte el a zárandoklatot húsz év alatt.

Átlagos gyerekszám 1985 és 1990 között 7,4 volt. A férfiak átlagosan 26,4, a nők 22,1 éves korukban házasodtak. Ezer házasságra pedig 70 válás. Száz írástudó férfira 60 írástudó nő jut. A nők parlamenti részvételi aránya 9,2%-os. 1990-ben a lakosság több mint fele város lakó volt (míg 1950-ben kevesebb, mint a harmada). A városi lakosság csaknem negyede a fővárosban, Damaszkuszban lakik (1 343 000 fő). Nagyobb városai: Aleppo, Homsz, Hama, Latakia, Al-Kamisli, Ar-Rakkah. Az 1980-as évek végén 350 ezer külföldi élt Szíriában, közülük 336 ezer arab s ezek közül 260 ezer palesztin. 350 ezer szíriai hagyta el az országot, közülük 300 ezer arab országokban él, főleg Szaúd-Arábiában, amelynek aktív lakossága 11%-át teszik ki a szíriai munkavállalók, s akik évente, az 1980-as évek végén csaknem 300 millió dollárt küldtek Szíriába (Benke é.n.:423.).

Az iskolás korú lakosság (6-17 év) 1990-ben 4 243 000 fő volt. A 15 évnél idősebb emberek közül analfabéta volt a férfiaknál 47,8%, a nőknél 68,9%. Az elemi iskolázottsági szint 100%, 100 fiúra 85 lány jut. A tanítás a közoktatás minden fokán ingyenes. A kötelező tanulmányi idő hat év. A hatosztályos elemi után a gyerekek 2x3 éves középiskolában, vagy három éves középiskola után szakiskolákban folytatják tanulmányaikat (Földes 1967:244.).

1. FEJEZET: A CSALÁDI KAPCSOLATOK

„... az ember természettől fogva inkább páros életet élő, mint városállamalkotó lény, annyival inkább, amennyire a család korábbi és szükségszerűbb, mint a városállam, s az utódok létrehozása sokkal inkább közös vonása az élőlényeknek, mint bármi más”.

(Arisztotelész: Nikomakhoszi Etika)

Mint ahogy azt már Arisztotelész is leírta a Kr.e. 4. században, az ember társas lény és arra teremtett, hogy ne egyedül, hanem közösségben, azaz társas kapcsolatokban éljen, és szaporodásával a létfenntartást biztosítsa. Ennek a közösségi életnek az alapegysége a család. Fontos tisztázni, hogy mit nevezünk általános értelemben vett családnak. A család gazdasági egységet alkotó egyének csoportja, akik vérségi kapcsolatok, házasság vagy örökbefogadás révén kötődnek egymáshoz. A család felnőtt tagjai felelősek a gyermekek felneveléséért. Bár minden ismert társadalomban találunk valamilyen családrendszert, a családi kapcsolatok jellege igen nagy változatosságot mutat. A modern társadalmakban a család uralkodó formája a nukleáris család (feleségből, férjből /vagy egyikükből/, illetve az eltartott gyerekekből álló családi csoport) de gyakran megtalálhatjuk a kiterjesztett család valamilyen típusát is (Giddens 1995:685). Szíriában - mint azt már fentebb említettem - a nagycsaládok a leggyakoribbak, vagyis a szülők, nagyszülők, gyermekek együtt élnek.

1.1. A szülőkkel való kapcsolatok alakulása

A vizsgált családokban rendkívül szoros kapcsolattartást tapasztaltam a férfiak szüleivel. A damaszkuszi család, akikkel kapcsolatban álltam, noha külön lakásban élt a nagycsaládtól, a velük való érintkezés szinte mindennapos volt. Hétvégén (ami Szíriában a csütörtök és péntek) mondhatni kötelező programnak számított a szülők látogatása és a testvérekkel történő találkozás. A lánytestvérek persze férjeik családjában voltak, ugyanis ha egy nő férjhez megy, attól kezdve már férje családjához tartozik és annak szüleiről köteles gondoskodni. Ez persze nem zárja ki saját szülei látogatását, de nem ez a jellemző. Ennek értelmében azt hiszem, nevezhető a szíriai családrendszer patrilokálisnak, ugyanis a feleségtől általában elvárják, hogy közel éljen a férj szüleivel. Az általam vizsgált esetek kivétel nélkül példaként szolgáltak e megállapítás alátámasztására.

Az idős szülők szinte soha nem élnek egyedül, általában a legidősebb fiúgyermek marad velük egy házban (akár saját családjával is), de sokszor több család és generáció is együtt él. Éppen ezért nagyon jellemző Szíria-szerte (Damaszkuszban éppúgy, mint vidéken) a több emeletes családi házak építése. Ahogy megnősül valamelyik fiú a családból, felhúznak egy szintet a házra. Ha a másik is megnősül, akkor jöhet a következő szint. Általában három-négy emeletig mennek így el. Tehát az alsó szinten élnek a szülők, feljebb pedig az ifjabb generációk. Befejezett, tetővel ellátott házat így ritkán építenek, abból a megfontolásból, hogy ki tudja mikor lesz szükség még egy emeletre. Építkezésüknek van egy másik jellemző formája, amely szintén a nagycsalád együttélésének lehetőségére koncentrál. Ez inkább vidéken jellemző: egy közös udvarra nyílik több kis ház, körben elhelyezkedve. Mindkét példát jelzés-értékűnek tartom arra vonatkozóan, hogy a nagycsalád együttélésének milyen fontos szerepe van. Az *összetartozás* igénye nagyon erős a muzulmánoknál.

Érdekes volt megfigyelni az apa központi helyét a családi körben. Több családnál is tapasztaltam, hogy a családtagok szinte körbeülik a családfőt, akinek jobbán természetesen a mama volt. Canaan tanulmányának legelső mondatában leszögezi: „A családban a férfi a vezető személy”. Ő rendelkezik a családot érintő legfontosabb kérdésekről, amit a többieknek követni kell. Az apa halála esetén a legidősebb fia veszi át a hatalmat. Ha ő még túl fiatal, akkor a család legidősebb férfi tagja lép a helyére. Így volt ez a bibliai időkben is - állapítja meg Canaan (Canaan 1960: 3). A férfi vezető szerepe véleményem szerint nem mindig érvényesül. Több olyan vitás kérdésnél jelen voltam a családban, amikor a nő akarata volt a döntő. Ha pl. a gyerekekről volt szó és velük kapcsolatban kellett valamiről döntenet, akkor hiába volt az apa más állásponton, mégis az anya határozata érvényesült. A férfi elismerte, hogy „az anyjuk mégiscsak jobban tudja, hogy a gyerekeknek mi a jó”. Más esetekben is megfigyelhető a nők határozatának elsőbbsége. Egy interjúalanyom elmondta, hogy párjának megválasztásakor fontos volt, hogy leendő felesége a szülei számára is szimpatikus legyen és beleegyezésüket adják a házasságba. Ez feltétele volt a házasság létrejöttének. Azt, hogy a menyjelölt megfelel-e a család elvárásainak, a fiú anyjának volt joga eldönteni. Az apa véleménye ez esetben másodlagos volt. A meny - ha a férfi szüleivel egy háztartásban élnek - az anyósával mindennapos kapcsolatba kerül. Együtt járnak bevásárolni és a mecsetbe imádkozni. A megkérdezettek mind nagyon fontosnak tartották a szülőkkel szembeni tiszteletteljes és gondoskodó viselkedést. A családokban magam is tapasztalhattam ezt. A szülők üdvözlése a következő külső jegyekben nyilvánult meg: apa és fia esetében a kézfogás és arccsók volt jellemző, míg a fiúk édesanyjukat az egyik családban kézcsókkal üdvözölték, valamint a mama megcsókolt kezét háromszor a homlokukhoz emelték.

A szülők szeretete az iszlámban, mint kötelezettség is szerepel: isteni parancs, hogy a gyermek nem lehet szülei bánatának okozója. Másodszor a szülők sem árthatnak gyermekeiknek. A gyerekekről való jó gondoskodás az iszlám egyik legszigorúbban előírt cselekedete. A Próféta szerette a gyerekeket és ezt a szokását átadta a muszlim közösségnek is. Figyelmet kell fordítani a lelki jólétükre, nevelési, tanulási szükségleteikre. Elsőrendű kérdés a gyermekek jólétéért való felelősség. A Próféta szerint a hetedik napon egy jó és kedves nevet kell adni a gyermeknek és a haját le kell borotválni ami az egészséges fejlődéshez kell. Ez egy ünnepi alkalom, amit örömmel és jótékonysággal kell megünnepelni. Ha felnevelésük szülei révén nem biztosított (pl. halálozás esetén) akkor a legközelebbi családtagokat, rokonokat terheli a felelősség a gyermek jólétéért, és ezt a kötelességüket be is kell tartani (Abdulati 1995: 163-165). Az iszlám szerint ugyanis mindenkinek családban kell nevelkednie, ezért nincsenek árvaházak sem. (Megjegyzem árvaházzal ugyan találkoztam Szíriában, de muzulmán kísérőm felhívta a figyelmemet rá, hogy az „keresztény létesítmény”, és az ő számukra tiltott ez a fajta intézmény).

A Korán összegzi az *ihszan* fogalmát, ami pontosan jelöli mindazt, ami helyes, jó és szép. Az *ihszan* a beleegyezés problémájára is kiterjed. A szülőknek joguk van engedelmisséget várni gyermeküktől, cserébe azért, amit értük tettek. Azonban ha a szülők „helytelent” követelnek, akkor az engedetlenség igazságos és szükségszerű. Ez a fogalom kitér a szülőkkel való viszonyra is, melynek leglényegesebb része a következő: a gyermekek felelősek a szülők eltartásáért (Abdulati 1977: 212). A szülőkről való gondoskodás általában a legidősebb fiúgyermek kötelessége. Egy Pécssett végzett orvos férfi az interjú során elmondta, hogy a diploma megszerzése után is szívesen maradt volna Magyarországon és életét hosszú távon is itt képzelte el. Ám szülei már idősek és kötelességének tartotta, hogy visszatérjen Szíriába, és segítse őket, amiben csak lehet. Nősülése után, leendő családjával is a szülői házban szándékozik maradni, mert szerinte szüksége van szüleinek a közelségére, másrésről pedig - mint legidősebb fiú - kötelessége is ezt tennie.

A családtagok közötti összetartás az élet más területein is megnyilvánul. Jellemző ez úgy az ünnepnapokra, mint a hétköznapiakra is. Összetartja a családot a közös munka is. Gyakori, hogy az apa és fiai közös vállalkozást vezetnek, ahol a közvetlen kollégák is általában rokonok. A damaszkuszi családom férfi tagjai közül többen annál a cégnél dolgoztak, melyet apjuk hozott létre. Nemcsak a testvérek vettek részt a munkában, hanem azok sógorai és más egyéb rokonaik is.

Meg kell még említeni a névadási szokásokat, melyeknél a következő szempontok érvényesülnek: *A)* Fontos, hogy a nagyszülők nevét legalább egy-egy unoka örökölje. *B)* Minden férfit és nőt miután megszületik első fiúgyermek, új néven kezdenek el hívni a korábbi keresztnévük helyett: „Amer apja” vagy „Amer anyja” nevet kapják meg, ha a kisfiút az Amer névre keresztelték. Hangsúlyozom, ez csak abban az esetben érvényes, ha fiúgyermek születik. Ha az elsőszülött lány, akkor a szülők megnevezése nem változik, hanem várnak ezzel addig, amíg fiú nem születik. Megkérdeztem a damaszkuszi családfőt, hogy ha nem született volna fia csak lánya, akkor a lányáról is elnevezték volna? A válasza a következő volt: „Öregkoromban hívhattak volna, például, Abu Lejlának (Lejla apja) ha csakugyan nem születik fiam. Ám ez elég nagy szégyen lett volna”. A névadásról még megjegyezném, hogy mindenki viseli saját keresztnévén kívül még az apja nevét is, olyan formában, hogy az „Ali fia” vagy „Ali lánya” elnevezést kapja, ha az apát éppen Alinak hívják. Ily módon tehát, ha egy férfi önmagát pontosan meg akarja nevezni, akkor három nevet használ, pl.: Muhammad Kemal (család és keresztnéve), Ali fia, Amer apja.

1.2. Testvérek közötti viszony; rokonság

A testvéri viszony tanulmányozásánál leginkább a férfiak közötti kapcsolatot tudtam megfigyelni, mivel - mint azt már korábban említettem - egy nő a házasságkötése után többnyire elszakad a szülői háztól, ezáltal testvéreitől is. Az elszakadást persze nem a szó szoros értelmében kell venni, de sokkal inkább már a férje családjához tartozik, ezért is neveztem a szíriai családrendszert patrilokálisnak.

A damaszkuszi család esetében a férfinak hat testvére volt (három fiú és három lány), közülük két bátyjával állt mindennapi kapcsolatban, mivel közös családi vállalkozásban dolgoztak. A vezető szerep a munkában a legidősebb testvérre esett. (Édesapjuk már nem dolgozott, de a céget egykor ő alapította.) A férfiak viszonya egymáshoz közvetlen volt, állításuk szerint kiegészítették egymást a munkában, mert mindegyiküknek máshoz volt érzéke. A hétvégét és az ünnepnapokat is általában együtt töltötték a szülői háztól (a legidősebb testvér és családja együtt lakott szüleivel, a többiek külön háztartásban éltek, de Damaszkuszban belül is közel laktak egymáshoz) vagy valamelyikük otthonában. Ilyenkor közösen ebédeltek és a késő esti órákig együtt maradtak. Viszonyukat jellemzi továbbá, hogy ha segítségre szorultak, akkor elsődlegesen egymásra számítottak, de ketten a barátaikat is megemlézték, mint olyan személyeket, akikre feltétlenül számítani lehet.

A vidéki családban a férfi szintén főleg fiútestvéreivel állt kapcsolatban, igaz lánytestvérei közül ketten is a faluban éltek. Az ő életmódja meglehetősen eltért rokonságától. Nagycsaládja földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, mint a faluban általában mindenki. (A falu az Eufrátesz folyó közelében terült el, így természeti adottságai kedvezőek voltak a mezőgazdasági tevékenységhez). Ellenben ő a falutól 10 km-re eső városban dolgozott és egy külföldi cég alkalmazásában állt. Másága több külső jegyben is megnyilvánult. Fivérei tradicionális öltözéke (*kúfia*, *galábia*) megfelelt a helyi viseletnek, míg az ő ruházata (farmer és garbó) a faluban kirívónak számított. Testvéreit ez azonban, meglátásom szerint, nem zavarta, tudomásul vették, hogy „neki ilyen a munkája”. Feleségeik öltözéke idomul férjükéhez és életmódjukat is erősen tükrözi. A földműves férfi feleségének a

munkából komoly részt kell vállalnia, dolgozott úgy a földeken, mint a ház körüli állatállomány ellátásánál. A másik férfi feleségének ezzel szemben csak a háztartás vezetése és a négy gyermek nevelése volt a feladata. Ők jobb anyagi körülmények között éltek, a családfő keresete itt magasabb, mint a másik család jövedelme. Életszínvonaluk minősége lakberendezésükben is megmutatkozott. A városban dolgozó férj házában a hagyományos arab vendégszobán kívül még egy modern, az európai vendégek (a férfi kollégái) számára kialakított fogadószoba is volt. A lakások tárgyi felszereltsége szintén nagy különbséget mutatott. Ennek ellenére a fivérek közötti kapcsolattartás szoros, rendszeres és gyakori volt. Beszélgetéseik során általában az őket közösen érintő kérdésekről volt szó, illetve a két földműves testvér (ők és családjaik egy háztartásban éltek) gazdasági ügyeiről, problémáiról, amit a harmadik nagy gonddal kísért figyelemmel és segíteni próbált a megoldások keresésében.

Általában minden család közelében élnek rokonok, ez lehet azonos házban, utcában, faluban vagy városban. Saját adataim nincsenek arra vonatkozóan, hogy egy-egy általam vizsgált családnak pontosan hány rokona élt közeli vagy közvetlen környezetében, de egy szíriai faluról készült etnográfiai tanulmány számszerű adatokat is közöl erre vonatkozóan. Louise E. Sweet Tell Toqaanban végzett felmérései szerint a faluban szinte mindenkinek volt vér-rokona. Tíz ember volt mindössze a faluban, akiknek nem volt semmilyen vér szerinti hozzátartozója, ők pedig a tanító, öt mezőgazdasági munkás, három gyermektelen asszony (ők másik falvakból jöttek ide) és egy gyengeelméjű asszony voltak. A leszármazást patrilineálisnak tekintik. A vagyon öröklését, a hatalom gyakorlását, a gazdasági segítséget és védelmet, a lakhely biztosítását az apai kapcsolat határozza meg (Sweet 1960: 163).

Érdekes megjegyezni, hogy a „rokonság” szó az arab nyelvben a „könyörület, irgalom” szó tövéből fakad (*rahim*). Ennek megfelelően a muszlimok számára szintén vallási előírás, hogy a rokonokkal való bánásmód a lehető legkedvezőbb legyen, még akkor is, ha ők ezt nem viszonyozzák (ld. Korán 2: 177; 4: 36; 16: 90; 17: 23).

1.3. Házastársak kapcsolata és a gyermeknevelés kérdése

„Ha féltek, hogy nem tudtok méltányosan bánni a női árvákkal, akkor házasodjatok meg néktek tetsző nőkkel: kettesével, hármasával, négyesével! Ám ha féltek, hogy nem tudtok igazságosak lenni egyszerre többhöz, akkor vegyetek feleségül csak egyet, vagy elégedjete meg azzal, ami rabszolganőt jobbotok birtokol. Ezzel tudjátok leginkább elkerülni, hogy igazságtalanul cselekedjete” (Korán 4: 3). Ez a Korán-fejezet az Uhud-csata után nyilatkoztatott ki, amikor is rengeteg muszlim halt meg, és árvák, özvegyek sora maradt egyedül, akikről a muszlim túlélőknek kellett gondoskodni. A házasság egy módja volt az árvákról és özvegyekről való gondoskodásnak. A Korán azért adta ezt a lehetőséget, hogy így védje az árvák jogait és megakadályozza az igazságtalan bánásmódot velük szemben. Ennek ellenére már az iszlám előtti időkben is gyakoroltak poligámiát az itt élők (Cahen 1989: 137-139).

Az iszlám esetében, ha poligámiáról van szó, csakis poliginiáról beszélhetünk, vagyis a házasság olyan formájáról, amelyben a férjnek egyszerre két vagy több felesége lehet. Az iszlámban maximálisan négy felesége lehet egy férfinak, de ez szigorú feltételekhez van kötve. Mint azt a fenti Korán-idézet is kimondja, csak akkor engedhet meg magának egy férfi egyszerre több feleséget, ha azoknak egyforma jogokat tud biztosítani és megfelelő jólétben tudja őket tartani. A többnejűség napjainkban egyre ritkább, ami főként az anyagiak hiányával magyarázható. Szíriai tartózkodásom alatt két esetben találkoztam olyan férfival, akinek több felesége volt. Mindketten beduinok voltak, akik a sivatagban éltek és juhok tartásával foglalkoztak. Az egyik férfinak kettő, a másiknak három felesége volt. Az utóbbi többszöri nősülését azzal indokolta, hogy rengeteg a munka és szüksége van minél több dolgos kézre.

Mivelhogy a munkát még három feleségével együtt sem győzte, ezért szándékában állt a közeljövőben egy negyedik - s egyben utolsó - asszonyt is a házhoz hozni.

Az itthon megkérdezett szíriaiak közül egy ember édesapja él poligíniában, a következő okokból: interjúalanyom még gyerek volt, amikor szülei házassága különböző okokból tönkrement. A szülők eldöntötték, hogy nem kívánnak a továbbiakban együtt élni, ám a válás mégsem volt kedvező megoldás számukra. Ugyanis, ha egy férfi törvényesen elszakad feleségétől, attól kezdve idegen nő lesz számára gyermekei édesanyja, vagyis az érintkezésük semmilyen formája sem lett volna megengedett. Ez pedig akadályozta volna az apát a gyermekeivel való kapcsolattartásban. Ezért döntöttek a szülők úgy, hogy noha külön élnek, de a válást mégsem mondják ki. A férfi néhány évvel később újra megnősült, ezért került a poligínia kategóriájába.

A házasság akkor válik érvényessé, amikor a vőlegény és menyasszony apja aláírják a szerződést, vagyis az *aqd*-ot. Általában a szerződés azt rögzíti, hogy mennyit fizet a vőlegény a menyasszonyért, és a későbbiekben, ha úgy határoz, hogy elválik tőle, mennyit kell még fizetnie. A jól megírt *aqd* biztosítja a nő munkavállalási és tanulási jogát és kibővíti a válás lehetőségeit, amelyeket a *sarí*a törvénye igencsak korlátoz. Manapság sok nő egészíti ki az *eszmá*-nak nevezett záradékkal, ami a nő számára, ha úgy kívánja, biztosítja a váláshoz való jogot. Mások egy szűkebb tartalmú megkötést írnak hozzá, vagyis azt, hogy joguk van a váláshoz, ha a férj valaha úgy határoz, hogy második feleséget hoz a házhoz (Brooks 1996: 65).

A házastárs kiválasztásában a szülők szerepe mind a mai napig nagy. Szíria szerte gyakoriak a rokonházasságok. Ilyen esetekben egy muzulmán lány elsőszámú férj-jelöltje édesapja fivérének a fia, ha nincs ilyen, akkor a legközelebbi fiúrokona. Az első jog tehát az apai unokatestvéré. Neki kevesebbet is kell fizetnie menyasszonyáért, mint egy távolabbi rokonnak vagy idegennek. Máig vannak olyan családok, ahol csak ilyen házasságok képzelhetők el (Kremer 1879: 12). Meg kell azt is említeni, hogy az értelmiségi fiatalok körében egyre nagyobb lehetőség nyílik az ismerkedésre. Az egyetemek előadásait fiúk és lányok közösen hallgathatják, és a diákok száma egyre növekszik. Készítettem interjút egy olyan fiatal párral, akik az egyetemen ismerkedtek meg és döntöttek el, hogy házasságot kötnek. A szülők beleegyezése természetesen itt is szükséges volt. (A megfigyelt családok mindegyikében volt példa rokonházasságra).

A damaszkuszi család házastársi kapcsolatáról a következőket jegyeztem fel terepmunka-naplómba: a házastársak beszédtemáját meglehetősen szűk körűnek tapasztaltam. Örökös téma volt azonban a két gyermek: iskolai teljesítményük, betegség esetén az állapotuk stb. Ezenkívül mindennap megbeszélték, hogy mit vegyen a férfi másnap a piacon, ugyanis ő volt a bevásárló. (Elmondása szerint azért vállalta magára ezt a szerepet, mert nem szeretné, ha felesége egyedül az utcára menne, amíg ő dolgozik. Az asszonynak így csak egyetlen esetben kellett a házból kimennie: amikor a tejes embert várta, aki délelőtt érkezett hetente kétszer-háromszor). Beszéltek még a többi családtagról: ha valakivel történt valami azt mindig tudatták egymással, akármelyikük volt a hírszerző. Már hét közepén téma volt, hogy hétvégén kihez fognak menni, ha pedig ők voltak a vendégvárók, akkor különösen.

Érdekesebb inkább az, hogy miről nem beszéltek. Egyszer sem hallottam, hogy a férfi hazahozta volna problémáit és megbeszélte volna azt feleségével. Az asszony jóformán azt sem tudta, hogy férje mivel foglalkozik. Pedig családi vállalkozásban dolgozott. A telephelyen és az irodában sem járt még. Miértemre azt felelte, hogy a férje bizonyára nem szívesen venné, ha a munkások meglátnák a „főnök feleségét”. (Megjegyzem, hogy nekem, mint vendégnek már az első héten megmutatta a munkahelyet, vagyis fontosnak tartotta, hogy megismertessen azzal, amivel családja foglalkozik.)

Az asszonynak munkahelye nem volt, a házastársak úgy vélték, hogy erre nincs szükség, mivel a férj keresete elegendő volt a tisztességes megélhetéshez. Így az ő feladata a háztartás vezetése és a gyermekek nevelése volt. Ez utóbbiban a férj is igyekezett kivenni a részét. A munkából való hazatérése után nap, mint nap foglalkozott gyermekeivel. A nagyobbik fiú iskolai teljesítményét folyamatosan figyelemmel kísérte, minden eredményéről tudott. Ha valamelyik gyerek megbetegedett, az apa vitte orvoshoz. Étkezésnél ő ült kisebbik fia mellett és figyelte, hogy rendesen eszik-e. Ennek ellenére édesanyjuk volt az, aki több időt töltött gyermekeivel.

Vidéken szintén főként az asszonyokra van bízva a gyerekek felügyelete. Azokat a kicsiket, akik még nem járnak iskolába, mindig magukkal viszik, még akkor is, ha a mecsetbe mennek imádkozni. Vidéki asszonyok gyermeküket a hátukra teszik egy erre a célra használatos zsákba, vagy a karukon tartják (esetleg mindkettő).

Nagyon fontosnak tartják, hogy fiúgyermek legyen a családban. Ennek szerepéről már a névadási szokások tárgyalásánál is esett szó. Az apák büszkeségei a fiaik. De hogy ez nem minden esetben igaz, azt mutatja a következő eset is: megkérdeztem egy négy gyermekes családapát - akinek csak a keresztnévét tudtam - hogy mi az ő gyermeke után kapott neve:

- „Maner apja” - válaszolta.

- De hát a Maner az lánynév - mondtam.

- Igen, de ő az elsőszülött gyermekem, ezért hívnak így.

- És hogy hívják a legidősebb fiadat?

- Mohamednek.

- Akkor a te neved „Mohamed apja” (Abu Muhammad) kellene, hogy legyen, nem?

- Az általános szokások szerint igen, de én a lányom nevét használom, mert büszke vagyok rá.

Később elmondta, hogy a kislány nagyon jó tanuló és sokkal tehetségesebbnek tartja őt, mint fiúgyermekét. Amikor ennél a családnál voltam magam is láthattam, mennyire ragaszkodik a lányához. Nem is a fiait mutatta be elsőként nekem, hanem Manert. És ha segítségre volt szüksége vagy kért valamit, akkor is a lányt hívta.

Azonban ha egy apának egyáltalán nincs fia, az szinte szégyennek számít, mint ahogy azt a damaszkuszi családfő is említette. Kérdezték tőlem egy családban, hogy hány testvérem van. Mondtam, hogy egy lány.

- Nincs apádnak fia ??? - jött a kérdés.

- Nincs, két lánya van - válaszoltam.

Arcukon őszinte sajnálat fejeződött ki, és mondhatni részvéttel fogadták ezt az információt. Mintha csak ezt gondolták volna: „Szegény ember, még fia sincs...”.

A gyermektelenség következményeit régebben és most is sokkal nehezebb elviselnie a nőnek, mint a férfinak, mert csak a poligínia tudja a helyzetet megmenteni. Még ma is gyakran hallani arról akinek nincs gyermeke: „*Allah bidduh yihrib bétuh*” - „Isten el akarja pusztítani a házat” (Canaan 1960: 4). A „fia valakinek” (*ibn*) szó az arabban ugyanabból a szótőből származik, mint az „építeni” ige, mivel a ház csak a gyermekek révén épül fel. Azt a kifejezést, hogy „*bétuh haráb*” - „a háza tönkrement” általában olyan házakra használják, ahol nincs gyermek vagy csak lányok vannak.

2. FEJEZET: BARÁTSÁG KÉRDÉSE

Nagyon fontos szerepe van a barátoknak mind a nők mind a férfiak esetében. Leginkább velük beszélük meg gondjainkat, problémáinkat. A damaszkuszi házaspár nem élt közös társasági életet, a családlátogatáson kívül együtt nem jártak el. Meg volt a maguk társasági köre. Egyetlen házaspárral jártak csak viszonylag rendszeresen össze, a két férfi volt barát. E két család olyan közeli viszonyban állt egymással, hogy az asszonyok beszélgettek egymás férjével, és ami még fontos: a kendőt ilyenkor egyikük sem viselte. Hogy könnyebb legyen megítélni, miért emeltem ezt ki ennyire, íme egy másik példa: szintén Damaszkuszban mesélte egy férfi ismerősöm, hogy a legjobb barátja felesége is csak az ajtó mögül hajlandó beszélni vele, vagyis egyáltalán nem láthatja.

A férfi számára a barát helyettesíti mindazt, amit asszonyával nem tehet meg. Így a barátjával sétál kézenfogva, karöltve vagy átkarolva az utcán. Vele jár kávéházba és vele pipázik. Míg házastársukkal szemben nyilvánosság előtt nincs helye az érzelmek kimutatásának, addig a baráttal szemben fokozottan megteszik azt. A baráti kézfogás gyakori formája, hogy jobb kezüket először megcsókolják, majd a szívükhöz emelik (miután megtörtént a kézfogás). Szórakozásuk színhelye általában a kávéház, ahol akár másfél órán keresztül vízpipáznak és teát vagy kávéat isznak. A piacon kizárólag férfiak árulnak és alkudoznak, szívesen kötik össze a kellemest a hasznossal: standjuk mellett dohányzásra és teázásra alkalmas helyiséget alakítanak ki, ahol szívesen látják vendégül barátaikat vagy az érdeklődő turistákat.

A nők társasági élete többnyire a szomszédnőkre és azokra az asszonyokra korlátozódik, akikkel a mecsetben találkozik (feltéve, ha jár mecsetbe). Akár fél napot is eltöltenek a mecsetben, viszik a kisgyerekeket magukkal, szőnyeget és élelmet is. A mecset tehát egy élettér számukra, nemcsak az ima helyéül szolgál.

3. FEJEZET: IDEGENEKEL SZEMBENI VISELKEDÉS

3.1. A viselkedési normákról

Az egyes személyek társadalmi viselkedésének és a különböző személyek közötti társadalmi kapcsolatoknak a szisztematikus rögzítése szorosan összefonódik a fizikai elhelyezkedésre és a társadalmi térre vonatkozó megfigyelésekkel. Megfigyeléseimnek így volt egy proxemikai oldala is, amikor az emberek egymáshoz való viszonylagos közelségét vagy távolságát tanulmányoztam különböző szituációkban. Edward T. Hall szerint az a tér, amellyel az emberek különböző helyzetekben, bizonyos távolságban tartják magukat más emberektől, rendkívül beszédes, olyannyira, hogy az erre irányuló megfigyelések eredményei köteteket is megtölthetnének (Borsányi 1988: 62). Mint azt már a fentiekben is említettem, a barátok közötti szoros kapcsolat a két ember közötti kis távolságból is kikövetkeztethető. Az idegenekkel szemben szintén nem jellemző a távolságtartás, viselkedésük barátságos és segítőkész.

3.2. Vendégszeretet

A vendég érkezését örömmel fogják fel, legyen az ismerős vagy ismeretlen. Hogy mennyire fel vannak készülve a vendégfogadásra, azt mutatja az is, hogy mindenki, aki ezt anyagilag megteheti, berendez a lakásában egy vendégszobát, amit csak erre a célra használ. A szoba a következőképpen néz ki: végig szőnyeggel van leborítva, akár több réteggel is. Cipővel ide nem mennek be, azt az ajtó előtt leveszik. A fal mentén végig párnákat helyeznek el. Egy párnasor van a földön, egy pedig a falnak támasztva, amiket gyakran még újra leterítenek szőnyeggel. 4-5 párnából könyökölt is csinálnak. Ülve, fekve vagy félig fekvő helyzetben helyezkednek el rajta. A falon képek vannak, általában díszes feliratokkal (pl. „Nincs más isten csak Allah, és Mohamed az ő prófétája...”). Télen a szoba közepére egy olajkályhát is beállítanak. Egyéb bútorzata lehet a szobának, de nem jellemző.

A vendéget süteménnyel, teával vagy kávéval kínálják, de megkérdezik azt is, hogy evett-e. A kávé kínálásánál két móddal találkoztam: az egyik, amikor mindenkinek saját csészébe kiadagolják és tálcáról kínálják. A másik esetben a családfő behoz egy kancsó kávé és egy darab csészét. Az a szokás, hogy először magának tölt egy keveset, megissza azt, majd újra tölt és átnyújtja először a vendégnek. Miután az is megitta, tölt egyenként mindenkinek. Az egyetlen csésze így körbejár a szobában a résztvevők között, esetenként három kört is megtéve. Egyszerre csak kis adagot önt ki, amit illik hamar kiinni és továbbadni a csészét. A vendég részéről illik mindent elfogadni és semmit sem visszautasítani. Sértésnek számít, ha egy kínált dolgot nem fogadunk el. Evés előtt távozni pedig a legnagyobb udvariatlanság, hiszen akkor azt feltételezzük a házigazdáról, hogy nem tud minket vendégül látni, ami pedig sértésnek számít. Szokás a távozó vendéget megajándékozni. Általában cukorkát tesznek a kezébe, de kaptam rózsafüzért és szekrényből kivett kombinét is...

Az arabok vendégszeretetét a régi költemények a legszebb tulajdonságok között dicsőítik. A régi mondák szólnak egyes törzsek vendégszerető főnökeiről, akik éjjelente tüzet raktak sátruk közelében, hogy a sötétben tévelygő vándor messziről láthassa és nyugalommal betérhessen hozzájuk (Goldziher 1980: 234).

3.3. Egymás segítése

Ebben az alfejezetben elsőként a szomszédi kapcsolatokra szeretnék kitérni. A szomszédok helyzete nagyon fontos az iszlámban, és több privilégiumot is élveznek. A Korán erre vonatkozó tanítása alapján Mohamed próféta azt mondta, hogy senki sem igazhívő addig, amíg szomszédai nem érzik magukat biztonságban és védelemben felőle. És senki sem igazhívő addig, amíg szomszédja éhesen tölti az éjszakát, míg ő jóllakottan alszik. Aki a legjobb a szomszédjához, mondja a próféta, az fogja Allah szomszédságát élvezni a feltámadás napján. Egy másik kijelentésében így szólt a próféta: „Tudjátok mi a szomszéd joga? Segítsetek neki, ha segítséget kér; könnyítsétek meg, ha könnyítést kér; adjatok neki kölcsön, ha kölcsönre van szüksége; törődjete vele, ha le van sújtva; ápoljátok, amikor beteg; menjetek el a temetésére, amikor meghal; gratuláljatok neki, ha valami jó éri; mutassatok részvétet irányában, ha szerencsétlenség éri; ne vegyétek el levegőjét úgy, hogy magas házat építtettek az ő beleegyezése nélkül; ne zaklassátok ...” (Abdulati 1995:168). Erre a hadiszra hivatkozott Damaszkuszban egy férfi, amikor szomszédi viszonyáról kérdeztem. Több esetben is megfigyelhető volt a szomszédi kapcsolatok ápolása. A damaszkuszi családban az asszony legjobb barátnője a szomszédnője volt, akivel gyakran még olyan dolgot is megbeszélt, amit férjével nem. Viszonyuk bensőséges, találkozásuk szinte mindennapos volt. Egy másik szomszéd családot pedig rendszeresen segítettek oly módon, hogy gyümölcscsel és más élelmiszerral látták el őket, mivel azok szerényebb anyagiakkal rendelkeztek és négy gyermeket neveltek. Aleppóban tartózkodtam egy családnál, amikor a muszlimok az *aid al-Fitr*-re készülődtek, vagyis a Ramadan havi böjt megszakításának ünnepére. Erre az alkalomra a gyermekek új ruhát kapnak, minden szülő igyekszik - lehetőségeihez mérten - csemetéit szépen kiöltöztetni. Az érintett család tudta, hogy környezetükben nem minden szomszéd engedheti meg magának az új ruha vásárlását. Ezért (mivel az egyik fiuk szabó volt), tíz darab szabadidőruhát készítettek, amit a rászoruló szomszédok gyermekei között osztottak szét. Meg kell jegyezni, hogy az iszlám öt alappillére között szerepel a *zakát*, azaz a szegények megsegítésére szánt közadó fizetése. Ezt a hívőknek jövedelmüktől függően kell fizetniük.

A segítőkészséget éppúgy tapasztaltam Szíriában mint a vendégszeretetet. Az emberek itt tényleg segítik egymást. Ha pl. az utcán valaki rosszul lesz, akkor nem várják meg, míg kiér a mentő, hanem az első autós, amelyik észreveszi beviszi a kórházba. Ha az utcán megálltam, mert nem találtam az útirányt, akkor máris odajött hozzám valaki, hogy segítséget adjon. A felvilágosítás kérésével vigyázni kellett, mert sokszor akkor is elmagyarázták, hogy merre menjek, ha fogalmuk sem volt róla. Annyira akartak segíteni, hogy sajnálták volna, ha nem tudnak semmit sem mondani. Aleppóban történt, hogy megkérdeztem egy rendőrtől, merre van a Nemzeti Múzeum. Mondta, hogy ne haragudjak, mert nem tud eljönni velem, de várjak egy kicsit. Megállította az első arra érkező gépkocsit, beleültetett és mondta a sofőrnek, hogy vigyen a múzeumhoz. Az egyáltalán nem számított a rendőrnek, hogy az autós esetleg másfelé akart menni, mint amerre a múzeum van. Természetesen odavitt ...

Irodalom

- ABDULATI, Hammudah
1977 *The family structure in Islam*. Brentwood, ATP.
- ABDULATI, Hammudah
1995 *Fókuszban az iszlám*. Miskolc
- BENKE József
1997 *Az arab országok története*, I-II. kötet. Alexandra Kiadó, Pécs
- BOGLÁR Lajos
1979 *A néprajzi megközelítés és megismerés „eszközei”: dél-amerikai terepmunkáim néhány tapasztalata*. Ethnographia '79/3. szám
- BORSÁNYI László
1988 *A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában*. Ethnographia '88/1. szám
- BROOKS, Geraldine
1996 *A vágy kilenc része. Az iszlám nők rejtett világa*. Magyar Könyvklub, Budapest
- CANAAN, Taufik
1960 *Vom arabisch-palastinischen Familienleben*. Helsinki
- CAHEN, Claude
1989 *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig*. Gondolat, Budapest
- EICKELMAN, Dale F.
1989 *The Middle East. An Anthropological Approach*. New Jersey
- GERMANUS Gyula
1979 *Allah Akbar!* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- GIDDENS, Anthony
1995 *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- GOLDZIER Ignác
1980 *Az iszlám*. Magyar Hírmondó sorozat, Magvető Kiadó, Budapest
- GOLDZIER Ignác
1995 *Az arabok és az iszlám. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- GOLDZIER Ignác
1912 *Előadások az iszlámról*. MTA, Budapest
- GRANQVIST, Hilma
1950 *Child problems among the Arabs. Studies in a Muhammadan village in Palestina*. Helsingfors-Copenhagen
- FÖLDES Anna
1967 *Női szemmel hat országról*. (233-275. p. Szíria.) Budapest
- KREMER, Alfred von
1879 *A régi arabok családi élete...* után Bolgár Mihály, Aigner, Budapest
- LEACH, Edmund
1996 *Szociálanropológia*. Osiris Kiadó, Budapest
OFFICINA Világévkönyv '94/95. Magyar Könyvklub, Budapest

- PARET, Rudi
1981 *Schriften zum Islam*. Stuttgart
- ROBINSON, Francis
1996 *Az iszlám világ atlasza*. Helikon Kiadó - Magyar Könyvklub, Budapest
- SELMs, A. von
1954 *Marriage and family life in Ugaritic literature*. London
- SIMON Róbert
1987 *Korán. A Korán világa*. Helikon Kiadó, Budapest
- SIMON Róbert
1996 *Orientalista Kelet-Közép-Európában. Válogatott tanulmányok*. Savaria University Press
- SMITH, William Robertson
1885 *Kinship and marriage in early Arabia*. Cambridge
- SWEET, Louise E.
1960 *Tell Toqaan: a Syrien village*. Ann Arbor, University of Michigan.

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetei

- 1). *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /I./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. 300,- Ft (29 oldal)
- 2). *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /II./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. 300,- Ft (29 oldal)
- 3/A). *A. Gergely András*: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8. 300,- Ft (28 oldal)
- 3/B). *A. Gergely András*: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6. 350,- Ft (35 oldal)
- 4). *A. Gergely András*: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4. 250,- Ft (24 oldal)
- 5). Szerk.: *A. Gergely András*: Rövid etnoregionális elemzések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2. 450,- Ft (90 oldal)
- 6). *A. Gergely András*: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. 500,- Ft (98 oldal)
- 7). *Szabó Ildikó*: Közösségszerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4. 450,- Ft (45 oldal)
- 8). *A. Gergely András*: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2. 500,- Ft (72 oldal)
- 9). *A. Gergely András*: Tér - szimbólum - politika. Politika a térben, tér a politikában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. 450,- Ft (83 oldal)
- 10). *Boglár Lajos, Papp Richárd, Tarr Dániel, Tóth Bernadett*: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9. 400,- Ft (51 oldal)
- 11). *A. Gergely András*: Kisebbség - etnikum - regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. 500,- Ft (139 oldal)
- 12). *A. Gergely András*: Kisebbség - etnikum - regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5. 500,- Ft (90 oldal)
- 13). *Bindorffer Györgyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. 450,- Ft (75 oldal)
- 14). *Szabó Ildikó, Horváth Ágnes, Marián Béla*: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1. 400,- Ft (40 oldal)
- 15). *A. Gergely András*: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ösiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X. 400,- Ft (43 oldal)
- 16). *Dudich Ákos, Gál Anasztázia, Molnár Eszter, Németh Rita, Pásztor Zoltán*: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8. 450,- Ft (76 oldal)
- 17). *Nemes Nagy József*: Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. 550,- Ft (57 oldal)

- 18). *Kormos Éva*: Albánia: az emberélet fordulói. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X. 350,- Ft (44 oldal)
- 19). *Veres Emese-Gyöngyvér*: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8. 450,- Ft (53 oldal)
- 20). *Bódi Ferenc*: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6. 450,- Ft (63 oldal)
- 21). *Horváth B. Ádám, Soltész János*: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4. 400,- Ft (46 oldal)
- 22). *Szabó Levente, Juhász Levente Zsolt, Király Ildikó*: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. 400,- Ft (85 oldal)
- 23). *Utsi Ágnes*: Magyar hazától az amerikai otthonig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5. 450,- Ft (62 oldal)
- 24). *A. Gergely András*: Helyi társadalom - rendszerváltás közben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 80 9. 400,- Ft (53 oldal)
- 25). *Vörös Kinda Klára*: Otthon és itthon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 81 7. 450,- Ft (77 oldal)
- 26). *Hollós Marida*: Pszichológiai antropológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 82 5. 450,- Ft (67 oldal)
- 27). *Demetrovics Zsolt*: Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 83 3. 400,- Ft (71 oldal)
- 28). *Páll Kinga Ágnes*: Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének ártértekeléséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 84 1. 450,- Ft (84 oldal)
- 29). *Benke József, Bindorffer Györgyi, Bódis Krisztina, Kézdi Nagy Géza, Papp Richárd*: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. 450,- Ft (89 oldal)
- 30). *Laki László*: Periférián - az Alföld közepén. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 86 8. 450,- Ft (79 oldal)
- 31). *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor szerk.*: Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 87 6. 450,- Ft (105 oldal)
- 32). *Albert Réka*: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. 400,- Ft (67 oldal)
- 33). *Papp Richárd*: Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 89 2. 450,- Ft (86 oldal)
- 34). *Heltai Gyöngyi*: Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határai. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 90 6. 450,- Ft (124 oldal)
- 35). *Szabó Ildikó - Lázár Guy*: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. 400,- Ft (49 oldal)
- 36). *Gordos Ágnes*: Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 92 2. 450,- Ft (100 oldal)
- 37). *Lányi Gusztáv*: Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 13 2. 600,- Ft (151 oldal)

- 38). *Szabó Máté*: Védekező helyi társadalom. Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. 400,- Ft (50 oldal)
- 39). *Barabás Máté*: Községek találkozása: Krisna-völgy Somogyvámoson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 15 9. 400,- Ft (40 oldal)
- 40). *Orosz Anett*: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 29 9. 400,- Ft (55 oldal)
- 41). *Bujdosó Judit*: Határ választ el... /Migrációs tanulmány/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 30 2. 350,- Ft (30 oldal)
- 42). *T.Kiss Tamás*: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 8. 600,- Ft (187 oldal)
- 43). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /I. Államválság/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. 500,- Ft (98 oldal)
- 44). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /II. Régiók/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 37 X. 450,- Ft (75 oldal)
- 45). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /III. Civil társadalom/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 500,- Ft (90 oldal)
- 46). *Albert Árpád, Benke József, Gulyás Anett, Kovács Monika, Pásztor Zoltán, Sebestény Anikó, Veres Emese-Gyöngyvér*: Másság - idegenség - elmozdulás. Léthelyzetek az otthonosság és a sehollét között. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 61 2. 400,- Ft (57 oldal)
- 47) *Tasi István*: A vaisnavizmus múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 63 9. 400,- Ft (62 oldal).
- 48) *Fejér Balázs*: Az LSD kultusza: egy budapesti kulturális színpad krónikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 64 7. 600,- Ft (104 oldal)
- 49) *Járosi Katalin*: Identitásproblémák. Új identitás keresése a taszári repülőezred hivatásos állományánál. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 74 4. 400,- Ft (43 oldal)
- 50) *Farkas Attila Márton*: Buddhizmus Magyarországon, avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 0. 800,- Ft (142 oldal).
- 51) *H. Sas Judit*: „Az új apparátus”. Szomorújáték két részben a XXXIII. kerületi, Tó-városi Önkormányzatról (1990-1994). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 800,- Ft (142 oldal).
- 52) *Fleck Gábor - Virág Tünde*: Egy beás közösség múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 81 7. 600,- Ft (112 oldal).
- 53) *Csanády Márton*: A politikai rendszerváltás társadalomlélektana - avagy szorongások és félelmek a XX. század végi Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 86 8. 450,- Ft (42 oldal).
- 54) *A.Gergely András szerk.*: Filozófiai, történeti és kulturális antropológia. Szöveg és szemelvénygyűjtemény, I/1. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 93 0. 2500,- Ft (261 oldal).
- 55) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, I. Mi a politikai pszichológia? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 89 2. 700,- Ft (52 oldal).
- 56) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, II. Politika testközelben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 90 6. 800,- Ft (85 oldal).
- 57) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, III. Személyiség és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 02 2. 1000,- Ft (112 oldal).
- 58) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IV. Politikai konfliktusok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 03 0. 1000,- Ft (99 oldal).

- 59) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, V. Politikai választás - politikai kampány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 04 9. 1100.- Ft (118 oldal).
- 60) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VI. Tömeg(lélektan) és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 06 5. 800.- Ft (74 oldal).
- 61) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VII. Politikai kultúra és politikai szocializáció. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 07 3. 1200.- Ft (118 oldal).
- 62) *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor szerk.*: Színház, kocsma, légitársaság. Tanulmányok a kultúra antropológiája köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 08 1. 750.- Ft (75 oldal).
- 63) *Bódi Ferenc*: Forradalom után - reform előtt. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 09 X. 950.- Ft (90 oldal).
- 64) *Fábián Gergely*: Munkanélküliség és munkanélküliek a régióban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 11 1. 500.- Ft (42 oldal).
- 65) *Bódi Ferenc - Fábián Gergely - Giczey Péter*: Még mindig örülten. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 12 X. 500.- Ft (45 oldal).
- 66) *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor szerk.*: Idegen az idegenben. (Kulturális antropológiai tanulmányok). *Szerzők*: Bansar Mohamed, Böszörményi Nagy Katalin, Csige E. Ibolya, Czingel Szilvia, Fülepi Anikó, Hajdú Gabriella, Sipos Zsuzsanna, Szövényi Katalin. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 27 8. 1200.- Ft (109 oldal).
- 67) *Horkai Anita*: Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 15 4. 650.- Ft (61 oldal).
- 68) *Csámpai Ottó*: Magyartanítás Zoboralján: egy szociológiai vizsgálat eredményei. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 18 9. 650.- Ft (61 oldal).
- 69) *Németh Ildikó*: A multikulturális nevelés és gyakorlásának elmélete - a magyarországi cigányság tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 24 3. 450.- Ft (43 oldal).
- 70) *Lux Éva*: A vallás kommunikációja, a kommunikáció vallása: a Krisna-vallás. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 31 6. 900.- Ft (94 oldal).
- 71) *Hajnal Virág*: A zentai „foglyok”. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 25 1. 900.- Ft (45 oldal).
- 72) *Mihályfi Márta*: Irányzatok a barcelonai meleg mozgalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 30 8. 750.- Ft (70 oldal).
- 73) *Horváth Gergő*: A Káli-medence „vidéke”, avagy a „vidék” közgondolkodásbeli ártérképezésének egy példája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 34 0. 600.- Ft (70 oldal).
- 74) *Bódis Krisztina*: „Nemzetek utáni” korszak?: Szulejmán szultán emlékműve Szigetváron... ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 36 7. 600.- Ft (70 oldal).
- 75) *Böszörményi Nagy Katalin*: Az aszkézis mint liminális folyamat a jávai kultúrában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 40 5. 800.- Ft (75 oldal).
- 76) *Kárpáti Ágnes*: Buddhizmus Magyarországon - avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 67 7. 500.- Ft (50 oldal).
- 77) *A. Gergely András*: Létmódok és kimódolt lélek /politikai antropológiai tanulmányok/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 41 3. 1200.- Ft (130 oldal).
- 78) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VIII. Politikai vezetők és arcuk. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 47 2. 1200.- Ft (105 oldal).
- 79) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IX. Választói magatartás és kampánypsychológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 48 0. 1200.- Ft (92 oldal).
- 80) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, X. Politikai magatartásformák, szimbólumok és hagyományok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 50 2. 1500.- Ft (134 oldal).

- 81) *Csanády András*: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 56 1. 1700.- Ft (179 oldal)
- 82) *Holló Imola Dalma - Komjáthy Zsuzsa szerk.* Jelen lenni és antropológiát írni: a kutatás és a szöveg talányos viszonya. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 70 7. 1800.- Ft (180 oldal)
- 83) *Korbai Hajnal*: Identitáskereső az ír szigeten. Szelidülhet-e a nacionalizmus nemzeti identitássá? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 59 6. 800.- Ft (74 oldal)
- 84) *A.Gergely András szerk.* „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Politikai antropológiai források/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 71 5. 800.- Ft (74 oldal)
- 85) *Angyal Mónika*: Euro-identitás Belgiumban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 73 1. 500.- Ft (47 oldal)
- 86) *A.Gergely András*: Tér, idő, határ és átmenet. (Politikai antropológiai esettanulmányok). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 72 3. 1500.- Ft (148 oldal)
- 87) *Szász Antónia*: Parázs. Az asszimilált magyar zsidóság útkeresése. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 64 2. 1300 Ft (123 oldal)
- 88) *Mund Katalin szerk.*: Átalakuló értékrendszerek. /A XXV. OTDK (2001) díjnyertes szociológiai dolgozatai/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 65 2. 2400.- Ft (234 oldal)
- 89) *Szakál Gyula - Udvarhelyi Éva Tessza - A. Gergely András szerk.* Elitek és piaci kultúraváltások. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 76 6. 1900.- Ft (185 oldal)
- 90) *Antos Balázs - Fiáth Titanilla*: Határsávok. Az identitás meghatározói egy nyugat-magyarországi faluban. I ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 81 2. 1400.- Ft (138 oldal)
- 91) *Kárpáty Ágnes*: A gyász szociológiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 80 4. 900.- Ft (83 oldal)
- 92) *Fehérvári Marcell*: A nagyváros metafizikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 78 2 450.- Ft (39 oldal)
- 93) *Kiss Enikő - Anwar Aimen - Csiszár Anita*: Az ISZLÁM Magyarországon és Közel-Keleten: a kötetben szereplő tanulmányok az iszlámot két, részben kívülálló személy és egy muszlim hívő szempontjából mutatják be, különböző aspektusokat vizsgálva. Az első tanulmány a Budapesten élő muszlimok beilleszkedési stratégiáival, vallásuk megtartásának nehézségeivel és közösségi életükkel foglalkozik. Ezt követi a mekkai Zarándoklatot részletesebben ismertető leírás egy hazánkban született muszlim hívő értelmezésében. A záró írás egyik hagyományos környezetben, „otthon” vizsgálja az iszlámot, a szíriai muszlim arabok családi kapcsolatain keresztül. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 79 0. 900.- Ft (70 oldal)

A munkafüzetek megrendelhetők:

MTA Politikai Tudományok Intézete

H - 1399 BP. Pf. 694/115.

(Szabó Irén. Tel./fax: 224-67-24,

E-mail: szaboi@mtapti.hu)